

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Sotsiaalteaduskond

Õiguse instituut

Martin Purre

RIIGIREETMISE JA SALAKUULAMISE REGULATSIOON

EESTI KARISTUSÕIGUSES

Magistritöö

Juhendaja: Ülle Madise, PhD

Juhendaja: Aleksandr Popov, MA

Tallinn 2014

Sisukord

Sissejuhatus	6
1. Spionaažiga seonduvast	9
1.1. Mõisted, olemus, liigid ja meetodid.....	10
1.1.1. Spionaaž, salakuulamine ja riigireetmine.....	10
1.1.2. Luure, luure ülesanded, liigid, platvormid, meetodid	14
1.1.3. Vastuluure	23
1.2. Salastatud teave, riigisaladus, välisriigisaladus	23
1.3. Spionaažihud Eestile.....	27
2. Spionaaž rahvusvahelises õiguses	30
3. Spionaaž Eesti õiguses – kujunemislugu.....	35
3.1. Eesti Vabariigist nõukogude okupatsioonini – 1918–1940	35
3.1.1. Karistusõigusest üldisemalt.....	36
3.1.2. Spionaažikuriteod ehk KrS teine peatükk	38
3.1.3. Kaitseväe karistusseadusandlus.....	42
3.1.4. Spionaažikuritegudest KvKrS-is	43
3.2. ENSV periood – 1940–1991	44
3.2.1. Eesti Vabariigi karistusõiguse ühendamine nõukogude kriminaalõigusega	44
3.2.2. Spionaažikuriteod ENSV kriminaalkoodeksis	45
3.3. Eesti Vabariigi taasiseseisvumisest tänapäevani – 1991–2014	48
3.3.1. Spionaažikuriteod KrK kehtestamisest	49
3.3.2. Riigireetmise kaotamine – muudatused KrK-s 1996. aastal	50
3.3.3. Spionaažikuriteod karistusseadustikus	52
3.3.4. KarS-i muudatused ja täiendused 2004–2009	55
3.4. Kohtupraktikast alates aastast 1991	58
3.4.1. Tiit Madissoni kaasus.....	58

3.4.2. Herman Simmi kaasus.....	59
3.4.3. Aleksei ja Viktoria Desseni kaasus	60
3.4.4. Vladimir Veitmani kaasus	62
3.4.5. Kaasustest kokkuvõtvalt.....	63
4. Spionaažikuriteod kehtivas karistusseadustikus.....	66
4.1. Riigireetmine	67
4.2. Salakuulamine.....	73
4.3. Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine ja Eesti Vabariigi vastane vandenõu.....	74
4.4. Probleemid	76
4.5. Hinnang põhiküsimusele.....	81
4.6. Lahendused	82
Kokkuvõte	85
Summary.....	88
Kasutatud kirjandus	93
LISAD	100
Lisa 1. Poliitilise kuritegevuse diagramm Eesti Vabariigis aastail 1919–1921.....	100
Lisa 2. Poliitiline kuritegevus Eesti Vabariigis 1919–1921	101
Lisa 3. KrK ja KarS spionaažikuritegude (riigi reetmine ja salakuulamine) muudatused 1992–2014	102
Lisa 4. Raivo Aegi arvamusavaldus	105

Kasutatavad lühendid

Lühendid, mida töös kasutatakse, on üldtuntud. Töö osas, kus võrreldakse teiste riikide seadusandlust, on viited nende riikide õigusaktidele.

ACINT – akustiline luure

AvTS – avaliku teabe seadus

BfV – Saksamaa Põhiseaduskaitseamet

CIA – USA Luure Keskagentuur

COMINT – kommunikatsiooniluure

EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus

EL – Euroopa Liit

ELINT – elektrooniline luure

ENSV – Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

FBI – USA Föderaalne Julgeolekuteenistus

FISINT – välismaiste elektromagnetiliste kiirguste pealtkuulamise luure

FSB – Venemaa Föderaalne Julgeolekuteenistus

GRU – Venemaa Kindralstaabi Luure Peavalitsus

HMK – Harju Maakohus

HUMINT – inimluure

IKS – isikuandmete kaitse seadus

IMINT – pildiluure

JAS – julgeolekuasutuste seadus

KAPO – Kaitsepolitseiamet

KarS – karistusseadustik

KGB – Nõukogude Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee

KrK – kriminaalkoodeks

KrS – kriminaalseadustik (alates 1935. a)

KvKrS – kaitseväge kriminaalseadustik (alates 1935. a)

MI5 – Ühendkuningriigi Julgeolekuteenistus

NATO – Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon

NL – Nõukogude Liit

NS – vana nuhtlusseadustik

OSINT – avalike allikate luure
PatS – patendiseadus
PS – Eesti Vabariigi põhiseadus
RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium
RT – Riigi Teataja
RTS – rahukohtute trahvi seadustik
RSVS – riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus
SIGINT – signaalluure
SNS – sõjaväe nuhtlusseadustik
StGB – Saksamaa kriminaalkodeks (*Strafgesetzbuch*)
SVR – Vene Föderatsiooni Välisluureteenistus
SÄPO – Rootsi kaitsepolitsei
TECHINT – tehniline luure
TELINT – telemeerialuure
UNS – uus nuhtlusseadustik
UK – Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendatud Kuningriik
USA – Ameerika Ühendriigid
VF KrK – Vene Föderatsiooni Kriminaalkodeks
VNFSV – Venemaa Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik
VP – Vabariigi President
ÜRO – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Sissejuhatus

Tavatsetakse öelda, et kui luurajaamet maailma loodi, oli enne olemas vaid üks amet.¹ Luuramisega on alati kaasnenud salapära, saladused, romantika, ohud, lojaalsus, reetmine, au, kuulsus, ootus, pettumus, inimesed oma tugevuste ja nõrkustega. Loetelu võiks jätkata ka näiteks sõnadega tehnika, arvutid, internet, kosmos, avalik arvamus, mõjutustegevus, revolutsioonid, majandusareng, õiglus, õigus ja karistus. Meie riigil on saladusi, mida kaitsta, sest on olemas riike, institutsioone ja isikuid, kes on huvitatud meie riigi või äride halvast käekäigust, ligipääsust riigisaladusele, poliitilisest ja majanduslikust mõjust Eesti üle. Eestil on oma riiklikud institutsioonid, kes tegelevad spionaaži ennetamise, tõkestamise ja paljastamisega. Toimivad mehhanismid, kuidas kaitsta riigisaladusi, võtta vastutusele isikuid, kes ohustavad riigi julgeolekut. Eestil on ka oma luureorganisatsioonid, kes peavad tooma meie riigi otsustajatele informatsiooni, mis suurendaks meie julgeolekut, tagaks rahvusvahelise konkurentsipüsivuse ja kaitseks meie muid põhiseaduslikke väärtusi. Luure roll on olnud maailmas oluline teema, eriti pärast 2001. aasta 11. septembri juhtumit ehk sündmust, kui New Yorgi kaksiktorne ründasid terroristid, ja mida nimetati luure läbikukkumiseks.² Samuti mängis luure otsustavat rolli Iraagi sõja põhjustamisel, sest Iraagi ründamise üheks ajendiks olnud luureinfo Saddam Husseiniga bioloogilise relva olemasolu kohta osutus valeks, kuid oli sõja alustamise põhjus.³ Viimaste aastate jooksul on räägitud meedias ja kohtutes üpris palju luure ja/või spionaažijuhtumitest, mis on kõigutanud arusaamu tänapäeva maailma privaatsusest või hoopis näidanud luure vanamoelisust, nagu „poleks midagi uut siin päikese all”. Nimetagem siin näiteks Wiki Leaksi, Bradley Manningu ja Edward Snowdeni juhtumeid kui moodsa aja spionaaži, abielupaar Anchlageide või Soome professori Timo Kivimäki (kes õpetas muu hulgas ka Eesti diplomaate) juhtumit aga klassikalisteks spiooniluure kaasusteks.⁴

¹ Polmar, N., Allen, T. B. *Spy Book: The Encyclopedia of Espionage*. 2. tr. New York: Random House Reference 2004, lk IH.

² *Ibid.*

³ Thomas, G. *Salasõjad*. 100 aastat Briti luuret MI5 ja MI6. Tallinn: Olion 2009, lk 412–413.

⁴ Davidson, S. *Leaks, Leakers, and Journalists: Adding Historical Context to the Age of WikiLeaks*. 34 *Hastings Comm. & Ent. L.J.* 27 (2011), lk 27–92. Madison, E. *News Narratives, Classified Secrets, Privacy, and Edward Snowden*. *Sage Journal. Electronic News* (2014, 8: 72). Young, M. *Kivimäki offers more details on Russia connection*. *University Post*. 15/6–12 (2012). Schmid, F., Stark, H. In the „Land of the Enemy”: *Spies Strain German-Russian Ties*. *Spiegel Online International*. (02.07.2013). Rudi, A. *Venemaa kasuks väidetavalt spioneerinud professor õpetas Eestis*. *Postimees* (13.04.2012). Mazzetti, M., Schmidt, M. S. *Officials Say U.S. May Never Know Extent of Snowden's Leaks*. 14.12.2013.

Ka Eestis on alates 2008. aastast paljastatud riigireetureid – süüdi on mõistetud neli riigireetjat.⁵ Eeltoodu on ajendiks, et uurida täpsemalt Eesti olukorda ning seda just karistusõiguse valdkonnas, mille normid on üks abivahendeid riigireetmise ja spionaaži vastu võitlemisel. Käesolev töö uurib spionaaži ja riigireetmise temaatikat, toob välja hetkeolukorra, probleemid ning pakub vajaduse korral lahendusi olukorra parandamiseks. Töö eesmärk ja praktiline väärtus on ettepanekud muuta ja täiendada KarS-i selliselt, et õiguskaitse spionaažikuritegude eest muutuks tugevamaks. Uurimistöö põhiküsimused:

- a) Kuidas on Eesti õiguses riigireetmist ja salakuulamist käsitletud?
- b) Kas kehtiv karistusõiguslik kaitse spionaaži ehk riigireetmise ja salakuulamise eest on piisav?
- c) Kuidas tugevdada karistusõiguslikku kaitset riigireetmise ja salakuulamise eest? Pakkuda välja vastavad lahendused.

Julgeoleku olukord riigis ja maailmas on alati muutuv ning seega alati aktuaalne. Ülaltoodud spionaaži, reetmise ja lekitamise juhtumid vaid kinnitavad seda. Eestis on spionaažikuriteod erandlikud, kuid kaks riigireetmisjuhtumit viimase viie aasta jooksul on statistikas ehk vähetähtsad, kuid praktilises käsitluses märgilised. Võrdlusena lisan, et aastatel 1920–1939 mõisteti Eesti kohtutes spionaažikuritegude eest süüdi 315 isikut.⁶

Töö esimeses osas vaadeldakse spionaažiga, riigireetmisega, luure ja vastuluurega seonduvat laiemalt ning selgitatakse, millega on üldse tegu, millised on selles valdkonnas igapäevased mõisted, millised on luure ülesanded, liigid, erinevad luure platvormid ja meetodid. Olulisel kohal on salastatud teabega seonduv ja hinnang selle kohta, kas kõik sensitivne, mis võib spiooni abil vaenupooleni jõuda, on alati riigisaladus või võib olla ka muu info, mida vaja kaitsta. Selles osas asetame Eesti kui spionaažiobjekti julgeolekupilti, mis tugineb meie julgeolekuasutuste ametlikele väljaütlemistele ja meie julgeolekukeskkonna arengukavadele. Töö teises osas tuuakse välja lühidalt olulised momendid, kuidas rahvusvaheline õigus käsitleb spionaaži. Kolmandas osas vaadeldakse spionaažikuritegude regulatsioonide arengut alates Eesti Vabariigi sünnist kuni tänapäevani. Tuuakse välja, millised on olnud peamised murdehetked, olulisemad muudatused, sisulised teemakäsitlused vastavate õigusnormide loomisel ning taasiseseisvunud Eestis kohtupraktika. Viimases, neljandas osas keskendutakse kehtivas karistusseaduses ettenähtud spionaaži ja riigireetmiskuritegude analüüsile, mille keskne küsimus on kogu töö

⁵ Kaitsepolitsei ameti (KAPO) aastaraamat 2008, lk 12–18. Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2012, lk 12–13.

⁶ Rosenthal, R. Tamming, M. Sõda enne Sõda. Eesti: SE&JS 2013, lk 57, 685–691.

põhiküsimus, kas kehtivate riigireetmise ja salakuulamise ehk spionaaži normide alusel on võimalik seista vastu ohtudele, mis võivad olla põhjustatud spionaažist kui sellisest. Varasemaid uurimistöid spionaažist Eesti õiguses, mis keskenduks üksnes riigi reetmisele või salakuulamisele, alates 1991. aastast tehtud ei ole. Küll on uuritud kas magistri- või lõputöödena kõrgkoolides Saksamaa riigivastaseid kuritegusid, spionaaži rahvusvahelises õiguses, riigisaladuse ja tööstusjulgeoleku kaitset.⁷ Seonduvaid teemasid, mis puudutavad riiklikku julgeolekut, riigisaladuse kaitset, vastuluuret ja luuret laiemalt, on varem koostatud, kuid need ei ole käesolevas töös otseselt kasutatavad, näiteks mõned ENSV ajal tehtud üliõpilaste lõputööd.⁸ Peamiste allikatena on kasutatud Eesti õigusteoseid, seadusloome protsessiga seotud asjakohast kirjandust (seadustekstide kommentaarid) ja dokumentatsiooni (protokollid, kirjavahetus, stenogrammid), spionaaži ajalugu ja teoreetilisi käsitlusi puudutavaid materjale ning välisriikide (USA, Ühendkuningriigi, Saksamaa, Venemaa ja teiste riikide autorite) õiguskirjandust. Spionaažiteemalist õiguskirjandust leidub valdavalt USA õigusajakirjanduses ning see puudutab enamasti spionaaži ja rahvusvahelist õigust. Olulisel kohal on kohtumaterjalid, mis tänapäevaste juhtumite vähesuse ja salastatuse tõttu on Eestis puudulikud, kuid näiteks USA ja Ühendkuningriigi avalikud kohtulahendid aitavad spionaažikuritegude olemust mõtestada. Spionaažimaailma, luuretemaatika ja ohtude väljatoomiseks on kasutatud USA, Ühendkuningriigi, Eesti, Rootsi ja Saksamaa eriteenistuste avalikke materjale, mis valdavalt on kättesaadavad internetist. Peamise meetodina kasutatakse õigustekstide võrdlevat analüüsi.

⁷ Tross, U. Riigivastased kuriteod Saksa kriminaalõiguses. Diplomitöö. Tartu 1991. Saluste, C. Spionaaž rahvusvahelises õiguses. Lõputöö. Eesti Riigikaitse Akadeemia politseikolledž. Tallinn 1998. Koort, E. Riigisaladus ja tööstusjulgeolek. Magistritöö. Tallinn 2004.

⁸ Märten, J. Kodumaa reetmise subjektiivne külg. Võistlustöö. Tartu 1967. Krõlov, A. Otvetsvennost za ismenu rodine v forme spionaža i spionaž po sovetskomu pravu. Diplomitöö. Tartu 1974.

1. Spionaažiga seonduvast

„NATO 141-leheküljeline salastatud aruanne nimetab Simmi „alliansi ajaloos kõige enam kahju tekitanud luurajaks”. Ta paljastas alliansi sisimaid saladusi alates kohtumistel kõneldust kuni tähtsaimate koodide üksikasjadeni. Ta andis aru vaidlustest, mis käisid alliansi ridades Venemaa üle, eri riikide tugevustest ja nõrkustest ning kõrgemate ametiisikute psühholoogilisest karakteristikast. Tõeline kahju ei seisnenud aga niivõrd tõelistes saladustes, mida ta paljastas spioonina, kuivõrd usalduse mõranemises NATO ridades pärast seda, kui ta oli vahistatud.”⁹ Nii kirjutab tuntud kirjanik ja ajakirjanik Edward Lucas raamatus „Pettus” Eesti riigireetja Herman Simmi juhtumist. Ta toob välja väga olulise osa spionaažiga põhjustatavast kahjust, mis ei ole mõõdetav ühegi valemiga ei elus ega kriminaalkahju hindamises – selleks on kahju usaldusele, st riigi usaldusele, riigi mainele ja julgeolekule. Spioonientsüklopeedia koostajad Norman Polmar ja Thomas B. Allen on maininud, et ühe riigi luure on teises spionaaž.¹⁰

Peatüki eesmärk on kirjeldada, milles seisneb spionaaž, kes sellega tegelevad, kuidas ja kelle huvides see toimib, miks on selle eest vajalik karistusõiguslik kaitse, ja anda hinnang, milline on olukord Eestis. Selleks, et aru saada spionaaži olemusest, on vaja seletada mõningaid üldiselt tajutavaid mõisteid ja tuua näiteid elust enesest.

Kuna Eesti julgeoleku olukord on väga tihedalt seotud Venemaaga, on mitmed allolevad mõisted, spionaažimeetodid ja -juhtumid võetud just Venemaaga seotud praktikast. Teiseks põhjuseks on ka Eesti kohtupraktika ning kättesaadavad avalikud ohuhinnangud, mis viitavad valdavalt just Venemaa luure ohtudele, kuid ka teiste riikide omadele.¹¹ Ka ajalooliselt võetuna on eranditult kõik Eesti Vabariigis aastatel 1920–2013 kohtusse jõudnud spionaažijuhtumid seotud idanaabri luure või eriteenistustega.¹²

⁹ Lucas, E. Pettus. Spioonid, valed ja kuidas Venemaa Läänt tüssab. Tallinn 2012, lk 194.

¹⁰ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 207.

¹¹ Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2010. Kaitsepolitsei aastaraamat 2011. KAPO 2012, *op.cit.*, lk 10–13. Eesti julgeolekupoliitika alused. – RT I 2010, 22, 110.

¹² Rosenthal, Tamming (2013), *op.cit.*, lk 57. HMK 1-09-2625. HMK 1-12-6585. HMK 1-13-9650.

1.1. Mõisted, olemus, liigid ja meetodid

1.1.1. Spionaaž, salakuulamine ja riigireetmine

Spionaaž ja salakuulamine. Eesti kontekstis on salakuulamine ja spionaaž samatähenduslikud, esimene neist on aga eestipärasem.¹³ Briti vastuluureteenistuse järgi ei ole aga luuramine ja spionaaž samad mõisted.¹⁴ Luuramine on valitsuse ja organisatsioonide poolt igasuguse informatsiooni kogumine, mis on vajalik otsuste tegemiseks. See sisaldab informatsiooni, mis võib olla nii avalik kui ka privaatne, mis on kogutud nii avalikest kui ka salajastest allikatest. See saab koosneda kas ainult salajastest või avalikest allikatest kogutud infost või mõlema kombinatsioonist. Spionaaž seevastu on protsess, millega on seotud nii inimallikad (agendid) või tehnilised võimekused, et koguda infot, mis tavapäraselt ei ole avalikkusele kättesaadavad. See võib hõlmata ka püüdu mõjutada otsustajaid ja arvamuste kujundajaid võõrvõimu (välisriigi) huvides.¹⁵ Avaliku info kogumisega monitooritakse poliitilisi, majanduslikke ja sõjalisi arenguid ning kantakse ette see oma riigile.¹⁶ Näiteks Ühendkuningriigis seda kahjulikuks ei peeta, isegi vastupidi: kui selline tegevus aitab parandada riigi rahvusvahelisi suhteid või kui teine riik saab sellest kasu enda arendamisel, siis miks mitte seda teha. Küll aga ohustab riigi julgeolekut see, kui pääsetakse ligi hoitud riigisaladustele, sest nii võib kahjustada riigi majanduslikku heaolu ja rahvusvahelisi suhteid. N. Polmar ja T. Allen on andnud oma erialases entsüklopeedias spionaažile järgmised tähendused: a) spionaaž on luuretegevus, mis on suunatud informatsiooni saamisele salajaste meetodite kaudu ja b) spionaaž on salajane luureteabe kogumine.¹⁷ Siin tähendab sõna salajane pigem meetodit kui seda, et kogutakse salajast informatsiooni. Spionaaž on traditsiooniliselt riiklik tegevus.¹⁸ Võib öelda, et see on seotud ka rahvusvahelise õiguse topeltstandardiga, kus ühelt poolt enamik riikide siseõigusi kaitseb end spionaaži eest, kuid teisest küljest riikide enda läbiviidav luure (väljaspool oma riiki, oma riigi huvides) leiab riigisisese õiguse ja ka rahvusvahelise õiguse tasemel õigustust. Kui aga küsida, kas spionaaž on halb, leiab kindlasti sellele ka positiivset seletust, näiteks kui see on toime pandud õige asja

¹³ Varul, P. (1996) KrK jt seaduste muutmise ja täiendamise seadus. Eelnõu 339SE seletuskiri. Riigikogu arhiiv. Toimik 7–9. SÜ 341–XI, lk 9.

¹⁴ Security Service. MI5. What is Espionage?

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk HVI. Espionage (1) Intelligence activity directed toward the acquisition of information through clandestine means; (2) clandestine intelligence collection.

¹⁸ Scott, R.-D. Territorially Intrusive Intelligence Collection and International Law. *The Air Force Law Review* (1999), lk 226.

hüvanguks ja kurja vastu.¹⁹ Kunagine KGB salajane vastuluure sõnastik 1972. aastast võtab spionaaži aluseks legaaldefiniitsiooni VNFSV kriminaalkoodeksi paragrahvist 65, mille järgi spionaaž on üks õdnestustegevuse vorme, mis seisneb riigi või sõjasaladuse hõivamises või kogumises eesmärgiga anda need üle välisriigile, välisriigi organisatsioonile või nende agentuurile, samuti välisriigi luure ülesandel muu teabe kogumine ja üleandmine eesmärgiga kahjustada riigi huve.²⁰ Kehtiva Venemaa kriminaalkoodeksi § 276 sätestab, et spionaaž on välisriigi kodaniku või kodakondsuseta isiku poolt toime pandud, kas riigisaladuse üleandmine, kogumine, hõivamine või hoidmine eesmärgiga anda see üle välisriigile, rahvusvahelisele välismaisele organisatsioonile või nende esindajatele, samuti igasuguse muu info kogumine ja üleandmine välisriigi luurele või isikule, kes töötab selle heaks eesmärgiga kahjustada Vene Föderatsiooni julgeolekut.²¹ Saksamaal tuntakse sellist mõistet nagu reetlik spionaaž, mis seisneb riigisaladuste teadlikus avalikustamises.²²

Küberspionaaž. Tallinnas asuva NATO küberkaitsekeskuse initsiatiivil valmis 2013. aastal grupi teadlaste ja ekspertide poolt küberkonflikte ja -õigust puudutav kogumik, mida nimetatakse „Tallinna käsiraamatuks”.²³ Selle reegel nr 66 räägib küberspionaažist:²⁴

- a) küberspionaaž ja teised informatsioonikogumise vormid, mis on suunatud vastase vastu relvastatud konflikti ajal, ei riku relvastatud konflikti seadust;
- b) relvajõudude liige, kes tegeleb küberspionaažiga vaenlase poolt kontrollitaval territooriumil, kaotab õiguse olla sõjavang ja teda saab pidada spiooniks, kui ta vangistati enne oma üksuste juurde tagasijõudmist.

Formulatsioonid tuginevad rahvusvaheliste õiguse allikatele ja peetakse silmas üksnes rahvusvahelisi relvakonflikte. Küberspionaaž saab aset leida üksnes vastase kontrollitaval territooriumil.²⁵ Ekspertide enamus jäi seisukohale, et mingisugune võrgu teel info kogumine ei saa olla küberspionaaž, näiteks isegi siis, kui sõja ajal kogub üks firma teise kohta infot. Küberspionaaž seisneb igasuguses küberteel tehtavas salajases toimingus või valel ettekäändel

¹⁹ Bitton, R. *The Legitimacy of Spying Among Nations*. Tel Aviv University 2013, lk 17.

²⁰ Никитченко, В. ид. (*et al.*). *Контрразведывательный словарь*. Москва 1972, lk 359–360.

²¹ Vene Föderatsiooni Kriminaalkoodeks (VF KrK). –Уголовный кодекс Российской Федерации. (13.06.1996 N 63-F3; seisuga 14.04.2014).

²² Saksamaa kriminaalkoodeks (Strafgesetzbuch, StGB). § 96. Reetlik spionaaž; spionaaž riigisaladustele (ingl k tõlge seisuga 02.10.2009)

²³ Schmitt, M.-N. (toim) *et al.* *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*. Cambridge University Press 2013, lk 1.

²⁴ *Ibid.*, lk 192–193.

²⁵ *Ibid.*, lk 194.

kogutavas informatsioonis eesmärgiga edastada see vastase poolele. Küberspionaaž on selgelt erinev arvutivõrgu kasutamisest ja küberluurest, mis enamasti ei lähtu vastase kontrollitavalt territooriumilt, vaid väljastpoolt seda. Küberluure eesmärk on saada infot vaenlase tegevusest, inforessurssidest või süsteemi võimekusest.

Spioon. N. Polmari ja T. Alleni järgi on spioon isik, keda on palganud kas mõni valitsus või muu üksus hankima salajast informatsiooni või luureinfot teise üksuse, tavaliselt vaenuliku, kohta²⁶. Salakuulajat ja spiooni võib pidada sünonüümideks, samas ei tähenda see, et neid saaks kasutada üksnes sõja ajal.²⁷ Saksamaa kriminaalseaduses (Strafgesetzbuch, StGB) mainitakse nii reetlikku tegevust toime panevat isikut kui ka agenti (§ 98) ja ka sellist agenti, kes töötab väliriigi luure heaks (§ 99).²⁸ Esimesel juhul on väliriigi või välisjõudude heaks töötava agendi eesmärk edastada riigisaladust. Teisel juhul on agendiks (spiooniks) isik, kes teostab luuretegevust väliriigi luure heaks Saksamaa vastu, abistades luuret faktide, asjade või teadmistega, või isik, kes lubab sellist abi kas otse väliriigi luurele või seda abistavale isikule (vahendajale). Raskematel juhtumitel, näiteks kui tegu on riigisaladusega või ohu põhjustamisega, on ka karistused karmimad.

Pagulusspionaaž. Mõningate riikide salateenistused, sh väliriikides tegutsevad luureteenistused, spioneerivad oma riigi suhtes opositsioonis olevate isikute ehk dissidentide järelle neis riikides.²⁹ Mitmes riigis on selline tegevus karistatav, sh Rootsis, kus põhjendatakse riigi vajadust sellele reageerida, sest ohus ei ole mitte ainult eksiilis elavate dissidentide isiklik julgeolek, vaid ka nende koduriigis elavate sugulaste julgeolek.³⁰ Selline spionaaživorm võib ümber kasvada ka teisteks spionaaživormideks, kui värvatud isikud hakkavad mõne muu valdkonna kohta infot koguma selle riigi luure huvides.

Tööstusspionaaž – (ingl k *industrial espionage*) varem käsitleti tööstusspionaaži mõistet kui kommertsspionaaži, eelkõige saamaks eeliseid ebaseaduslikul moel.³¹ 1980ndatel hakkas mõiste muutuma ja üha rohkem tähendas see riigi sponsitud spioneerimist ühe riigi poolt teise riigi

²⁶ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk HVI. Spy. A person employed by a government or other entity to obtain secret information or intelligence about another, usually hostile, entity.

²⁷ Juurvee, I. Rääkimine hõbe, vaikimine kuld. Riigisaladuse kaitse Eesti Vabariigis 1918–1940. Tallinn 2013, lk 54–55.

²⁸ StGB, *op.cit.*, §-d 98 (Reetmine agendina), 99 (Reetlik spionaaž; spionaaž riigisaladustele).

²⁹ Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV). What objectives do foreign intelligence services pursue? (14.04.2014). Säkerhetspolisen (SÄPO). Spying on refugees. (14.04.2014).

³⁰ *Ibid.*, SÄPO.

³¹ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 315.

tööstus- või kommertshuvide vastu. Kui majandusluure põhineb paljuski avalikest allikatest saadaval infol, siis tööstusspionaažis kasutatakse traditsioonilisi luureinfo kogumise meetodeid.

Riigireetmine. Mis on reetmine? Inimlikus mõtmes võiks seda tõlgendada millegi sellisena, mis paistab välja üks, kuid tegelikult on teine.³² Eva Horn on välja toonud saksa teoreetikute Carl Schmitti ja Margret Boveri „lihtsa” käsitluse, et reetja on isik, kes loob endast kujutuse kellestki, kes ta tegelikult ei ole, näiteks on kui sõber, demokraat, natsionalist, kommunist, lojaalne kodanik, mõttekaaslane või kuulekas sõdur, kuid tegelikult kannab teise peale keelt, töötab riigi ja oma maailmavaate kaaslaste vastu. Reetmine on midagi vastuolulist, kus inimene on üks, kuid tegelikult seda ei ole. Kindlasti on riikidevahelisele spionaažile ja riigireetmisele ka õigustusi.³³ Näiteks diskussioon riigipoliitikate läbipaistvusest kui demokraatia vundamendist või juhtumid, kus ühest riigireetjast või spioonist või saladuste paljastajast ja kahjutekitajast võib saada hoopis Nobeli rahupreemia nominent.³⁴ Mis paneb inimesi reetma? Edward Lucas analüüsib seda samuti ja on välja toonud, et motiivides on igal koostisosal omad ohud.³⁵ Näiteks väljapressimine võib olla küll n-ö päästik, mis avab võimaluse teisteks veenmisviisideks, kuid kaasnev rahulolematuse piirab selle kasulikkust. Värvatav ehk ohver piltlikult väänleb ja pingutab mõistust, otsides meeletult pääseteed, mis võib olla ka enesetapp, põgenemine või ülestunnistamine, mitte tingimata riigireetmine. Ideoloogial on järjest väiksem tähtsus, kuid kasulik võib olla seegi. Raha võidakse eraldada kulude katteks või ka töötasuna, kuid rahal on samuti piirid – sellega võib teavet osta, kuid mitte truudust. Peamiselt rahale ülesehitatud suhtes on taustal kogu aeg kahtlus, et kui ilmub parem pakkumine, võib esimene pakkuja alla jääda. Reetmine käpas, kipub ahnus tihtipeale kiiresti kasvama.³⁶ Ühtlasi nendib Lucas, et luure tõmbab ligi ka inimesi, keda köidab salapära kui selline, mis aga eriti hull, inimesi, kellele reetmine pakub erilist närvikõdi.³⁷

Erinevate riikide tõlgenduste (sh legaaldefiniitsioonide) kohaselt on riigireetmine spionaažiga väga otseselt seostatav kuritegu, mis kahjustab riigi välist julgeolekut, välisriigi või vaenlase abistamine, ja mis on seotud (riigi)saladuste vargusega või riigivastase tegevusega laiemalt, nagu

³² Horn, E. *The Secret War: Treason, Espionage, and Modern Fiction*. Northwestern University Press 2013, lk 9–13.

³³ Bitton, *op.cit.*, lk 3.

³⁴ *Ibid.*, lk 3. Smith-Spark, L. Norwegian lawmakers nominate Edward Snowden for Nobel Peace Prize. CNN (29.01.2014).

³⁵ Lucas, *op.cit.*, lk 96.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

iseseisvuse, sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud tegevus.³⁸ Näiteks nii Eesti kui ka Venemaa seadusandlus peab kodakondsust oluliseks tunnuseks – riiki saab reeta vaid selle kodanik.³⁹ Venemaa seadusandluses öeldakse, et riigireetmine on spionaaž ehk eestipäraselt salakuulamine, mille on pannud toime Vene Föderatsiooni kodanik.⁴⁰ Saksamaa kriminaalkodeksi (Strafgesetzbuch, StGB) räägib reetmisest mitmes erinevas koosseisus (paragrahvis), kuid ei seo selliste tegude toimepanijat kodakondsusega – reetja saab olla igauks, kes on pannud toime reetliku kuriteo, mis seisneb: a) riigi eksistentsi või tema põhiseadusliku korra õõnestamises (§ 81), b) riigi või liidumaa territoriaalse terviklikkuse õõnestamises või nende põhiseadusliku korra vastases tegevuses (§ 82), sh juriidiliste isikute puhul (§ 83), c) riigisaladuse avaldamises välisriigile (§ 94, 96, 98) või d) välisriigi luure abistamises Saksamaa vastu faktide, asjade või teadmistega (§ 99).⁴¹ Nõukogude õiguses kasutati terminit „kodumaa reetmine”, mis KGB vastuluuresõnastiku (kunagi oli salajane teos) järgi on tegevus, mille on sihilikult toime pannud Nõukogude Liidu kodanik ja millega põhjustatakse kahju NSVL-i riiklikule iseseisvusele, territoriaalsele puutumatussele või sõjalisele võimsusele: vaenlase poole üleminek, spionaaž, riigi või sõjasaladuse väljaandmine välisriigile, põgenemine piiri taha või keeldumine sealt NSVL-i tagasi tulemast, välisriigi abistamine Nõukogude Liidu vastases tegevuses, võimuhaaramise vandenõu.⁴²

1.1.2. Luure, luure ülesanded, liigid, platvormid, meetodid

Luure. Luureinfo ja luurekvaliteet on olnud läbi ajaloo tähtsad ja mänginud olulist rolli otsustes, sõjakäikudes, mis muutsid maailma. Juba ammu ajast on väejuhid otsinud infot vaenlase tugevate ja nõrkade külgede kohta, vastase kavatsuste ja asukoha kohta, olgu see siis Aleksander Suur, Caesar ja Rooma riik, Saksa Ordu või Malborough’ suurhertsog, kes on kirjutanud, et ühtki sõda pole võimalik edukalt pidada ilma õigeaegse ja hea luureta.⁴³ Võib ka öelda, et puudulik

³⁸ Varul (1996), *op.cit.*, lk 8. StGB, *op.cit.*, §-d 81–83, 94, 96, 98, 99. VF KrK, *op.cit.*, § 275. KarS RT I, 26.02.2014, 6. KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999), p 6.8. Creegan, E. National Security Crime. Harvard National Security Journal, vol 3 (2012), lk 376.

³⁹ Varul (1996), *op.cit.*, lk 8.

⁴⁰ VF KrK, *op.cit.*, § 275 lg 1 (riigi reetmine).

⁴¹ StGB, *op.cit.*, §-d 81–83, 94, 96, 98, 99.

⁴² Никитченко, *op.cit.*, lk 117.

⁴³ Keegan, J. Luure ja sõda. Mida teati vastasest alates Napoleonist kuni al-Qaidani. Tallinn 2006, lk 23–26.

luureinfo on ka hiljutises minevikus põhjustanud sõja – Iraagi sõja, kuhu liitlaste sissetungimise peamine ettekäane oli Iraagi käsutuses oleva biorelva oht, mida lõppkokkuvõttes aga ei tuvastatudki.⁴⁴

Luure võib jagada kahte peamisesse kategooriasse: info kogumine ja selle kogutud informatsiooni analüüs.⁴⁵ Laiemas plaanis on luure alati seotud teadmistega, mis aitab otsustajaid oma väärtuslikkusega.⁴⁶ N. Polmar ja T. Allen annavad luurele (ingl k *intelligence*) ülddefinitsiooni⁴⁷: luure – see on informatsioon, mis on kogutud, võrreldud ja analüüsitud ning sellest saadud tõendid ja järeldused, mis on omandatud ja sisustatud vastuseks luureinfo tellijale vastavalt nende teadaolevatele või tajutud nõudmistele. KGB järgi tähendas luure (vene k *разведка*) riiklike organite süsteemi, millel on spetsiaalne kompetents luureinformatsiooni kogumiseks, töötlemiseks ja analüüsimiseks, samuti, et teostada muid meetmeid selleks, et tagada riigi konkurentsieelis poliitilises, sõjalises, majanduslikus ja teadus-tehnilises tegevuses. Luure on üheks relvaks riigi poliitilisele võimule.⁴⁸ Seega võib luure all mõelda ka konkreetseid organisatsioone, kellele riigi valitsus on pannud ülesandeks koguda luureinformatsiooni. USA terminoloogias nimetatakse selliseid organisatsioone luurekogukonnaks, mille alla arvatakse USA-s kõik täidesaatva võimu organisatsioonid, kes panustavad mitmesuguse luureinformatsiooni kogumisele, sh ka sisejulgeolekuasutus Föderaalne Juurdlubüroo ehk FBI (ingl k Federal Bureau of Investigation).⁴⁹

Luure ülesanded. Luureteenistused tegutsevad valitsust esindades ja saades ülesandeid oma valitsustelt.⁵⁰ Seega sõltub luureinfo kogumine riigi poliitilistest prioriteetidest, mis aga tähendab väga erinevaid valdkondi, näiteks poliitika, kaubandus või tööstus. Luureteenistused püüavad hankida sensitiivset teavet, mis puudutab näiteks rahvusvahelisi läbirääkimisi, tuleviku majandusotsuseid, teadusuuringute infot või infot riigi luure või sõjalise võimekuse kohta. Osa

⁴⁴ Radsan, A.-J. Unresolved Equation of Espionage and International Law. Michigan Journal of International Law. Vol. 28 (2007), lk 604.

⁴⁵ *Ibid.*, lk 599.

⁴⁶ Demarest, G.-B. Espionage in International Law. Denver Journal of International Law and Policy. Vol. 24: 2, 3 (1996), lk. 322–323.

⁴⁷ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk HVI. Intelligence – Information that has been collected, collated, and analyzed and a body of evidence and conclusions drawn therefrom, which is acquired and furnished in response to the known or perceived requirements of consumers (as intended recipients of intelligence are known).

⁴⁸ Никитченко, *op.cit.*, lk 243.

⁴⁹ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 320.

⁵⁰ BfV, *op.cit.* What objectives do foreign intelligence services pursue?

luureteenistusi tegeleb ka nn opositsiooniliste kaasmaalaste järele spioneerimisega.⁵¹ Eesti julgeolekuasutused juhivad oma tegevuses iga-aastasest Vabariigi Valitsuse korraldusest, mida nimetatakse riigi julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kavaks.⁵² Riigi julgeolekuteabe hanke ja analüüsi kavas sätestatakse julgeolekuasutustele ja kaitseväele kaitseväeluure teostamisel esitatavad ülesanded ja kogutava teabe kava vastavalt selle olulisusele.

Luureülesannete hulka ei saa liigitada vaid info kogumist ja töötlemist, vaid ka muid luurele pandud ülesandeid. Luurel kui organisatsioonil võib olla ka ülesandeid, mis on seotud hoopis mõjutegevuse või diversiooniaktide toimepanemisega, mille eest saavad vastutada luureteenistuse vastavad allüksused.⁵³ Näiteks eriooperatsioonideks mõeldud sõjaväestatud kiirreageerimisüksused, mis tegelevad tänapäeval nii terrorismivastase võitluse, luureinfo kogumise, pantvangide vabastamisega kui ka näiteks sõjapiirkonnas põhivägede saabumiseks pinnase ettevalmistamisega. USA-s on tuntud sellised eriüksused rohelised baretid või eriüksus Delta, Venemaal aga sõjaväeluure (GRU) allüksus, mida nimetatakse spetsnaziks.⁵⁴ Viimased on välja õpetatud ja varustatud selliselt, et viia läbi salajasi luureoperatsioone välismaal vaenlase seljataga, mis võib seisneda nii sabotaažis kui ka tapmistes (konkreetselt sihtmärgi elimineerimine).⁵⁵

Luure liigid. Väga laia tõlgenduse kohaselt jaguneb luureinfo kogumine kaheks: inimese kaudu hangitav teave ja tehniliste vahenditega hangitav teave.⁵⁶ Siiski eksisteerib kolmaski suurem luurevaldkond, mida nimetatakse avalike allikate luureks ehk luureinfoks, mida kogutakse avalike allikate kaudu (ingl k *open source intelligence* ehk OSINT).⁵⁷ Nimetatud kolm peamist luure liiki ei ole ammendav loetelu luureliikidest, kuid on tuntumad. Kõik luureliigid võivad teineteist lõpptulemi osas täiendada ja olla samas teineteisele konkurentideks.⁵⁸

⁵¹ *Ibid.* SÄPO, *op.cit.*, Spying on refugees.

⁵² JAS. RT I, 26.03.2013, 15. § 9 lg 2.

⁵³ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 602.

⁵⁴ *Ibid.*, lk 603.

⁵⁵ *Ibid.*, lk 604.

⁵⁶ Kapp, M. Spying for Peace: Explaining the Absence of the Formal Regulation of Peacetime Espionage. Magistratöö. The University of Chicago 2007, lk 2.

⁵⁷ Central Intelligence Agency (CIA). Intelligence: Open Source Intelligence.

⁵⁸ Lowenthal, M.-M. Intelligence. From Secrets to Policy. 4., täiend tr. Washington 2009, lk 106–107.

Inimluure (ingl k *human intelligence* ehk HUMINT) – see on igasugune info, mis on kogutud inimallika kaudu.⁵⁹ Eriti hinnaline on, kui seda saadakse salajaselt allikalt. Inimluureinfot kogutakse tavaliselt fotode, dokumentide ja materjalide salajase hankimisega, vestlustes oma riigi kodanikega, kes käivad välismaal, või välismaalastega, kes külastavad luureteenistuse koduriiki, või ametlike kontaktide kaudu teiste riikide ametnikega (ka ametlik koostöö). Inimluure teel kogutavat infot hangitakse tavaliselt välisriigi territooriumil ja see on spioneerimise sünonüüm.⁶⁰

Agent – isik, tavaliselt välismaalane ja mitte luureteenistuse töötaja, kes tegutseb luureteenistuse juhtimise all, kogudes või aidates koguda infot luure või vastuluurelistel eesmärkidel või muudeks luurefunktsioonideks.⁶¹ Salaagenti nimetatakse vahel ka kattealuseks agendiks. USA luurekogukonnas, FBI-s nimetatakse agendiks enda teenistuse ohvitseri, olenemata sellest, kas nad on seotud luure või spionaažiga. Teatakse ka selliseid agendiliike nagu **agent-sidepidaja** – agent, keda kasutatakse luures või vastuluures kontakti pidamiseks teiste agentidega,⁶² **agent-tuvastaja** – agent, kes abistab eriteenistust info kogumisel tuvastusprotsessis,⁶³ **agent-korteripidaja** – agent, kes peab konspiratiivkorterit, mida saadakse kasutada turvalisteks kohtumiseks, varjatud jälgimise eest varjumiseks või muudel eesmärkidel eriteenistuste poolt.⁶⁴

Eesti õiguses agendi mõistet ei esine. Näiteks kaitsepolitseile on antud õigus kaasata isikuid salajasele kaastööle, kuid avalikes õigustekstides ei ole märgitud, kuidas neid kutsuda võiks, kas kaastöötajaks või agendiks.⁶⁵

Sisseastuja – (ingl k *walk in*) – isik, kes vabatahtlikult pakub end spiooniks.⁶⁶

Usaldusisik – (vene k *доверенное лицо*) termin nõukogude eriteenistuse sõnastikust, kus see tähendab isikut, kes täidab ühekordseid luureülesandeid.⁶⁷

Teadus-tehniline luure (vene k *научно техническая разведка*, ingl k *industrial intelligence*) – välisluure liik, mille sihtmärk on teadus-tehnika asutused ja välisriigi teadus-tehniline potentsiaal.⁶⁸ Luureteenistused on huvitatud spetsiifilisest tehnoloogilisest infost ja toodetest.⁶⁹

⁵⁹ Central Intelligence Agency. Intelligence: Human Intelligence.

⁶⁰ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 310.

⁶¹ *Ibid.*, lk 7.

⁶² Никитченко, *op.cit.*, lk 11–12.

⁶³ *Ibid.*, lk 17.

⁶⁴ *Ibid.*, lk 129.

⁶⁵ RT I, 07.02.2013, 9. § 3.

⁶⁶ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 673.

⁶⁷ Никитченко, *op.cit.*, lk 93–94.

⁶⁸ *Ibid.*, lk 261.

Tööstusjulgeoleku tõhus korraldus peaks kaitsma riiki sellist laadi luure eest. Erkki Koort on nimetanud tööstusjulgeolekuks sellist kogumit meetmetest ja vahenditest, mis tagavad riigisaladuse ja tööstusomandi kaitse objektide (sh leiutised, tööstusdisainilahendused, mikrolülituse topoloogiad, kauba- ja teenindusmärgid, geograafilised tähised) ning juriidilise isiku arengu konkurentsivõime säilitamise seisukohalt olulise teabe turvalisuse ja välistavad õigust mitteomavate kolmandate isikute juurdepääsu nimetatud teabele.⁷⁰ Ettevõtte poolt oma tehnoloogia kaitsmata jätmine toob kaasa ettevõtte kasumi vähenemise, kahjumi tekkimise või halvemal juhul ka pankroti. Konkurentsivõime säilitamiseks on tarvis teadvustada olulise teabe kaitsmise vajalikkust.

Poliitiline luure – (vene k *политическая разведка*) selline luure liik, mille sihtmärk on vastase poliitilised jõud, vahendid, plaanid, aga samuti avalik teave, mis puudutab riigi sise- ja välispoliitikat.⁷¹

Majandusluure – info, mis täiendab poliitilist ja sõjalist luuret.⁷² Enamik majandusluurelist infot võib hankida avalikest allikatest. USA-s kehtib alates 1996. aastast majandusspionaaži seadus (Economic Espionage Act – majandusspionaaži vastane seadus⁷³), mis sätestab, et majandussaladuste vargus on föderaalkuritegu. Näiteks CIA on monitoorinud välisriikide majanduspoliitikaid, maailma kaubanduse arenguid, maailma naftatootmist jne. Majandusluure (vene k *экономическая разведка*) on KGB vastuluureleksikoni järgi luureliik, mille sihtmärk (objekt) on uuritava riigi tööstus, transport, kaubandus, põllumajandus, finantsid, krediidi- ja rahandussüsteem.⁷⁴ Ülesanne on jõuda riigi tähtsamate majanduspotentsiaali näitajateni, salajaste plaanideni ja ettevõtmisteni, mis on suunatud teiste riikide õõnestamisele, majandus- ja finantsküsimumuste vastuoludeneni teiste riikidega, aga samas ka õõnestamiseks vaenlase majandust.

Sõjaline luure (ingl k *military intelligence*, vene k *военная разведка*) – välisriikide sõjavägede kohta info kogumine, töötlemine, kokkukirjutamine, levitamine.⁷⁵ Samuti kompleks tegevusi, et hankida ja töödelda võimaliku vastase sõjalisi ressursse ja võimekusi, sh sõjateatris.⁷⁶ Tänapäeva sõjaline luure jaguneb taktikaliseks või operatiivluureks ning strateegiliseks luureks ja

⁶⁹ BfV, *op.cit.* What objectives do foreign intelligence services pursue?

⁷⁰ Koort, *op.cit.*, lk 75.

⁷¹ Никитченко, *op.cit.*, lk 261.

⁷² Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 207.

⁷³ Simon, S. The Economic Espionage Act of 1996. Berkeley Technology Law Journal. Vol 13 (1998), lk 305.

⁷⁴ Никитченко, *op.cit.*, lk 267.

⁷⁵ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 422.

⁷⁶ Энциклопедия Кругосвет. Военная разведка.

vastuluureks. Strateegiline luure eesmärk on saada ligi ja õppida tundma välisriigi plaane, sõjalisi plaane, mis puudutavad laiemas plaanis riigi ja armee kõrgema sõjaväelise juhtkonna välispoliitilisi samme. Taktikaline luure kogub infot lahinguoperatsioonide taktikalisel tasandil: infot vaenlase üksuste kohta, haavatavuse kohta, tegevuspiirkonna (ka maastiku- ja ilmastikuolude) kohta. Andmed saadakse tavaliselt vestlustest kohalikega, vaenlase ülekuulamistest, desertööridelt, raadioetri või elektroonilisi vahendeid pealt kuulates, dokumentidest jne.

Tehniline luure (ingl k *technical intelligence*, lühend TECHINT) – tehniliste vahendite abil saadav luureinfo. Külma sõja ajal näiteks tähendas see ka info kogumist tehniliste vahendite abil arvutite kaudu (arvutispionaaž), elektroonilistelt sensoritelt, satelliitidelt ja aerofotodelt.⁷⁷ Üldmõistena nimetatakse ka signaalluureks (ingl k lühendatult *signal intelligence* ehk SIGINT). Luureliik tuleneb kommunikatsiooniluure (ingl k *communication intelligence* ehk COMINT), elektroonilise luure (ingl k *electronic intelligence* ehk ELINT) kombinatsioonist ja välisseadmete signaalluurest (ingl k *foreign instrumentation signals intelligence* ehk FISINT).⁷⁸ Selle alla võib liigitada näiteks ka telemeetria luure (TELINT).⁷⁹ Täpsemalt aga peetakse SIGINT-it signaalide vaheltvõtmiseks, mida edastatakse või mida saadakse kommunikatsioonisüsteemide kaudu, radarite või relvasüsteemide abil. Kogumine sõltub sellest, millist signaali tahetakse püüda või milline signaal on sihtmärgiks.

Luure platvormid. Selleks, et teostada edukat luuretegevust, on vajalik omada head ja turvalist luureplatvormi, millelt tegutseda.⁸⁰ **Traditsioonilisteks** luureplatvormideks peetakse saatkondi, kaubandusesindusi ja konsulaate. **Mittetraditsioonilisteks** aga näiteks erafirmasid, organisatsioone või ka ajakirjandusagentuure. Diplomaatiliste esinduste kasutamine luureplatvormidena pakub luurele võimaluse kasutada diplomaatilist immuuniteti, mis raskendab õiguslikult selle tõkestamist seaduses ettenähtud vahenditega.⁸¹ Passiivse info kogumine avalikest allikatest on akrediteeritud diplomaatidele lubatud.⁸² Luureinfo kogumine aga läheb

⁷⁷ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 625.

⁷⁸ *Ibid.*, lk 588. Central Intelligence Agency. Intelligence: Signal Intelligence.

⁷⁹ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 625.

⁸⁰ SÄPO, *op. cit.*

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Forcese, C. Spies without Borders: International Law and Intelligence Collection. International Law and Intelligence Collection. Vol 5: 179. (2011), lk 199.

vastuollu diplomaatiliste suhete Viini konventsiooniga⁸³. Omaette probleem on siis, kui näiteks diplomaatilise esinduse ruumides, mis on ju selle riigi territoorium, võidakse teostada näiteks signaalluuret – kuulatakse pealt elektroonilist kommunikatsiooni.⁸⁴ Kui diplomaatiliselt immuniteti kasutav „diplomaat” teeb midagi muud oma väljapaistvate ametiülesannete kõrvalt, mida võiks nimetada spionaažiks, siis on ta kuritarvitanud privileege ja vastuvõtja riik saab reageerida.⁸⁵ Kuna siseriiklike seaduste järgi teda karistada ei saa, kuulutatakse ta tavaliselt *persona non grata*’ks ja saadetakse riigist välja. Mittetraditsioonilise platvormina kasutatavad firmad võivad kuuluda firmade gruppi või olla iseseisvad, teha legaalselt äri ja neis võivad töötada luurajate kõrval tavapärased inimesed. Sellist platvormi kasutades võivad luurajad täita erinevaid luureülesandeid, näiteks värvata agente, kes võiksid vahendada teatud kaupu või raha, samuti võidakse sellist platvormi kasutades kutsuda legaalselt riiki teisi kattealuseid luureohvitseri ja pakkuda neile logistilist toetust luureoperatsioonide läbiviimisel.

Illegaalne luure. Üks mittetraditsiooniline, kuid samas klassikaline luureplatvorm, on nn illegaalne või illeagaalide luure, mida rakendab peamiselt Venemaa luure ja mille algne eesmärk oli kindlustada luuretöö kriisi või sõja ajal, kui Nõukogude esindused ja legaalsed residentuurid riigist välja saadetakse.⁸⁶ Illeagaal on luureteenistuse kaadriohvitser, kes viibib ja töötab luuratava riigi territooriumil võõra nime all, kasutades fiktiivseid, kas luuratava riigi, kolmanda riigi või oma riigi kodaniku dokumente või varjates üldse riigis viibimise fakti.⁸⁷ Illegaali alaliik on aga selline isik, kes teeb sama tööd nagu klassikaline illeagaal, kellel on sama väljaõpe, kuid kes ei varja oma identiteeti ehk tegelikku nime.⁸⁸ Illeagaalide legendi nurgakiviks on võltsitud dokumendid, mis annavad neile identiteedi ja kodakondsuse tegutsemiseks võõral maal.⁸⁹ FBI tegi 2010. a kindlaks, et USA-s elas ja töötas Venemaa välisluure (SVR) poolt juhitud ja

⁸³ RT II 2006, 16. Artikkel 41 lg 1 ja 3: (1) Ilma et see piiraks isiku eesõigusi ja puutumatus, peab neid kasutav isik järgima asukohariigi õigusakte. Samuti ei tohi ta sekkuda asukohariigi siseasjadesse. (3) Esinduse valdusi ei tohi kasutada otstarbel, mis ei sobi kokku esinduse ülesannetega, mis on sätestatud käesoleva konventsiooni, üldise rahvusvahelise õiguse või lähetajariigi ja asukohariigi erikokkuleppega.

⁸⁴ Forcese, *op.cit.*, lk 200.

⁸⁵ Ward, N.-P. Espionage and the Forfeiture of Diplomatic Immunity. *International Lawyer*, Vol. 11, No. 4 (1977), lk 659.

⁸⁶ Andrew, C., Mitrohhin, V. Mitrohhini arhiiv. KGB Euroopas ja mujal läänemaailmas. *Sinisukk* 2002, lk 216.

⁸⁷ Никитченко, *op.cit.*, lk 269.

⁸⁸ USA vs. Anna Chapman, Mikhail Semenko. Sealed complaint. United States Magistrate Judge, Southern District of New York. 27.06.2010, lk 3.

⁸⁹ USA vs. Christofer R. Metsos, Richard Murphy, Cynthia Murphy, Donald Howard Heathfield, Tracey Lee Ann Foley, Michael Zottoli, Patricia Mills, Juan Lazaro and Vicky Pelaez. Sealed complaint. United States Magistrate Judge, Southern District of New York. 25.06.2010, lk 5.

kontrolli all tegutsev „illegaalide” võrgustik, kelle pikaajaline ülesanne oli piisavalt amerikaniseeruda, et saada koguda infot USA kohta Venemaa huvides ja edukalt värvata inimesi, kes oleksid kas juba sees või valmis infiltreeruma USA poliitika-kujundajate ringi.⁹⁰ 9. juulil 2010 vahetas USA nad välja Venemaale nelja inimese vastu, kes olid Venemaal spioneerimise eest vangi mõistetud.⁹¹ Saksamaa sisejulgeolekuteenistuse andmetel on alates 2006. aastast NATO riikides identifitseeritud 15 Vene illegaali, neist kaks peeti kinni Saksamaal oktoobris 2011 ja anti kohtu alla.⁹² Ka Eesti praktikas on vastav kogemus olemas. Nimelt juhtis riigireetur Hermann Simmi „Antonio”, kes oli Portugali ärimeheks maskeerunud venelasest elukutseline luuraja – illegaal.⁹³ Juba illegaalide hoidmine sügaval vaenlase tagalas on väga suure väärtusega sõja puhkemise hetkel, kui vaenlase teadmata saboteerimisvõimalus on hindamatu.⁹⁴ Seega võib pidada ka ainuüksi agendiks olemist ohuks riigi julgeolekule.

Luure meetodid. Agendi värbamine – agentuur-operatiivsete meetmete süsteem, mille käigus kaasatakse salajasele koostööle isikud, kes saavad aidata luuret või vastuluuret oma ülesannete täitmisel.⁹⁵ See seisneb kahes etapis: värbamise ettevalmistamises ja värbamise läbiviimises. Ettevalmistamisel on oluline hinnata isiku sobivust ja värbamise edukuse võimalikkust: isikuomadusi, tema positsiooni ja sidemeid jne. Kandidaati õpitakse tundma, kasutades erinevaid meetodeid.⁹⁶ Seda tehakse olemasoleva agentuuri kaudu, usaldusisikute kaudu, ametlike kontaktisikute kaudu, kasutatakse ka varjatud jälgimist ja operatiiv-tehnilisi vahendeid. Klassikaline agenditsükkel on järgmine: potentsiaalse allika avastamine, tema algne töötlemine, otsese koostööpakkumise tegemine ehk värbamine, tema turvalisuse, motivatsiooni ja töövõime tagamine – agendijuhtimine, temaga suhtlemine ja lõpuks suhte katkestamine.⁹⁷ Agendijuht on tavaliselt luureohvitser, kes leiab, hindab, arendab, värbab ja juhib agenti.⁹⁸

Tüüpilist spiooni motiveerib rohkem ahnus kui ideoloogia või poliitilised tõekspidamised, seejärel on motivaatoriks rahulolematuse oma tööga.⁹⁹

⁹⁰ USA vs. Chapman, Semenko, *op.cit.*, lk 3.

⁹¹ Kessler, R. FBI saladused. Tallinn: Tänapäev 2012, lk 218.

⁹² Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV). How do foreign intelligence services operate?

⁹³ Lucas, *op.cit.*, lk 16. KAPO (2008), *op.cit.*, lk 15.

⁹⁴ Lucas, *op.cit.* lk 103.

⁹⁵ Никитченко, *op.cit.*, lk 49.

⁹⁶ *Ibid.*, lk 50.

⁹⁷ Lucas, *op.cit.*, lk 101.

⁹⁸ Radsan, A.-J. Second-Guessing the Spymasters with a Judicial Role in Espionage Deals. Iowa Law Review. Vol 91 (2006), lk 1273.

⁹⁹ Jennings, K. Espionage: Anything Goes? Pepperdine Law Review. Vol 14 (1987), lk 654.

Aktiivsed meetmed. Vene termin luureoperatsioonide kohta, millega mõjutatakse teise riigi poliitikaid või tegevusi.¹⁰⁰ Need saavad olla kas varjatud või avalikud ja hõlmavad laia tegevuste hulka, sh mõrvad. Aktiivmeetmete alla võib panna ka võltsimised, mis on aktiivmeetme vahendiks.¹⁰¹

Psühholoogiline sõda – kompleksne õõnestustegevus, hõlmates endas luure, propaganda, diplomaatilisi ja sõjalisi meetmeid, mis on suunatud poliitilise võimu, elanikkonna ja sõjaväe poliitilis-moraalse olukorra segamiseks, mis on suunatud riigi välis- või sisepoliitika muutmisele.¹⁰² Tänapäevase mõjutegevuse näiteks peab Edward Lucas venelanna Jekaterina Zatuliveteri näitel olukorda, kus noored Venemaa või Ida-Euroopa naised pääsevad väga lähedale kogunud lääne poliitikutele ja võivad mõjutada nende otsuseid.¹⁰³ Lühidalt juhtumist: 1985. aastal sündinud Venemaa kodanik J. Zatuliveter, kes õppimise ajal St. Peterburgi Ülikooli rahvusvahelise suhete koolis tutvus mitme välismaalasega (poliitikud, diplomaat), kellel oli ligipääs sensitiivsele infole, mis puudutas nende endi riike, aga ka NATO-t, Venemaad jne.¹⁰⁴ 2006. aastal kohtas ta Briti parlamendiliiget, kellega tekkis armusuhe ning kelle abiks Zatuliveter sai. Naise taust, kontaktid, kontaktidele lähenemise moodus (flirt ja armuafäärid seotud tööküsimustega), side ühe Vene diplomaadiga Londonis ning vastuluure kogemused – selline inimene oma ligipääsudega lihtsalt pidi pälvima Venemaa eriteenistuste tähelepanu – lubasid Briti vastuluurel teda pidada riigile julgeolekuohuks ning siseministerium saatis ta riigist välja. Naine kaebas otsuse peale ja võitis protsessi. Avalikust kohtuotsusest Zatuliveteri asjas nähtub, et Briti siseministerium (Home Office) tugineb antud juhtumil n-ö vastuluure tunnustatud informatsioonile ohtudest, kuid ei veena kohut tõenditega Zatuliveteri koostööst Venemaa eriteenistustega.¹⁰⁵ Samas mõonab kohus, et kõik siseministeriumi esitatud kahtlused on põhjendatud.

Vale lipu operatsioonid. Värbamisettepanek tehakse kas enda teenistuse nimel või „võõrast lippu” kasutades.¹⁰⁶ Viimase puhul esindatakse teise riigi nime, teise teenistuse nime või teise riigi poliitilise jõu või firma nime.

¹⁰⁰ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 5.

¹⁰¹ Andrew, Mitrohhin, *op.cit.*, lk 25.

¹⁰² Никитченко, *op.cit.*, lk 239.

¹⁰³ Lucas, *op.cit.*, lk 77.

¹⁰⁴ *Ibid.*, lk 1–28.

¹⁰⁵ UK vs. Ekaterina Zatuliveter. Special Immigration Appeal Commission. The honourable Mr Justice Mitting (Chairman), senior immigration judge Ockelton, Sir Stephen Lander. Appeal No: SC/103/2010. Open judgement, 29.11.2011, lk 28.

¹⁰⁶ Никитченко, *op.cit.*, lk 345–346.

Sidepidamine. Üks olulisemaid momente agendi-luuraja töös on sidepidamine ehk see, kuidas infot vahetatakse. Kui vastuluureteenistus tuvastab ja fikseerib sidepidamise viisi, aja, sisu, on võimalik saada olulisi tõendeid kuriteo tõendamiseks: identifitseerida vastaspool, ülesanded, edastamise fakt, informatsiooni väärtus jne.¹⁰⁷ Luure on aga olemuselt salajane ja kasutab meetodeid, mis on konspiratiivsed. Konspiratiivsus ei peitu vaid sidepidamise viisis, vaid ka sõnumites, mis on kodeeritud ning võivad otsetõlkes või otsetähenduses olla midagi muud, näiteks kui jutt käib „nakkushaigusest” või murest tervise pärast.¹⁰⁸

1.1.3. Vastuluure

Inglise keeles võib välja tuua kaks sõnapaari ja mõistet: *counterintelligence* ja *counterespionage*: a) *counterespionage* – tegevus, millega kaitstakse salastatud materjale välisriikide kogujate eest;¹⁰⁹ b) *counterintelligence* – tegevus, mis kaitseb välisriikidest lähtuvate mõrvade, spionaaži, sabotaaži ja luureinfo kogumise eest.¹¹⁰ Eesti õiguskeeles on kõige lähem seletus vastuluure kohta antud julgeolekuasustuste seaduse § 6 punktis 2, kus on öeldud, et Kaitsepolitsei ameti ülesanne on riigi vastu suunatud luuretegevuse ennetamine ja tõkestamine, sealhulgas riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses ettenähtud juhtudel ja korras (vastuluure).¹¹¹ Seega on Eesti kontekstis vastuluure ühendatud tegevus riigi vastu suunatud luuretegevuse ennetamisest ja tõkestamisest ning salastatud teabe kaitsest.

1.2. Salastatud teave, riigisaladus, välisriigisaladus

Saladuse, eriti aga riigisaladuse määratlemine on käesolevas töös kriitilise tähtsusega, sest paljudel juhtudel, sõltuvalt riigist, moodustab just riigisaladuseks oleva teabe kogumine ja edastamine spionaažikuritegude ühe tingimuse põhiseadusliku korra (iseseisvus, sõltumatus,

¹⁰⁷ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. §-d 232, 234.

¹⁰⁸ Kessler, *op.cit.*, lk 107.

¹⁰⁹ Polmar, Allen, *op.cit.*, lk 154.

¹¹⁰ *Ibid.*, lk 154.

¹¹¹ JAS. – RT I, 26.03.2013, 15. § 6 p 2. (15.04.2014).

territoriaalne terviklikkus) vastase tegevuse kõrval.¹¹² Kehtivas Eesti karistusõiguses moodustab riigisaladuse kogumine ja edastamine välisriigile süüteo koosseisu tunnuse nii riigireetmise kui ka salakuulamise juures.¹¹³ Formaalselt on riigisaladus üks kehtiva KarSi riigireetmise ja salakuulamise sätete koosseisuline osa, formaalselt on selle kohta olemas ka legaaldefiniitsioon riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses, kuid tihti ei pruugi olla spionaaži objektiks (sihtmärgiks, ülesandeks) tingimata riigisaladus, vaid näiteks muu saladus, sensitiivne info või hoopis informatsioon, mis isegi ei ole sensitiivne, kuid mingis kontekstis võib muutuda ohuks (riigi)julgeolekule nagu mõjutegevus, aktiivmeetmed.¹¹⁴ Peamine küsimus antud alapunktis seisnebki riigisaladuse kui millegi kvalitatiiivse hindamises läbi ohu riigi julgeolekule või kitsamalt öeldes välisele julgeolekule, mida kaitsevad KrS-i paragrahvid 232 ja 234.¹¹⁵ Samuti tuleb vaadata, kas üksnes riigisaladus on saladus, mida peaks spionaaži eest kaitsma, ja kas on infot, mida võib spioonile, välisriigi luurele või välisriigile anda. Võib ju olla ka, et ka muu privaatinformatsioon on salajane igapäevases mõttes – inimesed, firmad, kes tahes, ei soovi, et selline teave oleks avalikkusele kättesaadav, mis ometi on spionaažiobjektiks kui selliseks, näiteks arvuti salasõnad, PIN-koodid, inimeste omavahelised vestlused vms.¹¹⁶ Seadused peavad olema võimalikult täpsed selleks, et aidata vahet teha, mis on riigisaladus ja mis mitte, kui näiteks avaliku info ja saladuse vahel võiks tekkida hägune olukord.¹¹⁷ Kuivõrd liigne salastamine võib endaga kaasa tuua muid tagajärgi, siis tuleks vältida olukordi, kui riigisaladusest võib ühel hetkel saada riigi julgeolekutagamise kõrval hoopis mask riigiametite või ka kohtuprotsessi puuduste varjamiseks.¹¹⁸

Kristi Aule on analüüsinud riigisaladust informatsioonivabaduse ja riigi julgeoleku kokkupuutekohtadest.¹¹⁹ Ta leiab, et riigisaladuse puhul on tegu informatsioonivabaduse legitiimse piiranguga, seda niivõrd, kuivõrd riigisaladuse reguleerimisel lähtutakse põhiseaduse

¹¹² StGB, *op.cit.*, §-d 81–83, 94, 96, 98, 99. VF KrK, *op.cit.*, §-d 275–276. KarS – RT I, 26.02.2014, 6. §-d 232 ja 234. MI5. *op.cit.*,

¹¹³ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. §-d 232 (Riigireetmine), 234 (Salakuulamine).

¹¹⁴ RSVS. – RT I 2007, 16, 77, 12.02.2014. Andrew, Mitrohhin, *op.cit.*, lk 25.

¹¹⁵ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. §-d 232 (Riigireetmine), 234 (Salakuulamine). Jaggo. O. (komm.) 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–§ 254. Sootak, J. ja Pikamäe, P. (toim). Karistusseadustik. Komm vlj. 3. Täiend, ümbert vlj. Tallinn 2009, lk 626 p 1.

¹¹⁶ Kapp, *op.cit.*, lk 3. Juurvee, *op.cit.*, lk 9.

¹¹⁷ Nottea, D.-L. State Secrets Privilege: Distinguishing State Secrets in the Age of Information. *Southwestern Law Review*. Vol 42 (2013), lk 704.

¹¹⁸ Donohue, L.-K. The Shadow of State Secrets. *University of Pennsylvania Law Review*. Vol 159 (2010), lk 89.

¹¹⁹ Aule, K. Riigisaladus – kas „salajane õigus”? Informatsioonivabaduse loomulikust piirist. *Juridica V/2002*, lk 303–311.

§ 44–46 ning 10 ja 11. Riigisaladus on riigi julgeoleku tagamise element ning tänapäeva demokraatlikes õigusriikides informatsioonivabaduse piiramise aktsepteeritud alus. Ühtlasi leiab ta, et riigisaladuse institutsioon muudab informatsioonivabaduse ja riigi julgeoleku vastandlikeks huvideks ning võrdleb rahvusvahelisi õigusakte (Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 10¹²⁰; kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklit 19 ning inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklit 19) Eesti põhiseadusega.¹²¹ Ta järeldeb, et põhiseaduses on tagatud informatsioonivabadus sama lai kui EIK-s ja vastab põhiseaduse § 44 lõike 1 tekstile ehk igapähele on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Järelikult ei saa ka spioonidele avaliku info kasutamist keelata.¹²² Spiooniks ehk välisluureagendiks olemist või välisriigi, sh välisluurete, huvides mitteriigisaladuseks või salastatud välisteabeks tunnustatud info kogumist või edastamist ei loeta Eestis süüteoks.

Õigus saada infot avaliku võimu organite ja ametiisikute tegevuse kohta ei ole piiramatult.¹²³ PS § 44 lg 2 kohaselt ei laiene see andmetele, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmetele. Tegemist on lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõigusega, mis võimaldab käsitletavat õigust üsna ulatuslikult piirata – eeldusel, et seadusega kehtestatud piirangul on legitiimne eesmärk ning piirang on proportsionaalne.¹²⁴ Aule on leidnud, et EIKonv artikli 10 lõike 2 kohaselt on põhiõiguste piiramise legitiimse eesmärgi üheks elemendiks riigi julgeolek, mida tagavaks instituudiks on riigisaladus, millega on võimalik õigustada informatsioonivabaduse piiramist põhiseaduse kontekstis.¹²⁵ Põhiõigusi ei ole lubatud piirata mitte ainult teiste isikute põhiõiguste, vaid ka kollektiivsete ehk ühiskondlike huvide kasuks (mida ei saa taandada individuaalsetele õigustele). Kehtiv RSVS-i § 1 kohaselt on Eesti riigisaladuse ja salastatud välisteabe salastamise eesmärk Eesti Vabariigi julgeoleku ja välissuhtlemise tagamine, kaitstes riigisaladust ja salastatud välisteavet avalikuks tuleku ja juurdepääsuõigusega isikule teatavaks saamise eest.¹²⁶ Kehtivad legaldefiniitsioonid riiklikele saladustele on riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 3 punktide 1 ja 2 kohaselt vastavalt järgmised:¹²⁷

¹²⁰ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34.

¹²¹ Aule, *op.cit.*, lk 304–305.

¹²² MI5, *op.cit.*

¹²³ Parrest, N., Roosma, P., Vene, E. PS § 44. – Madise, Ü. *et al.* Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3., täiend vlj. Tallinn: Juura 2012, lk 455, p 4.7.

¹²⁴ *Ibid.*, lk 455, p 4.7.

¹²⁵ Aule, *op.cit.*, lk 307.

¹²⁶ RSVS. – RT I 2007, 16, 77.

¹²⁷ *Ibid.*, § 3.

- a) riigisaladus – Eesti Vabariigi julgeoleku või välissuhtlemise tagamise huvides avalikuks tuleku eest kaitset vajav üksnes käesolevas seaduses ja selle alusel antud õigusaktides sätestatud tunnustele vastav teave, välja arvatud salastatud välisteave;
- b) salastatud välisteave – välisriigi, Euroopa Liidu, NATO või mõne muu rahvusvahelise organisatsiooni või rahvusvahelise kokkuleppega loodud institutsiooni (edaspidi salastatud välisteabe avaldaja) poolt salastatud ja Eestile avaldatud teave ning Eesti Vabariigi poolt välislepingu täitmiseks loodud teave, mis tuleb salastada välislepingu kohaselt.

Riigi kui terviku kaitse hõlmab peale Eesti Vabariigi territoriaalse terviklikkuse ja iseseisvuse tagamise ka ühiskondlikult oluliste põhiseaduslike tervikfunktsioonide (nt õigusemõistmine), riigi põhiseadusliku korra (sh põhiseaduslike institutsioonide olemasolu ja tegevuse) ning riigi julgeolekut tagavate institutsioonide olemasolu ja tegevuse tagamist.¹²⁸ Seega kaitstakse riigisaladusega teavet, mille avalikuks tulek kahjustaks Eesti Vabariigi julgeolekut ehk ülalkirjeldatud tunnuseid.¹²⁹

Omaette küsimus on alati selles, mida siis täpselt salastada, kellele anda õigus salastada – otsustamisõigus (diskretsioon), mis on saladus ja mis mitte. Neid küsimusi käsitlevad peale RSVS-i ka selle alusel välja antud alamaktid, mitmed seadused, nagu isikuandmete kaitse seadus,¹³⁰ avaliku teabe seadus,¹³¹ patendiseadus¹³² ja julgeolekuasutuste seadus.¹³³ Karistuseseadustik näeb ette karistused näiteks järgmiste süütegude eest, mille osaks on saladus:¹³⁴ sõnumisaladuse rikkumine (§ 156), kutse- ja ametitegevuses teatavaks saanud saladuse hoidmise kohustuse rikkumine (§ 157), delikaatsete isikuandmete ebaseaduslik avaldamine (§ 157¹), hääletamissaladuse rikkumine (§ 166), teose ja autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti ebaseaduslik üldsusele suunamine (§ 223), leiutise ja tööstusdisainilahenduse avalikustamine (§ 228), riigisaladuse ja salastatud välisteabe avalikustamine (§ 241), asutusesisese teabe edastamine (§ 243), saladuse hoidmise kohustuse rikkumine menetlusandmete avalikustamise eest (§ 323¹), ärisaladuse õigustamatu avaldamine ja kasutamine (§ 377) ja siseteabe väärkasutamine insaideri poolt (§ 398).

¹²⁸ RSVS. Seaduseelnõu 1054 SE I seletuskiri. § 1 kommentaarid.

¹²⁹ *Ibid.*, §1.

¹³⁰ IKS. – RT I, 30.12.2010, 11.

¹³¹ AvTS. – RT I, 19.12.2012, 5.

¹³² PatS. – RT I, 28.12.2011, 13.

¹³³ JAS. – RT I, 26.03.2013, 15.

¹³⁴ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. (01.05.2014).

Kõik, mis võib olla tunnistatud riigisaladuseks, ei pruugi olla kriitilise tähtsusega riigisaladus. Mõne muu saladuse paljastamine võib tuua oluliselt suuremat kahju kui näiteks riigisaladuse paljastus, olgu selleks või majandusspionaažiga tekitatav kahju.¹³⁵

1.3. Spionaažiohud Eestile

12. mail 2010. a Riigikogu poolt heaks kiidetud Eesti julgeolekupoliitika alused sõnastab terviklikult Eesti julgeolekukäsitluse ja on aluseks valdkondlike ja üksikasjalikumate arengu- või tegevuskavade koostamiseks.¹³⁶ Eesti julgeolekupoliitika eesmärk on kindlustada Eesti riigi iseseisvus ja sõltumatus, territoriaalne terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus.¹³⁷ Julgeolekupoliitika hõlmab tegevust valdkondades, mis kindlustavad riigi ja rahva kestmajäämise. Eesti teostab julgeolekupoliitikat põhiõigusi ja -vabadusi järgides ning põhiseaduslikke väärtusi kaitstes.

Dokumendis käsitletud julgeolekuohud, mis seonduvad spionaažikuritegedega:¹³⁸

- a) Eesti julgeolekut ohustav väline surve võib ilmnedas Eesti rahvusvahelise maine kahjustamisena, sisemise ebastabiilsuse tekitamisena, sõjalise survena, samuti Eesti või liitlaste mõjutamisena Eesti iseseisvust ja sõltumatust kahjustavate poliitiliste otsuste tegemiseks.
- b) Eesti julgeolekut võib ohustada välisriikide eriteenistuste Eesti-vastane tegevus. Liikmesus NATOs ja Euroopa Liidus ning lähedased kahepoolsed suhted liitlastega suurendavad võimalusi välise survega toime tulla.
- c) Info- ja sidesüsteemide ebapiisav kaitstus või puudulik reageerimisvõime suurendab riketest või rünnakutest tulenevate ohtude mõju. Lisaks kasutatakse küberruumi ühiskonnas pingete ja konfliktide õhutamiseks.
- d) Meediaruumi avatuse tingimustes põhjustavad Eesti ühiskonna sidususe vastu suunatud rünnakud suurema tähelepanuvajaduse ühtekuuluvustundele ja psühholoogilise kaitsele.
- e) Riik ennetab ja tõkestab põhiseaduslikku korda ohustavat tegevust.¹³⁹ Selleks on oluline asjakohase teabe kogumine ja töötlemine, vaenuliku luure- ja mõjutustegevuse, sealhulgas

¹³⁵ Fischer, J.-M. Analysis of the Economic Espionage Act of 1996. Seton Hall Legislative Journal. Vol 25 (2001), lk. 244–247.

¹³⁶ Riigikogu pressitalitus. Riigikogu kiitis heaks Eesti julgeolekupoliitika alused. 12.05.2010.

¹³⁷ Eesti julgeolekupoliitika alused. – RT I 2010, 22, 110, p 1, lk 4.

¹³⁸ *Ibid.*, p 2.3, lk 8.

¹³⁹ *Ibid.*, p 3.3, lk 15.

infooperatsioonide tõkestamine ning riigisisene ja rahvusvaheline koostöö. Riik tagab julgeolekuasutuste järjepideva arengu ning suurendab tähelepanu põhiseadusliku korra kaitsele, sealhulgas ennetustegevusele, ühiskonna teadlikkuse tõstmisele, ühtlasele regionaalsele arengule ja lõimumisele.

f) Küberjulgeoleku tagamisel on oluline vähendada kriitiliste infosüsteemide ja andmesideühenduste haavatavust ning piirata küberrünnetest tekkida võivate kahjude ulatust.¹⁴⁰

Riigikaitse arengukava aastateks 2013–2022 lühikokkuvõttest selgub, et Eestile jäävad luure- ja eelhoiatuse prioriteediks.¹⁴¹ Eesti on välisluurete, eriti Venemaalt lähtuva luure sihtmärk ning sealsed eriteenistused üritavad ning on üritanud pääseda ligi nii Eesti riigisaladustele kui ka muule sensitiivsele infole, värvates inimesi või otsides ligipääse arvutivõrgu kaudu.¹⁴²

Kaitsepolitsei on rõhutanud, et iga Eesti asutus, ettevõtte ja inimene, kes valdab huvipakkuvat informatsiooni või omab ühiskonnas teatud positsiooni, võib olla sihtmärk ebasõbralikule luureteenistusele olenevalt sellest, milline on selle riigi luurehuvi ja kui hea on ligipääs sihtmärgile.¹⁴³ Värskes Kaitsepolitseiameti aastaraamatus 2013. aasta kohta selgub, et meie vastuluureteenistus on tuvastanud mitmete luureteenistuste huve Eestis ja Eesti suhtes.¹⁴⁴

Kahjuks ei selgu, kas need huvid olid seaduslikud või mitte. Rõhutatakse küberluure ohtu ja tuuakse välja konkreetseid teenistusi, kes Eesti kohta informatsiooni koguvad.¹⁴⁵ Näiteks on

FSB (Venemaa Föderaalne Julgeolekuteenistus) peamiseks meetodiks inimluure vallas Venemaad külastavate sihtmärkide värbamine ja oma agentide saatmine Eestisse või agentidega kohtumine kolmandates riikides, samuti kasvatab see teenistus oma võimekust küberluurevaldkonnas.¹⁴⁶ Platvormidena kasutab Vene luure nii traditsioonilisi katteid kui ka mittetraditsionaalseid katteid, sh luuramist oma territooriumilt ning signaalluure.¹⁴⁷ Välisluurete huvid Eesti suhtes:¹⁴⁸ julgeolekut tagavad institutsioonid, riigi julgeolekut puudutav salastatud teave, sise- ja välispoliitilised protsessid ja erakondade tegevus, Eesti osalus rahvusvahelistes organisatsioonides ja kahepoolsed suhted, noorema põlvkonna poliitikud, kelles nähakse

¹⁴⁰ *Ibid.*, p 3.3, lk 17.

¹⁴¹ Riigikaitse arengukava 2013–2022. p 15. Riigikaitse arengukava 2013–2022 koosneb sõjalisest (kinnitatud Vabariigi Valitsuse poolt 21.01.2013) ja mittedõjalisest (kinnitatud Vabariigi Valitsuse poolt 27.02.2014) osast. Riigikaitse arengukava. Kaitseministeerium.

¹⁴² KAPO (2012), *op.cit.*, lk 10–13. Vastuluure. Kaitsepolitseiameti aastaraamat 2013, lk 13–14.

¹⁴³ KAPO (2012), *op.cit.*, lk 10.

¹⁴⁴ KAPO (2013), *op.cit.*, lk 12.

¹⁴⁵ *Ibid.*, lk 12–14.

¹⁴⁶ *Ibid.*, lk 13.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ *Ibid.*, lk 13–14.

ligipääsuvõimalust poliitilistele otsustusportsessidele tulevikus, valimine mitmesugustesse institutsioonidesse, nagu Euroopa Parlamenti või Riigikogusse, Eesti kaudu NATO poliitiline ja sõjaline planeerimine, salastatud info ja sellele juurdepääsu omavad isikud, Eesti kaitsejõud, sh Kaitseliit, meie sõjaline võimekus, sõjalised objektid, Eesti rahvusvaheline sõjaline koostöö ja kõik NATO liikmesusest tulenev ning lõpetuseks muu teave poliitika, majanduse, teaduse ja tehnoloogia kohta.

Teave luureohtude ehk spionaažiohtude kohta kinnitab selle kuriteoliigi aktuaalsust ja vähemalt tugevat survet meie saladustele ning riigikaitsele nüüd ja tulevikus. Luurehuvide järgi ei saa väita, et kõik need oleksid otseselt seotud riigisaladusega. Eestis sätestab riigisaladuseks oleva teabe riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus ja selle alusel antud Vabariigi Valitsuse määrus „Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord”, mis täpsustab konkreetselt salastatud teabe alaliigid.¹⁴⁹ Nende hulgas ei ole märgitud, et Eestis oleks riigisaladuseks valimistega seonduv, poliitilised protsessid või nende kajastamine või erakondade saladused. Ometi on luuretele seatud ülesanneteks ka selliste, mittesalajaste valdkondade kohta info kogumine, sh Eesti mõjutamine mõne riigi tulevikuhuve silmas pidades.¹⁵⁰ Seega ei ole välisluure huvi otseselt seotud eesmärgiga pääseda ligi meie riigisaladustele, vaid see võib seisneda ka Eesti riigiotsuste ja siinse olukorra mõjutamises ja luuretele vajaliku muu mittesalajase teabe hankimises ning on iga konkreetse juhtumi puhul hinnangu küsimus, kas see võiks olla ka Eesti huve kahjustav või mitte.

¹⁴⁹ RSVS. – RT I, 22.12.2011, 24. § 6 (Välissuhete riigisaladus), § 7 (Riigikaitse riigisaladus), § 8 (Korraldusriigisaladus), § 9 (Julgeolekuasutuste riigisaladus), § 10 (Infrastruktuuri ja teabe kaitse riigisaladus). (17.04.2014). Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord. – RT I 19.03.2012, 5. 2. ptk. Riigisaladuse alaliigid.

¹⁵⁰ KAPO (2013), *op.cit.*, lk 13.

2. Spionaaž rahvusvahelises õiguses

Eesti põhiseaduse § 3 järgi on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa ning § 123 sätestab, et Eesti ei sõlmi põhiseadusega vastuolus olevaid välislepinguid, ning kui Eesti seadused või muud aktid on vastuolus riigikogu poolt ratifitseeritud välislepinguga, kohaldatakse välislepingu sätteid.¹⁵¹ Kuna rahvusvahelisele õigusele omasest õigusallikate hierarhiast või selle puudumisest ei saa rahvusvahelise õiguse normide sisemaisesse õigusesse ülevõtmisel üheselt lähtuda ja riigi enda riigisisese õiguse kindlaks määrata jääb, millest olenev rahvusvahelise õiguse normide kehtivus ja rakendatavus selle riigi õiguses, siis on vajalik selgitada rahvusvahelise õiguse ja riigisisese õiguse vahekorda ka spionaaži seisukohast.¹⁵²

Luureinformatsiooni kogumisega seotud juriidilisi arutelusid võib traditsiooniliselt liigitada kolmeks: luuresihtmärgiks oleva riigi siseriiklik õigus ehk kuidas riik kaitseb end kahjustava välismaalt lähtuva luure eest, infot koguva riigi siseriiklik õigus ehk kas riik kaitseb omaenda luurajaid (spioone) ning seadustab nende tegevuse siseriiklikult ja kolmandaks avalik rahvusvaheline õigus.¹⁵³ Asjaolu, et ühes riigis süüdistatakse teist spioneerimises, ei tähenda veel rahvusvahelise õiguse rikkumist, arvestades, et enamik riike teeb sedasama – luurab.

Kirjeldatud liigenduse järgi teise kategooria alla liigituvad spionaažiseadused (näiteks USA-s) küll illustreerivad riiklikku vajadust kaitsta oma rahvuslikke huve spionaaži eest siseriiklikult, kuid teisest küljest ei keela, vaid õigustavad enda luuretegevust välismaal.¹⁵⁴ Eesti Vabariigi huvides teostab välisluuret Teabeamet, kelle ülesanne on julgeolekuasutuste seaduse § 7 lg 1 p 1 järgi riigile välis-, majandus- ja riigikaitsepoliitika kujundamiseks ning riigikaitseks vajaliku välisriike, välismaiseid tegureid või tegevust puudutava teabe kogumine ja töötlemine.¹⁵⁵ Selleks kogumiseks lubatud meetodid ja vahendid kehtestatakse asjaomase ministri määrusega.

Kui sõjaajaõiguses on spionaažiteemaatika kajastatud, siis rahuaja rahvusvahelises õiguses on spionaažist väga vähe juttu ja selline kajastus spionaažile, nagu sõjaõiguses 1907. a Haagi konventsiooni artiklis 29 (kirjeldatakse, kes on spioon) või 1949. a Genfi konventsioonis, rahuaja

¹⁵¹ PS. – RT I, 27.04.2011, 2. §-d3 ja 123.

¹⁵² Merusk, K. (juhtivautor) *et al.* I peatükk kommentaarid. Madise, *et al.*, *op.cit.*, lk 73 p 3.5.1.

¹⁵³ Chesterman, S. *Spy Who Came in from the Cold War: Intelligence and International Law*. Michigan Journal of International Law. Vol. 27 (2006), lk 1077.

¹⁵⁴ Scott, *op.cit.*, lk 220.

¹⁵⁵ JAS. – RT I, 26.03.2013, 15. §-d 7 ja 28.

spionaaži kohta puudub.¹⁵⁶ Põhjusi, miks riigid ei ole huvitatud spionaaži rahu ajal reguleerima, võib olla mitmeid. Üks põhjus on asjaolu, et spionaaž saab olla oluline vahend läbipaistvuse rakendamiseks rahvusvahelistes suhetes, riikide luure koostöökaks või näiteks demokraatiavastaste režiimide mõjutamiseks, seega seaduslik ja õigustatud tegevus.¹⁵⁷ Ka riikide eriteenistuste omavaheline koostöö samade eesmärkide või ühiste huvide nimel on üks spionaaži möödapääsmatuid külgi. Normatiivne dilemma paneb poliitikud raskesse olukorda, kas spionaaži tunnistada või mitte.¹⁵⁸ Nagu öeldud, on tavapäraselt rahvusvaheline õigus keskendunud spionaaži osas vaid sõjaaja spionaažile ja spionaaž muul ajal ehk rahu ajal on valdavalt siseriiklike õiguste reguleerimisalas.¹⁵⁹ Sõjaaja spionaaži puudutavat õigust on peetud unikaalseks, selgeks ja järjepidevaks. Sellisel viisil on sõjaseadused näidanud spionaaži eetilisi dilemmasid seoses inimõiguste, suveräänsuse ja globaalse julgeolekuga.

Seega on mõistlik läheneda nii sõja- ja rahuaja spionaažile, keskendudes kitsamalt spionaažile kui millelegi ebaseaduslikule ja riigi julgeolekut kahjustavale, kui ka sellele, kas ja milline luure (info kogumine) on rahvusvaheliselt lubatud või millised on piirangud näiteks õhus, vees, teise riigi territooriumil või millised on kehtivad põhimõtted, et võimalikku spioneerimist üldse raskendada. Simon Chestermani hinnangul võiks sellised valdkonnad olla sõjaaeg, mittesekumispoliitika rahuajal, diplomaatilised ja konsulaarsuhted, relvastuskontrolliga seonduv ja mitmepoolne luureinfo vahetamine.¹⁶⁰ Kui tuua näiteid, millises õiguslikus sfääris puuduvad igasugused piirangud võimaliku spionaaži kohta, siis oleks see orbiidilt spioneerimise kohta, mille üks põhjusi on teadmatus, kuidas mõõta õhuruumi – kust see algab ja kus lõpeb.¹⁶¹

Peamised rahvusvahelised õigusaktid, mis räägivad sõjaaja spioonidest ja millega on Eesti Vabariik ühinenud, on tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949. a Genfi (IV) konventsioon

¹⁵⁶ Barrie, G.-N. Spying – An International Law Perspective. 2008 Journal of South-African Law. TSAR (2008–2), lk 238. International Committee of the Red Cross. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. (17.04.2014). Artikkel 29 ütleb, et spiooniks tuleb pidada sellist isikut, kes salaja ja pettes kogub informatsiooni sõjategevuse tsoonis eesmärgiga edastada see vaenlasele. Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.

¹⁵⁷ Bitton, *op.cit.*, lk 17. Yoo, J.-C., Sulmasy, G. Counterintuitive: Intelligence Operations and International Law. Michigan Journal of International Law 28 (2007): 625, lk 2.

¹⁵⁸ Baker, Ch.-D. Tolerance of International Espionage: A Functional Approach. American University International Law Review. Vol 19 (2004), lk 1097.

¹⁵⁹ Demarest, *op.cit.*, lk. 330.

¹⁶⁰ Chesterman, *op.cit.*, lk 1078–1100.

¹⁶¹ *Ibid.*, lk 1085.

ja selle 8. juuni 1977. a I lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta.¹⁶² Eesti liitus nendega 24. augustist 1992.¹⁶³ Konventsiooni artikli 5 järgi kaotab konfliktiosalise territooriumil (ka tema poolt okupeeritud territooriumil) kinnipeetud spioon konventsioonis ettenähtud privileegid ja suhtlemisõiguse, kuid tal on õigus inimlikule kohtlemisele, õiglasele kohtupidamisele, kaasa arvatud artiklist 75 tulenevale õigusele paluda armuandmist surmanuhtluse korral ja kuue kuu võrra selle täideviimise peatamisele.¹⁶⁴ Seetõttu vastutavad spioonid oma tegevuse eest ise, nad ei ole sõjavangid ja nende tegevus ei too kaasa rahvusvahelist vastutust riikidele, kes nad saatis.¹⁶⁵ Lisaprotokolli järgi, millega täpsustatakse spiooni staatust ning õigusi, ei ole spioneerimise ajal tabatud spioonil, kes kuulub konfliktiosalise relvajõududesse, sõjavangi õigusi, samas ei peeta spiooniks sellist isikut, kes küll kogub vastaspoole kontrollitaval territooriumil infot, kuid kes kannab oma relvajõudude vormi.¹⁶⁶ Kui isik, kes elab vastaspoole okupeeritud territooriumil, kogub infot oma poole

¹⁶² Tsiiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120. (16.04.2014). 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. – RT II 1999, 21, 121.

¹⁶³ Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. – RT 1992, 34, 447.

¹⁶⁴ Tsiiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. RT II 1999, 20, 120. (16.04.2014). Artiklid 5 ja 75. Artikkel 5: „Kui konfliktiosaline on veendunud, et tema territooriumil viibivat kaitstud isikut on kindlalt alust kahtlustada riigi julgeoleku vastases tegevuses, või et selline isik osaleb nimetatud tegevuses, ei ole sellel isikul õigust nõuda käesoleva konventsiooni kohaseid õigusi ja privileege, mille kasutamine ohustaks riigi julgeolekut. Kui kaitstud isikut peetakse okupeeritud territooriumil kinni kui spiooni või saboteerijat või kui isikut, keda on kindel alus kahtlustada okupeeriva riigi julgeoleku vastases tegevuses, kaotab see isik käesoleva konventsiooni kohased suhtlemisõigused, kui see on vältimatu sõjalise julgeoleku huvides. Siiski tuleb selliseid isikuid alati kohelda inimlikult ja kohtu alla andmise korral on neil õigus õiglasele korralisele kohtupidamisele. Samuti tagatakse neile kõik käesoleva konventsiooni kohased kaitstud isiku õigused ja privileegid niipea, kui riigi või okupatsioonivõimu julgeolek seda võimaldab.” Artikkel 75: „Mingil juhul ei või surma mõistetud isikutelt võtta õigust paluda armu või paluda asendada surmanuhtlus muu karistusega. Surmanuhtlust ei või täide viia enne kuue kuu möödumist päevast, mil kaitsev riik on saanud teate surmanuhtlust kinnitava lõpliku kohtuotsuse kohta või otsuse kohta keelduda armuandmisest või surmanuhtluse asendamisest. Surmanuhtluse täideviimise peatamise kuuekuulist tähtaega võib üksikjuhtudel lühendada äärmise vajaduse korral, kui ilmneb organiseeritud oht okupeeriva riigi või tema vägede julgeolekule, kuid alati eeldusel, et kaitsvat riiki on tähtaja lühendamisest informeeritud ning talle on antud küllaldaselt aega ja võimalus esitada asjaomastele okupatsioonivõimudele protest surmanuhtluse täideviimiste kohta.” Chesterman, *op.cit.*, lk 1080.

¹⁶⁵ *Ibid.*, lk 1081.

¹⁶⁶ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. – RT II 1999, 21, 121. Artikkel 46 (Spioonid): „1. Olenemata konventsioonidest ja käesolevast lisaprotokollist, ei ole sõjavangi õigusi konfliktiosalise relvajõududesse kuuluval isikul, kes langeb vastaspoole kätte spioneerimise ajal, ning teda võib kohelda kui spiooni. 2. Konfliktiosalise relvajõududesse kuuluvat isikut, kes oma poole huvides kogub või püüab koguda informatsiooni vastaspoole kontrollitaval territooriumil, ei peeta spiooniks, kui ta kannab selle tegevuse ajal oma relvajõudude sõjaväevormi. 3. Konfliktiosalise relvajõududesse kuuluvat isikut, kes elab vastaspoole

huvides ega tee seda valel ettekäändel või salaja, siis ei peeta teda spiooniks, välja arvatud juhul, kui ta on tabatud spioneerimise ajal. Isikut, kes on küll spioneerinud vastaspoole territooriumil ja kes ei ole selle territooriumi elanik, ei peeta samuti spiooniks, välja arvatud juhul, kui ta vangistatakse enne taasliitumist oma relvajõududega.

ÜRO põhikirja artikkel 2 p 4 sätestab, et kõik ÜRO liikmed hoiduvad oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või jõu tarvitamisest nii iga riigi territoriaalse puutumatus, poliitilise sõltumatus vastu kui ka mõnel muul viisil, mis ei ole kooskõlas ÜRO eesmärkidega.¹⁶⁷ Kas see tähendab, et spionaažiga võib võtta ära osa poliitilisest iseseisvusest või territoriaalsest terviklikkusest?¹⁶⁸ Kui see tähendab, et igasugust mõjutust või ähvardust, mis puudutab riigi poliitikat ja kultuuri, võiks tõlgendada rahvusvahelise õiguse rikkumisena, siis kas omakorda võiks tähendada, et ka spionaaž rahu ajal on rahvusvahelise õiguse rikkumine? Kas näiteks ekstra-territoriaalne jälgimine on sekkumine teise riigi suveräänsusesse?

Selguse puudumine rahvusvahelistes lepingutes ja normides lubab järelda, et rahuaja spionaaž teise riigi territooriumil ei ole rahvusvahelise õiguse järgi keelatud, ja kui see on nii, siis spionaaž kui selline ongi teise riigi seaduste rikkumine, mitte rahvusvahelise õiguse rikkumine.¹⁶⁹ Kolonelleitnant Demarest on jõudnud järelduseni, et rahvusvaheline õigus ja riigid on rahuaja spionaažiteemat ignoreerinud ning seni, kuni riigid peavad salaja teineteise kohta info kogumist (spioneerimist) ebasõbralikuks aktiks, ei rikuta ka rahvusvahelist õigust.¹⁷⁰ Samas leiab ta, et selline paradoksaalne olukord peaks rahvusvahelises õiguses jätkuma ja teolt tabatud spiooni tuleb karistada, kuid rahuaja tingimustes ei tohiks sellise teo eest ühelgi juhul näha ette karistusena surmanuhtlust.¹⁷¹ On avaldatud ka arvamust, et halvim, mis juhtuda saab, on olukord, kui spioone, kes on saadud kätte, saadetakse oma riiki tagasi – siis kaotab spiooni elukutse oma ohtlikkuse.¹⁷²

okupeeritud territooriumil ning kes seal kogub või püüab koguda sõjalise tähtsusega informatsiooni selle konfliktiosalise huvides, kellest ta sõltub, ei peeta spiooniks, välja arvatud juhul, kui ta tegutseb valel ettekäändel või tahtlikult salastatud viisil. Selline elanik ei kaota õigust saada sõjavangistaatus ning teda ei või kohelda kui spiooni, välja arvatud juhul, kui ta on kinni võetud spioneerimise ajal. 4. Konfliktiosalise relvajõududesse kuuluv isik, kes ei ole vastaspoole okupeeritud territooriumi elanik ja kes on sellel territooriumil spioneerinud, ei kaota õigust saada sõjavangistaatus ning teda ei või kohelda kui spiooni, välja arvatud juhul, kui ta vangistatakse enne tema taasliitumist oma relvajõududega.”

¹⁶⁷ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. – RT II 1996, 24, 95. Artikkel 2 p 4.

¹⁶⁸ Barrie, *op.cit.*, lk 238.

¹⁶⁹ Williams, R.-D. (Spy) Game Change: Cyber Networks, Intelligence Collection, and Covert Action. *The George Washington Law Review*. Vol 79. (2011), lk 1178.

¹⁷⁰ Demarest, *op.cit.*, lk 339, 347.

¹⁷¹ *Ibid.*, lk 347–348.

¹⁷² Radsan (2007), *op.cit.*, lk 599.

Kuna rahvusvahelises õiguses ei ole spionaaž üheselt reguleeritud, eriti mis puudutab selle lubatavust või mittelubatavust rahu ajal, ja samas riigid on huvitatud enda informeeritusest, julgeolekust ja soovitatavast rahvusvaheliste suhete arengust, jääb vastav õiguslik kaitse organiseerida igal riigil endal. Euroopa Liitki tugineb oma saladuste kaitse korraldamisel, nii organisatoorse kui seadusandliku poole pealt, liikmesriikidele – iga liikmesriik peab tagama EL-i saladuste kaitse.¹⁷³ Kui sõjaaja reeglite kohaselt vastutab spioon enda tegevuse eest ise ja see ei too kaasa kohustusi neid spioneerima saatnud riikidele, siis ülalkirjeldatud loogika kohaselt jääb spionaažile hinnangu andmine riigi siseõigusele, see tähendab, et riigid ise annavad oma karistusõigusliku hinnangu spionaažitegevusele ning sellele, kuidas karistada spioone ja sellele tegevusele kaasaaitajaid.

¹⁷³ Council Decision (2013/488/EU) of 23 September 2013 on the security rules for protecting EU classified information. Official Journal of the European Union 15.10.2013. L 274. Article 1 (2): These basic principles and minimum standards shall apply to the Council and the GSC and be respected by the Member States in accordance with their respective national laws and regulations, in order that each may be assured that an equivalent level of protection is afforded to EUCI.

3. Spionaaž Eesti õigusel – kujunemislugu

Parema tunnetuse saamiseks spionaaži õiguslikust regulatsioonist ja praktikast Eestis on vaja heita pilk minevikku ehk sellele, kuidas on kujunenud ja arenenud spionaažikuritegude, sh riigireetmise karistusõiguslik reguleeritus alates Eesti Vabariigi tekkest 1918. a kuni tänapäevani. Kummalisel kombel ei ole spionaažiga seonduvaid kuritegusid ajaloolisest vaatevinklist minevikus väga põhjalikult uuritud, kuigi näiteks Eesti Vabariigi algusaastatel oli kohtupraktikat võrreldes tänapäevaga oluliselt rohkem ja julgeolekuolukord oli samuti ärev. Alles aastatest 1939 ja 1940 pärinevad arvestatavad ülikooli lõputööd, mis valdkonda õiguslikust vaatevinklist puudutavad.¹⁷⁴ Praktikale tuginedes oli salakuulamisega ja riigireetmisega seonduv justkui tänapäevasest aktuaalsem, kuid kas on? 2000. aastate teisel kümnendil on ajaloolased Reigo Rosenthal, Marko Tamming ja Ivo Juurvee avaldanud oma teadustööde põhjal sisukad uurimused enne II maailmasõja aegse Eesti riigikaitse ajaloost, tõmmates üksikuid paralleele ka tänapäevaga, mille üks osa on olnud spionaaživastane võitlus ja julgeolekuasutuste töö: luure, vastuluure, spioonide-äraandjate püüdmine, nende kohtu alla andmine, riigisaladuse kaitse korraldamine ja tagamine jne.¹⁷⁵

3.1. Eesti Vabariigist nõukogude okupatsioonini – 1918–1940

Iseloomustamiseks teatavat salakuulamise või riigireetmise olukorda Eestis ning nn spionaaži sätete ja riigivõimu toimimist võib välja tuua faktid, et aastatel 1920–1940 esitati Eesti Vabariigis kohtuvõimudele vastutusele võtmiseks kokku u 500 inimest, keda kahtlustati spionaažikuritegudes.¹⁷⁶ Neist teadaolevalt 393 suhtes langetati kohtuotsus, millest 315 olid süüdimõistvad, lisaks Vabadussõja-aegsed juhtumid, millega 1919. a anti spionaažis süüdistatuna kohtu alla 38 inimest, kellest 29 süüdi mõisteti.¹⁷⁷

Spionaaži ja riigireetmise juhtumitega tuli noorel riigil hakata tegelema kohe, juba Vabadussõja ajal (1919. a) mõisteti poliitiliste kuritegude eest surma 215 isikut, 147 mõisteti vangi ja 201

¹⁷⁴ Kaber, J. Riikliku süüteo mõiste. Diplomitöö. Tartu 1939. Tammemäe, A. Riigi sõjaline reetmine. Diplomitöö. Tartu 1940.

¹⁷⁵ Juurvee, *op.cit.*, lk 9–85. Rosenthal, R., Tamming, M. Sõda pärast rahu. Tallinn 2010, lk 9–718. Rosenthal, Tamming (2013), *op.cit.*, lk 13–740.

¹⁷⁶ Rosenthal, Tamming (2013), *op.cit.*, lk 57.

¹⁷⁷ Vt käesoleva töö lisasid 1 ja 2.

mõisteti õigeks.¹⁷⁸ 1920. a olid andmed vastavalt järgmised: 52, 48 ja 35. 1921. a said karmimad ajad läbi: surma mõisteti 5, vangi 75 ja õigeks 28 inimest. 1919. a tegid sõjaväljakohtud 554 otsust.¹⁷⁹

3.1.1. Karistusõigusest üldisemalt

Eesti Vabariik sündis 24. veebruaril 1918, kuid iseseisvat õiguskorda ei jõutud riigis kujundama hakata, sest iseseisvuse väljakuulutamisele järgnes kohe Saksa okupatsioon.¹⁸⁰ Okupatsioonivõim kehtestas Eestis Tsaari-Venemaal vaid osaliselt jõustatud 1903. aasta karistusseadustiku. Saksa okupatsiooni lõppedes 1918. a novembris tühistas Eesti Vabariigi Ajutine Valitsus 19. novembril 1918 ajutiste administratiivseadustega Saksa okupatsiooni režiimi ajal kehtinud õigusaktid ja jättis kehtima seadused, mis kehtisid enne 24. oktoobrit 1917.¹⁸¹ Seega kehtestati Eestis karistusõiguse allikatena kolm paralleelselt jõus olevat seadustikku:¹⁸²

a) Venemaa vana nuhtlusseadustik (NS) 1845. aastast, mis jõustus 1. mail 1846 ja mis muutis olukorda karistusõiguses nii Venemaal kui ka selle Balti provintssides, olles ühtlasi esimene süstemaatiline karistusõiguse allikas Tsaari-Venemaal;¹⁸³

b) rahukohtute trahviseadustik (RTS) 1864. aastast ja

c) uus nuhtlusseadustik (UNS) 1903. aastast. NS ja RTS hakkasid kehtima täies ulatuses, UNS-st aga need üksikud osad, mis kehtestati juba Vene tsaaririigis.

Selguse huvides olgu lisatud, et kui NS-ile lisandus 1864. aastal RTS, tekkis olukord, kus paralleelselt hakkasid kehtima kaks karistusseadustikku.¹⁸⁴ Trahviseadustikku rakendati ainult väiksemate kuritegude ja üleastumiste korral ja neil juhtudel, kus RTS järgi ei olnud võimalik mõnda õigusküsimust lahendada, tuli kasutusele võtta NS vastavad artiklid. Nuhtlusseadustiku

¹⁷⁸ Poliitilise kuritegevuse diagramm Eesti Vabariigis aastail 1919–1921. Andmed kommunistlikust liikumisest osavõtu ja nõukogude võimu toetamise eest karistatud isikute arvu kohta. ERA.4420.1.7.

¹⁷⁹ Sedman, M. Karistusseaduste paljusus: Eesti Vabariigi ajalooline kogemus aastatel 1918–1940. – *Juridica* III/2012, lk 177.

¹⁸⁰ *Ibid.*, lk 177–178.

¹⁸¹ RT 1918 nr 1. Välja antud 27.11.1918, lk 7.

¹⁸² Sedman, *op.cit.*, lk 177–178.

¹⁸³ *Ibid.*, lk 178.

¹⁸⁴ *Ibid.*, lk 180.

kinnitas tsaar Nikolai II 22. märtsil 1903.¹⁸⁵ UNS oli NS ja RTS-ga võrreldes süstemaatilisem ja lihtsamini käsitatav. Samuti olid UNS koosseisud abstraktsemad kui NS-s. UNS sisulist kõrget kvaliteeti võrreldes eelkäijatega varjutas asjaolu, et algselt kehtestati see vaid osaliselt: riigivastaste süütegude, usuvastaste süütegude jt kohta. UNS kehtestati ka Eesti Vabariigis vaid osaliselt.¹⁸⁶ Olukorras, kus ainult osa uuest seadusest kehtis, ja vana seadus, mis pidi oma kehtivuse kaotama, jäi endiselt põhiliseks karistusõiguse allikaks, ei saanud karistusõigus olla selge. Võinuks arvata, et näiteks 1924. aasta 1. detsembri mäss toonuks kaasa spionaažisätete kaasajastamise kehtinud tsaariaegsetes seadustes, kuid otseselt siiski ei toonud. Muudatusi siiski tehti, ent need puudutasid terrorismivastase võitluse sätteid (UNS § 99–102).¹⁸⁷

Kuna Vene kriminaalseadused ei vastanud riigis toimunud muutustele ei teoreetiliselt ega praktiliselt, oli vaja uut kriminaalseadust.¹⁸⁸ Lisaks paralleelseadustele andis olulise puudusena end tunda seadustike venekeelsus, mis tegi need paljudele eestlastele arusaamatuks. Arutati selle väljatöötamise variante, sh milliste riikide kriminaalseadustest eeskujuga võtta, kuni Riigikogu tasemel soovitati 1921. a töötada ümber Vene 1903. aasta UNS ja see võimalikult kiiresti eesti keeles kehtestada. Vabariigi Valitsuse 1. märtsi 1922. a otsusega (protokoll nr 17 p VI) moodustati kohtuministeriumi juurde kriminaalseadustiku (edaspidi KrS) eelnõu väljatöötamise erikomisjon,¹⁸⁹ mis lõpetas oma töö 17. detsembril 1924.¹⁹⁰ 31. jaanuaril 1925 esitas Vabariigi Valitsus Riigikogule KrS eelnõu, mida teine ja kolmas Riigikogu arutasid esmalt selleks ettenähtud erikomisjonis, hiljem Riigikogu koosolekutel kokku ligi viis aastat. KrS võeti Riigikogus vastu 26. märtsil 1929, avaldati Riigi Teatajas 20. juunil 1929 ja kehtestati karistusseadustiku maksmapanemise seadusega, mis anti välja riigivanema dekreedina 19. septembril 1934 ja avaldati Riigi Teatajas 10. oktoobril 1934.¹⁹¹ Seadus hakkas kehtima 1. veebruaril 1935. Paralleelselt üldkohtutes kohaldatavate karistusõiguse allikatega kehtisid Eesti Vabariigis veel sõjaväe karistusõiguse allikad, mida kohaldasid eraldi seisvad

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ *Ibid.*, lk 181.

¹⁸⁷ Juurvee, I. *op.cit.*, lk 42.

¹⁸⁸ Ambach, G. Eesti kriminaalõiguse arenguteed. – *Juridica*. III/2004, lk 152. Jõeäär, A. Kriminaalseadustik. Lisadega ja sisukirjaga varustanud A. Jõeäär. Tallinn: A. Jõeääre kirjastus 1929, lk 76.

¹⁸⁹ Ambach, *op.cit.*, lk 153.

¹⁹⁰ *Ibid.*, lk 158.

¹⁹¹ Karistusseadustik. – RT 1929, 56, 396 (20.06.1929). Karistusseadustiku maksmapanemise seadus. – RT 1934, 85, 704 (10.10.1934)

sõjaväekohtud.¹⁹² 1935. aastal jõustus kaitseväge kriminaalseadustik, mis jäi paralleelselt KrS-ga kehtima kuni vabariigi lõpuni. Sõjakaristusõigus mängis olulist rolli Eesti Vabariigis muu hulgas tsiviilisikute karistamisel: teatavate süütegude toimepanemise korral sõjaseisukorra või kaitseisukorra piirkonnas karistati isikut sõjakaristusõiguse alusel ning süütegude arutamine allus sõjakohtutele. Karistusõiguse allikateks oli jätkuvalt mitu seadust.

3.1.2. Spionaažikuriteod ehk KrS teine peatükk

5. juulil 1912 kiitis tsaar Nikolai II heaks salakuulamise teel riigi äraandmise kohta käivate seaduse muutmise seaduse, millega kehtestatud kuriteokoosseisud jäid kehtima sisuliselt muutumatuks kuni iseseisva Eesti Vabariigi eksisteerimiseni 1940. aastal.¹⁹³ Teatavad muudatused leidsid aset 1929. a vastuvõetud karistusseadustikus (puudutas peamiselt karistusi¹⁹⁴) ja 1940. a KrS muudatuste seaduses.¹⁹⁵ KrS-ile on ka ette heidetud, küll alles üle 60 aasta hiljem, et spionaažiparagrahvid olid vanamoelised ega käinud ajaga kaasas, kuigi juba siis olid spionaaživõimalused oluliselt avaramad ja kavalamad.¹⁹⁶ Teisest küljest on positiivseks argumendiks seaduse toimimine, st politseivõim paljastas ja kohus mõistis riigi äraandmises süüdi olevatele isikutele karistused.¹⁹⁷ Seaduse loomise käigus ehk UNS-ist uut seadust tehes üritati siiski uudsust järgida.¹⁹⁸ Olulisim Eesti esimese iseseisvusperioodi jooksul oligi õiguspoliitilises mõttes karistusseadustiku kehtestamine, mille eriosa teine peatükk kandis nimetust „Riigi äraandmine”. Peatükis jääb riigi äraandmise mõiste ise küll defineerimata, kuid

¹⁹² Sedman, *op.cit.*, lk 183.

¹⁹³ Juurvee, *op.cit.*, lk 84. Juurvee hinnangul ei võetud Eestis arvesse ei I maailmasõja, Vabadussõja ega ühegi teise riigi kogemusi, vaid keskne oli 5. juuli seadus, mille väljatöötamisele oli arvestatud Venemaa vastuluurajate ja juristide kogemusi 20. sajandi esimese kümnendi Varssavi sõjaväeringkonnas. Olulisima puudusena mainib ta salakuulamise definitsiooni puudumist seaduses.

¹⁹⁴ Juurvee, *op.cit.*, lk 58–59. Jõeäär, *op.cit.*, lk 88.

¹⁹⁵ Juurvee, *op.cit.*, lk 62–63.

¹⁹⁶ *Ibid.*, lk 46. Juurvee märgib: „Esplanaadid olid oma tähtsuse kaotanud, püsivate kindlustuste tähtsus sõjapidamises oli vähenenud ning seoses lennunduse ja aerofotograafia arenguga oli saladusega ümbritsemine oluliselt keerulisemaks muutunud.”

¹⁹⁷ Rosenthal, Tamming (2013), *op.cit.*, lk 219. Kohtuotsus 05.11.1938 Tartus Aleksei Nikolai p Vassiljevi süüdistuse kohta 1938. a juulis Petseri maakonnas Nõukogude Liidule luureandmete kogumises. Sõjaväe kõrgeim kohus, eesistuja kindralmajor N. Helk. ERA.927.1.768, lk 20–21.

¹⁹⁸ Jõeäär, *op.cit.*, lk 88.

peatüki alla on kokku võetud riigi äraandmist kujutavad kuriteod, mahtudes paragrahvide 80 kuni 97 alla ja on oma sisu poolest lühidalt järgmised:¹⁹⁹

- Abiks või toeks olemine vaenlasele – § 80
- Vaenulikku sõjaväkke astumine – § 81
- Välisriigi valitsuse ahvatlemine vaenuliseks tegudeks EV vastu – § 82 p1
- Lubaduse andmine abiks olla sõjategevusel EV vastu – § 82 p 2
- Salajaste teadete ja asjade kogumine, avaldamine, edasiandmine – § 83, § 84
- Kokkuleppimine § 83 ja § 84 ettenähtud kurieoks – § 85
- § 83–85 ettenähtud süütegude kordasaatmine teenistusealase kuritarvitusega – § 86
- Sõjalisse riigikaitseesse puutuva leiutise müümine välisriigis või teadete avaldamine selle leiutise kohta – § 87
- Kindlustatud kohas plaani jne kokkuseadmine, salajas hoitavate teadete kogumine – § 88
- Traadita telegraafi või telefoni ehitamine või postituidede pidamine § 83 või § 84 ettenähtud süütegudeks – § 89
- Kindlustatud kohta jne sissetungimine – § 90
- Lennuriistal kindlustuse rajooni kohal lendamine – § 91
- Kõlbmatu sõjavarustuse valmistamine ja vastuvõtmine – § 92
- Sõja ajal tervisele kahjuliku toiduvastustuse muretsemine – § 93
- Kahjuliku lepingu sõlmimine välisriigiga või kahjulikud diplomaatlikud läbirääkimised – § 94
- Dokumendi rikkumine, peitmine, haaramine või võltsimine, mis tõestas EV õigust välisriigi suhtes – § 95 p 1
- EV piirimärkide ümberpaigutamine – § 95 p 2,
- Kokkuleppimine § 80 ettenähtud süüteo kordasaatmiseks – § 96
- Välismaalaste vastutus riigi äraandmisel – § 97.

Nagu öeldud, ei paku KrS definitsioone mõistetele „riigi äraandmine” ehk „riigireetmine” (tänapäeva sõnastuses) ega „salakuulamisele”.²⁰⁰ Viimast käsitletakse justkui üldtuntud mõistena, defineerimata selle tähendust § 80 punktis 7 järgmises sõnastuses: „Eesti Vabariigi kodanikku, kes süüdlane selles, et ta oli abiks või toeks vaenlasele Eesti Vabariigi vastu sihitud sõjaliste või muude vaenuliste tegude juures, kui abi või toetus vaenlasele seisis salakuulamises,

¹⁹⁹ *Ibid.*, lk 337.

²⁰⁰ Karistusseadustik. – RT 1929, 56, 396 (20.06.1929).

siis karistatakse süüdlast surmanuhtlusega.” Ajaloolane I. Juurvee, kes on riigisaladuse kaitse ajalooa süvitsi tegelnud, on oma hinnangutes kriitiline, et KrS-i riigi äraandmist puudutavate paragrahvide sõnastuses on lisaks eeltoodule mitmeid seletamata jäänud mõisteid, nagu millised on „muud vaenulikud teod” ja kas need saavad toimuda rahuajal või ainult sõja ajal – viimasele võimalusele viitab paragrahvi üldine kontekst ja spionaaži täpsem lahtikirjutamine järgmistes paragrahvides.²⁰¹ Defineerimata on, mida mõeldakse välise julgeoleku (§ 83) all ja mis on siis sisemine julgeolek, mida pole kasutatud, kuigi põhiseadusliku korra vastased koosseisud olid nii UNS-is kui KrS-is ette nähtud.²⁰² Üldiselt peeti välise julgeoleku all silmas sõjalist riigikaitset ja sellesse puutuvat. Ta viitab samuti KrS-i kommentaaridele, milles kommenteerijad osundavad tõepoolest võimalusele, et salakuulamine saab olla toime pandud vaid sõja ajal.²⁰³ Koosseisu eritunnus ehk salakuulamine on nende definitsiooni kohaselt spionaaž sõja ajal – salajane teadete kogumine sõjaväeliste kui ka majandusliikude, vaenulise riigi kasuks, kus subjektiks on mittesõjaväelane või sõjaväelane erariietes.²⁰⁴ Pakkumata lahendust jätab ka I. Juurvee definitsiooni õhku, kuid võtab arutelu kokku küsimusega, kas siis rahu ajal võib kasutada mõistet spionaaž, sõja ajal salakuulamine või et salakuulamine on sõjaaegne spionaaž, millest justkui tuleneks, et olemas võib olla ka rahuaegne spionaaž, mis aga ei ole salakuulamine.²⁰⁵ Juriidiliselt on ehk tõesti siin ainek aruteluks, kuid tegelikkuses on spionaaž ja salakuulamine eesti keeles samatähenduslikud.²⁰⁶

Riigikogu kriminaalseadustiku komisjoni esimees A. Jõeäär koostas 1929. aastal kogumiku, milles tutvustab Riigikogu poolt vastu võetud ja Riigi Teatajas 20. juunil 1929 avaldatud uue karistusseadustiku loomise tausta ja toob ühe olulisima aspektina välja, et just sanktsioonide kohapealt oli tõsise arutluse all surmanuhtluse sisse jätmise või mitte.²⁰⁷ Lõpuks otsustati see siiski sisse jätta ja seda peamiselt riigivastaste süütegude puhul, kuid ka mõne üldsüüteo osas. Leiti, et Eesti oludes peale üleelatud rahutuid aegu (peab ilmselt silmas nii 24. detsembri 1924. a mässu kui ka Vabadussõda) on sellise karistuse järgi siiski tarvidus. Seejuures kaaluti surmanuhtluse täidesaatmise erinevaid viise, konsulteerides ülikooli arstiteaduskonnaga.²⁰⁸ Leiti, et mahalaskmine on kõige ebakindlam viis, samuti on nõrkusi elektritooli kasutamisel, heaks

²⁰¹ Juurvee, *op.cit.*, lk 43–44.

²⁰² *Ibid.*, lk 44.

²⁰³ Saarmann, K., Matto, K. Kriminaalseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 1937, lk 63.

²⁰⁴ *Ibid.*, lk 64.

²⁰⁵ Juurvee, *op.cit.*, lk 44.

²⁰⁶ Varul (1996), *op.cit.*, lk 9.

²⁰⁷ Jõeäär, *op.cit.*, lk 78.

²⁰⁸ *Ibid.*, lk 80.

kiideti poomine ja mürgi panemine toidu või joogi sisse. Karistuse rangus pidi ühelt poolt kandma kogu karistusseaduse mõtet, teiselt poolt aga olema tõhus vahend üldpreventsiooniks ja otseses võitluses spionaažikuritegudega.²⁰⁹ Formaalselt oli surmanuhtlus kehtestatud vaid ühes paragrahvis – KrS § 80 (vaenlase abistamine), kuid tegelikkuses hõlmas see sama paragrahvi mitut erinevat koosseisu.²¹⁰ KrS § 80 kvalifikatsioonide eest, mida on kokku seitse erinevat äraandmise vormi või tegu, nähti ette vaid määratletud sanktsioon, milleks oli surmanuhtlus.²¹¹ Alternatiivi sanktsioonile ei olnud, kuigi ka seitsme kvalifikatsiooni puhul võib reaalelus ette tulla kokkuvõttes vähem ohtlikke vorme. Näiteks § 80 p 7 järgi seisnes vaenlase abistamine salakuulamises, kuid sanktsioonina oli ette nähtud vaid surmanuhtlus, olenemata sellest, millist tegelikku kahju salakuulamisega põhjustati. Teisest küljest andis aga seadusandja selgelt karmi hinnangu igasugusele salakuulamisele riigi äraandmise näol ega pidanud oluliseks reaalselt kahju, mistõttu ongi karistus vaid üks – surmanuhtlus.

Riigi äraandmist puudutavaid paragrahve muudeti esimesel iseseisvusperioodil vaid korra. 1940. aasta KrS muudatused ehk kriminaalseadustiku muutmise ja täiendamise seaduse edastas Vabariigi Valitsus Riigikogule 30. novembril 1939, president Päts kuulutas selle välja 15. veebruaril 1940 ja Riigi Teatajas avaldati see 20. veebruaril 1940.²¹² Muudatused ei toonud kaasa muutusi riigi äraandmisega seotud kuritegude sisus. Valdavalt muudeti sanktsioone – neid karmistati teatud riigi äraandmisega seotud kuritegude puhul (KrS § 82–86), sest senised sanktsioonid leiti olevat säärast liiki süütegude vastu võitlemisel mitteküllaldased.²¹³ I. Juurvee peab võimalikuks, et selline põhjendus oli ajendatud üldisest arusaamast, nagu aitaksid karmimad sanktsioonid kuritegevusega paremini võidelda.²¹⁴ Huvipakkuvam osa on aga ajalooline kontekst, mil muudatused tehti. Baaside leping Nõukogude Liiduga oli juba alla kirjutatud ning nõukogude armeeüksused viibisid Eestis – üksused ületasid piiri 18. oktoobril 1939.²¹⁵ Muudatustega lisati siiski täiesti uus säte § 97¹ näol, millega sisuliselt asuti õiguslikult (kuid mitte sisuliselt, sest Eesti ametkonnad kogusid ise nende kohta luureandmeid) kaitsma oma

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ *Ibid.*, lk 148.

²¹¹ Saarmann, Matto, *op.cit.*, lk 63.

²¹² Juurvee, *op.cit.*, lk 62–64.

²¹³ *Ibid.*, lk 62.

²¹⁴ *Ibid.*, lk 62.

²¹⁵ Ilmjärv, M. Hääletu alistumine. Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus. 1920. Aastate keskpaigast anneksioonini. Tallinn 2004, lk 680–684.

liitlase ehk Nõukogude Liidu vägesid Eestis riigiäraandlike kuritegude eest.²¹⁶ Ei ole selge, kelle idee see oli ja kas see lähtus NL-i või Eesti huvist. Saksamaa, kellega Eestil oli mittekallaletungileping 7. juunist 1939, selle sõnastuse alla ei mahu²¹⁷.

3.1.3. Kaitseväge karistusseadusandlus

Sõjaeelse Eesti karistusõiguse üks osa oli kaitseväge karistusõigus, mis kujutas täiendavat karistusõigust niivõrd, kuivõrd seda nõudsid kaitseväge olud ja kaitseväelaste süütegude erinevus.²¹⁸ Kuni oma seaduste väljatöötamiseni kehtis sarnaselt tsiviilkaristusõigusega Eesti Vabariigis Venemaa sõjaväeline karistusõigus (sõjaväge nuhtlusseadustik – SNS), nimelt 1868. aasta sõjaväge nuhtlusseadus, mis oli rakendatav peamiselt sõjaväelaste suhtes ja seda võis rakendada ka sõjavangide, salakuulajate suhtes peamiselt sõja ajal.²¹⁹ 1. veebruarist 1935 hakkas karistusseadustiku kõrval kehtima kaitseväge kriminaalseadustik (edaspidi KvKrS), mis anti välja riigivanema dekreedina 19. septembrist 1934, avaldati Riigi Teatajas 03.10.1934 ja pandi kehtima kaitseväge kriminaalseadustiku maksmapanemise seadusega 1935. aastal.²²⁰

KvKrS-i eelnõu lähtekohaks pidi saama üldine kriminaalseadustik oma seisukohtadega, oodati ära selle avaldamine Riigi Teatajas 1929. a ja alles seejärel astusid õigusteadlased sõjaringkonnakohtust ja sõjaprokuratuurist koostama KVKrS-i eelnõu.²²¹ Kaitseministri määratud vastav komisjon lõpetas töö aprillis 1932 ja kaitseminister andis eelnõu sõjanõukogule läbivaatamiseks, kus see pärast parandusi sõjanõukogu komisjonis 1933. a kolmandal lugemisel vastu võeti. Tänapäeval on Eestis ühtne karistusõigus, kus nii sõja ajal toimepandavad kuriteod kui ka kaitseväge teenistusalased kuriteod on koondatud karistusseadustikku.²²² Ühine karistusõiguse allikas annab selguse ja kindluse karistusõiguse ühtsusest ja terviklikkusest ega jäta muljet erinevate karistusõiguse kehtimiste võimalikkusest.

²¹⁶ Juurvee, *op.cit.*, lk 62. KrS § 97¹. §-s 83–86 ja 88–91 ettenähtud karistuste alla ja neis ettenähtud alustel langeb süüdlane neis paragrahvides ettenähtud raske kuriteo või kuriteo eest, kui see oli sihitud Eesti Vabariigiga vastastikuse abistamise lepinguga seotud välisriigi vastu ning puutus Eesti territooriumil asuvasse sama välisriigi relvastatud jõududesse või sõjalistesse kaitsehitistesse.

²¹⁷ *Ibid.*, lk 63.

²¹⁸ Kaitseväge kriminaalseadustik ühes seletuskirjaga. Seletuskiri. Tallinn: Riigi trükikoda 1934, lk 36.

²¹⁹ Juurvee, *op.cit.*, lk 66.

²²⁰ KvKrS ühes seletuskirjaga, *op.cit.*, lk 1. Kaitseväge kriminaalseadustik. – RT 1934, 82, 688 (03.10.1934). Kaitseväge kriminaalseadustiku maksmapanemise seadus. – RT 1935, 8, 66 (29.01.1935).

²²¹ KvKrS ühes seletuskirjaga, *op.cit.*, lk 37.

²²² KarS. – RT I, 26.02.2014, 6.

3.1.4. Spionaažikuritegudest KvKrS-is

Enne KvKrS-i baseerus kaitseväe karistusõigus SNS-il ja selles oli puudutatud salakuulamist §-s 243, mis ei lisanud midagi täiendavat UNS-is (üldise karistusõiguse allikas) kehtinud sõnastusele:²²³ „Süüdlane vaenlasele kaasaaitamises või soodustamises Eesti vastalises sõja- või muus vaenulikus tegevuses leitakse riigiäraandjaks ja langeb: kõikide õiguste kaotamisele ja surmanuhtlusele.“ Mainitud paragrahv kehtis alates maist 1911 sõjaväelaste kõigi äraandlike (reeturlike) tegevuste kohta ka juhul, kui need ei olnud seotud teenistusülesannetega ja ka katse loeti karistatavaks. Väljaspool tegevarmee tegevuspiirkondi kehtisid sõjaväelaste suhtes SNS § 243 asemel UNS § 108 (vaenlase abistamine) ja § 109 (vaenulikku sõjaväkke astumine või sealt välja astumata jätmine) ehk riigi äraandmisega seostatavad teod üldises karistusõiguses. Hilisemas KrS-is vastavalt paragrahvid 80 ja 81, sest sõnastus võeti üle UNS-ist²²⁴.

KvKrS-i spionaažikuritegude koosseise puudutavad sätted olid kohaldatavad vaid sõja ajal. Näiteks nähti ette surmanuhtlus (§ 210) sõjavangile, kes tegutseb Eesti sõjaväe julgeoleku kahjuks või vaenlase abistamiseks ning sama karistus kehtestati vaenlase salakuulajatele.²²⁵ Salakuulamist puudutav näib pelgalt üle kordavat KrS § 80, kuid KvKrS puhul on üheselt selge, et silmas peetakse sõjaaega. KvKrS-i seletuskirjas põhjendatakse vajadust karistada surmanuhtlusega vaenlase salakuulajaid (§ 210), sest KrS § 80 näeb ette salakuulamist Eesti Vabariigi kodaniku poolt, ja KrS näeb ette salakuulamist välismaalase poolt Eesti Vabariigis viibimise ajal, kuid see ei reguleeri frondi (rinde) piirkonnas väljaspool Eesti territooriumi välismaalase poolt teostatud salakuulamist, mis aga KvKrS-is on kaetud §-ga 210.²²⁶ Kui võrrelda seda väidet KrS § 83-ga, siis näeme, et päris täpne see ei ole, sest ka KrS võimaldab karistada iga isikut, sh välismaalast salakuulamise eest (ka sõja ajal), kuigi sõna „salakuulamine“ koosseisus tõesti ei nimetata.²²⁷ Seaduse 11. peatükk näeb ette süüteo riigikorra ja julgeoleku vastu, mis on kooskõlas kaitseisukorra seadusega (RT 61 – 1930), mille § 6 p 1 näeb ette, et süüteo kõrgema riigivõimu vastu ja riigiäraandmine alluvad kaitseisukorra ajal eranditult

²²³ Juurvee, *op.cit.*, lk 67.

²²⁴ Saarmann, Matto, *op.cit.*, lk 63–64.

²²⁵ *Ibid.*, lk 70.

²²⁶ KvKrS ühes seletuskirjaga, *op.cit.*, lk 62. KvKrS § 210: Sõjavangi, kes süüdlane selles, et ta tahtlikult toimis kaitseväe või sõjalaevastiku julgeoleku kahjuks või tegutses vaenlase abistamise või toetamise sihiga, karistatakse surmanuhtlusega. Sama karistuse alla langevad ka vaenlase salakuulajad.

²²⁷ Saarmann, Matto, *op.cit.*, lk 65. KrS § 83: Süüdlast selles, et ta välisriigi valitsusele või agendile aitas koguda asju või teateid, mis puutuvad Eesti Vabariigi välisesse julgeolekusse või ta sõjajõududesse või sõjalise riigikaitse ehitustesse, karistatakse vangistusega mitte üle kuue aasta. Kui käesolevas paragrahvis ettenähtud kuritegu saadeti korda sõjaajal, siis karistatakse süüdlast sunnitööga mitte üle viieteist aasta.

sõjakohtule.²²⁸ Sellest tulenevalt näeb § 211 ette karistuse kõrgendamist neile, kes kaitseseisukorda kuulutatud maa-alal ja kaitseseisukorra maksvuse ajal saadavad korda süüteo, mis muu hulgas on sätestatud KrS §-des 80–97, kusjuures tähtajata sunnitöö asemel määratakse surmanuhtlus. KvKrS leidis reaalselt rakendamist spionaažikuritegude puhul ka rahu ajal, kuid rahu ajal, kus formaalselt kehtis alates 12. märtsist 1934 kaitse seisukord, mistõttu kohut mõisteti sõjaväekohtus.²²⁹ Nii võidi karistada näiteks välisriigi kodanikku nii KrS-i järgi kui ka KVKrS-i järgi, kui agendi poolt kogutav teave puudutas Eesti välist julgeolekut ning sõjandust ja oli toime pandud kaitseseisukorra ajal, mis üldnimetatud kuupäevast kehtis üle Eesti. Seega ühest küljest oli KvKrS ehk sõjameheelukutse traditsioone järgiv tava (sõjaväelase elukutse erilisus), teisest küljest püüdis aga tõepoolest näha ette olukordi, mil tsiviilkaristusõigus kas ei toiminud, ei saanud toimida või võis mitte toimima hakata sõjaolukorras.

Kokkuvõtteks saab öelda, et spionaaži ehk riigi äraandmist nähti 1918–1940. a eelkõige osana sõjaõigusest, st riigi äraandmist laiemas mõttes seostati vaenlase abistamisega, sõjasaladuste või sõjaliste andmete kogumisega. Kuigi salakuulamine kui selline jäi täpselt lahti mõtestamata, nähti selle eesmärgina vaenlase abistamist salakuulamise teel sõjalistes või muudes vaenulikes tegevustes. Kohtupraktika oli kuni iseseisvuse kaotamiseni märkimisväärne, seda eriti riigi sünnijärgsetel aastatel. Vaatamata tollase kaitsepolitsei (hiljem poliitiline politsei) tõhusale tegevusele spioonide paljastamisel ei suudetud väärata nõukogude okupatsiooni ja iseseisvuse säilitamist.

3.2. ENSV periood – 1940–1991

3.2.1. Eesti Vabariigi karistusõiguse ühendamise nõukogude kriminaalõigusega

Ammendavaks ülevaateks karistusseadustike kehtivusest enne 1940. a, eriti aga nende toime kehtivuse lõpetamise seisukohast, on otstarbekas faktidena välja tuua iseseisva riigi õiguse lõpetamise jada, tuginedes I. Juurvee kokkuvõttele, kuidas toimus Eesti ühendamise nõukogude õigusruumiga *de facto*:²³⁰ 6. novembril 1940 võttis NSVL Ülemnõukogu Presiidium vastu seadluse VNFSV kriminaal-, tsiviil- ja tööseadusandluse ajutisest rakendamisest Leedu, Läti ja

²²⁸ KvKrS ühes seletuskirjaga (1934), *op.cit.*, lk 62.

²²⁹ Kohtumäärus 22.09.1938.a. Aleksei Nikolai p Vassiljevi süüdistuse kohta 1938. a juulis Petseri maakonnas Nõukogude Liidule luureandmete kogumises. Sõjaväe kõrgeim kohus, eesistuja major J. Anvelt. ERA.927.1.768, lk 6.

²³⁰ Juurvee, *op.cit.*, lk 74–75.

Eesti NSV-de territooriumil (ENSV Teataja 1940, 65, 867). Selle seadluse alusel võttis ENSV ajutine Ülemnõukogu Presiidium 16. detsembril 1940 vastu seadluse VNFSV Kriminaalkodeksi kehtimapanemise kohta (ENSV Teataja 1940, nr 65, art 868), millega KrK 1926. a kehtestati Eesti territooriumil alates samast päevast. Enne 21. juulit 1940 langetatud ja täideviimata kohtuotsused kuulutati täitmisele mittekuuluvaks ja uuesti läbivaatamisele vastavalt KrK-le. Ka enne 21. juulit alustatud juurdlused ja kohtuasjad tuli lõpule viia vastavalt KrK-le. Seadlust muudeti veel 17. jaanuaril 1941 uue seadlusega ja sama koodeksi alusel määrati läbivaatamisele ka need kohtuotsused, mille täideviimist oli alustatud, kuid see ei olnud veel lõppenud (ENSV Teataja 1941, 8, 92).

Eesti NSVs kehtis kuni 1961. aastani Vene NFSV kriminaalkodeks. Alles 1961. aasta 6. jaanuaril võttis ENSV Ülemnõukogu vastu seaduse Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi kriminaalkodeksi (edaspidi KrK) kinnitamise kohta, mis jõustus 1. aprillist 1961.²³¹ Nõukogude kriminaalõigust kehtis Eestis sisuliselt kuni 1. juunini 1992, kui Eestist oli saanud 20. augustil 1991 iseseisev riik *de jure* ja *de facto*²³². 1992. a võttis Ülemnõukogu vastu seaduse „Eesti NSV kriminaalkodeksi” uue redaktsiooni – kriminaalkodeksi kehtestamise kohta, millega kehtestati kriminaalkodeks alates 1992. aasta 1. juunist ning vabastati karistuse kandmisest ning kustutati karistus isikutel, kes olid süüdi mõistetud ENSV KrK teatud paragrahvide alusel, sh § 62 ja 63 alusel ehk vastavalt riigi reetmises ja spionaažis.²³³

3.2.2. Spionaažikuriteod ENSV kriminaalkodeksis

Nõukogudeaegset kriminaalõigust iseloomustab politiseeritus, seda eelkõige riigivastastes kuritegudes, seetõttu peetigi neid ühiskonnale eriti ohtlikuks.²³⁴ Iseloomustamiseks ohu tõsidust on vaja heita pilk ENSV KrK kommenteeritud väljaandes kirjutatud riigivastaste kuritegude sissejuhatusel:²³⁵ „Meie maal ei ole sotsiaalseid rühmitusi, kes püüaksid kukutada Nõukogude võimu ja taastada kapitalismi. Samuti pole meil sotsiaalset pinda Nõukogude-vastaseks tegevuseks. Sellest ei tohi aga teha järeldust, nagu oleks rahvusvaheline imperialism loobunud Nõukogude Liidus töörahva võimu kukutamise mõttest ning kogu sotsialistliku maailmasüsteemi

²³¹ Rebane, I. *et al.* ENSV Kriminaalkodeks. Komm vlj. Tallinn 1980, lk 7.

²³² Kriminaalkodeks. – RT 1992, 20, 288.

²³³ Seadus „Eesti NSV kriminaalkodeksi” uue redaktsiooni – Kriminaalkodeksi kehtestamise kohta. – RT 1992, 20, 287.

²³⁴ Kimmel. K. § 62, 63 – Rebane *et al.*, *op.cit.*, lk 249.

²³⁵ *Ibid.*, lk 249.

likvideerimise kavadest. Rahvusvaheline imperialism püüab igal võimalikul viisil eksportida kontrrevolutsiooni sotsialismimaadesse, organiseerida nendes õõnestustegevust ja õhutada nende riikide kodanikke eriti ohtlike riiklike kuritegude toimepanemisele. Sel eesmärgil saadetakse meile spioone ja diversante, levitatakse kodanlikku ideoloogiat ja hundimoraali.”

Spionaažikuriteod on ENSV kriminaalkoodeksis liigitatud eriosa esimesse peatükki esimesteks paragrahvideks, mis rõhutab riigi julgeoleku olulisust ja seega ka nende kuritegude ühiskonnaohtlikkust Nõukogude Liidus. KrK eriosa esimese peatüki „Eriti ohtlikud riiklikud kuriteod” ja selle peatüki esimesed paragrahvid puudutavadki kodumaa reetmist ja spionaaži. Tuginedes KrK arvult viiendale, kuid kokkuvõttes viimasele, kommenteeritud väljaandele aastast 1980, milles kommenteeritakse KrK-d seisuga 1. jaanuar 1978, saab välja tuua järgmised asjaolud:²³⁶

§ 62. Kodumaa reetmine²³⁷

1. Kodumaa reetmise, s.o teo eest, mille NSV Liidu kodanik on tahtlikult toime pannud NSV Liidu riikliku sõltumatuse, territoriaalse puutumatusse või sõjalise võimsuse kahjustamiseks: ülemineku eest vaenlase poole, spionaaži eest, riikliku või sõjasaladuse väljaandmise eest välisriigile, põgenemise eest välismaale või välismaalt NSV Liitu tagasipöördumisest keeldumise eest, välisriigi abistamise eest NSV Liidu vastu suunatud vaenuliku tegevuse või vandenõu eest võimuhääramise eesmärgi – karistatakse vabadusekaotusega kümnest kuni viieteistkümne aastani ühes vara konfiskeerimise ja asumiseleaatmisega kahest kuni viie aastani või ilma asumisele saatmiseta, või surmanuhtlusega ühes vara konfiskeerimisega.

2. NSV Liidu kodanik, kelle välismaa luure on värvanud NSV Liidu vastu suunatud vaenulikuks tegevuseks, ei kuulu kriminaalvastutusele, kui ta oma kuritegeliku ülesande täitmiseks ei pannud mingisugust tegu toime ja teatas vabatahtlikult võimuorganile oma sidemetest välismaa luurega.

§ 63. Spionaaž²³⁸

Riiklikku või sõjasaladust kujutavate andmete edasiandmise, riisumise või kogumise eest nende edasiandmise eesmärgil välisriigile või välismaa organisatsioonile või nende agentuurile, samuti välismaa luure ülesandel muude andmete edasiandmise või kogumise eest nende kasutamise NSV Liidu kahjustamise eesmärgil, kui spionaaži pani toime välismaalane või kodakondsuseta isik, – karistatakse vabadusekaotusega seitsmest kuni viieteistkümne aastani ühes vara

²³⁶ Rebane *et al.*, *op.cit.*, lk 5.

²³⁷ Kimmel. K. § 62, 63 – Rebane *et al.*, *op.cit.*, lk 250.

²³⁸ *Ibid.*, lk 253.

konfiskeerimise ja asumiseleasaatmisega kahest kuni viie aastani või ilma asumiseleasaatmiseta, või surmanuhtlusega ühes vara konfiskeerimisega.

Mõlema kuriteoga rünnati Nõukogude Liidu välist julgeolekut – tema riiklikku sõltumatust, territoriaalset puutumatumust või sõjalist võimsust.²³⁹ Kodumaa all peeti silmas Nõukogude Liitu, mitte ENSV-d. Paragrahv on küllalt lai ning hõlmab kuritegelikku tegevust nii rahu kui ka sõja ajal, nagu näiteks vaenlase poole üleminek saab toimuda sõja või relvastatud konflikti tingimustes.²⁴⁰ Kodumaa reetmise juures on välja toodud ammendav loetelu viisidest, mis moodustasid tegudena kuriteokoosseisu. Tänapäeval on raske mõista näiteks põgenemist välismaale või välismaalt mitte tagasipöördumist, ometi tõlgendati sellist käitumist nõukogude õiguses riigi reetmisena (välise julgeoleku kahjustamise eesmärgil), mille eest oli maksimumkaristusena ette nähtud surmanuhtlus, miinimumkaristusena aga kümme aastat vanglat. Riikliku või sõjasaladuse väljaandmisel välisriigile oli mõningaid ühiseid tunnuseid spionaažiga.²⁴¹ Peamine erinevus nende vahel seisnes selles, et kodumaa reetmise puhul ei andnud süüdlane välisriigile varem nõusolekut andmete kogumiseks või üleandmiseks, vaid avaldas üksnes need andmed, mis olid talle juba teada, näiteks seoses teenistusülesannete täitmisega, kuna spionaaži iseloomustas, kui sellega tegeles NSV Liidu kodanik, just nimelt varasem kokkulepe. Spionaaži esemeks said olla ka muud andmed peale saladuste. Kui kodumaad sai reeta üksnes Nõukogude Liidu kodanik (nii eraisik kui ka sõjaväelane), seda ka spioneerides, siis spionaaži sai toime panna vaid välismaalane või kodakondsuseta isik.²⁴² Erinevus kodumaa reetmise ja spionaaži vahel seisnes ka subjektil. Esimesel juhul on tegu Nõukogude Liidu kodanikuga, teisel aga mitte, kuigi mõlemad võisid toime panna sarnase teo – spioneerimise. Seega kui nõukogude kodanik spioneeris, mis on kodumaa reetmise viis, ehk tema tegu mahtus § 63 (spionaaž) objektiivse külje alla, oli ta kodumaa reetur.²⁴³ Riiklikku või sõjasaladust kujutavate andmete edasiandmine, samuti nende riisumine või kogumine edasiandmise eesmärgil välisriigile, selle organisatsioonile või agentuurile moodustas spionaaži olememata sellest, kas süüdlane tegutses oma initsiatiivil või välismaa luure ülesandel.²⁴⁴

²³⁹ *Ibid.*, lk 250.

²⁴⁰ *Ibid.*, lk 251.

²⁴¹ *Ibid.*, lk 251.

²⁴² *Ibid.*, lk 253.

²⁴³ *Ibid.*, lk 250.

²⁴⁴ *Ibid.*, lk 254.

Riiklikku või sõjasaladust mittesisaldavate andmete edasiandmine, riisumine või kogumine moodustas aga spionaaži üksnes siis, kui süüdlane tegutses välismaa luure ülesandel.

Mõistete kohapealt oli nõukogude õiguses justkui selgus kodumaa reetmise ja spionaaži vahekorras, nii põhimõttes kui ka sõnastuses: spionaaž – see on tegevus, millega kogutakse saladusi välismaale edastamiseks, või mis tahes andmete kogumine välisluure ülesandel riigi kahjustamise eesmärgil. Kui sedasama teeb aga Nõukodude Liidu kodanik, on ta reetur. Reetja ja spiooni vahe seisnes kodakondsuses. Reetjaks võis aga laia tõlgendusvõimaluse tõttu osutada väga erinevate tegude eest, mis just ideoloogia mõttes olid väga küsitavad. Näiteks põgenemine välismaale või sealt Nõukogude Liitu mitte tagasipöördumine, samuti seaduses konkretiseerimata tegevused, mida siis võis pidada välisriigi abistamiseks ja mida Nõukogude Liidu vastu suunatud vaenulikuks tegevuseks.

3.3. Eesti Vabariigi taasiseseisvumisest tänapäevani – 1991–2014

Pärast Nõukogude Liidus toimunud augustiputši ja Eesti riikliku iseseisvuse taastamist 20. augustil 1991,²⁴⁵ esitati sisuline väljakutse ka Eesti karistusõigusele – millal lõpeb ENSV aeg kriminaalõiguses! Oli ju senine kriminaalkodeks sisuliselt kehtinud 1961. aastast ja nõukogude kriminaalõiguse kaitse esikohal olnud nõukogude korra ja riigivastased kuriteod oli vaja asendada inimlikumate väärtustega.²⁴⁶ Priit Pikamäe, karistusseaduse autoreid, on toonud välja järgmised karistusõiguse reformi vajadused ja eesmärgid:²⁴⁷ vajadus viia Eesti karistusõigus kooskõlla Euroopa karistusõigusega ja viia see kooskõlla Euroopas omaks võetud kriminaalõiguslike põhimõtetega, vajaduse viia Eesti kriminaalõigus välja Nõukogude õigussüsteemist, vajadus viia Eesti kriminaalõigus kui õigusharu kooskõlla teiste õigusharudega (näiteks tsiviilõigusega), vajadus kehtestada Eestis õigusriiklik kriminaalõigus, mis suudab tagada kriminaalõiguses tehtavate otsustuste kontrollitavuse, ehk astmeline kuriteo mõiste, kus õiguslik hinnang antakse koosseisu ehk süüteokoosseisu, õigusvastasuse ja süü hindamise igal nimetatud astmel. Pärast Eesti taasiseseisvumist toimus karistusõiguses sisuliselt kaks suuremat muudatust: kriminaalkodeksi uue redaktsiooni kehtestamine 1992. a 1. juunist ja

²⁴⁵ Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus Eesti riiklikust iseseisvusest. – RT 119, 25, 312.

²⁴⁶ Karistusseadustiku eelnõu (119 SE) esimene lugemine Riigikogus. M. Raski sõnavõtt. Stenogramm. 28.10.1999.

²⁴⁷ Pikamäe. P. Koosoleku protokoll. KarS eelnõu ekspertkomisjoni ja Riigikogu õiguskomisjoni koosolekust Palmes 10.–11. septembril 1999.

karistusseadustiku kehtestamine 2002. a 1. septembrist.²⁴⁸ Viimasega algas uus etapp iseseisva Eesti oma karistusõiguse ajaloos.

3.3.1. Spionaažikuriteod KrK kehtestamisest

Spionaažikuritegude koosseise on muudetud alates KrK kehtestamisest 1992. a kokku viiel korral aastatel (jõustumise järgi) 1997, 2002, 2004, 2007 ja 2009.²⁴⁹ Nende käigus on kord kaotatud ka riigireetmise mõiste, samuti on oluliselt kitsendatud riigireetmise kuriteokoosseisu, kuid samas lisatud kuriteokoosseise, mis on spionaažikuritegudega seonduvad ja peaksid tõhustama riigi kaitset. Viimane muudatus leidis aset 2009. aastal ja oli eelduslikult ajendatud Herman Simmi riigireetmisjuhtumist.²⁵⁰ Muudatustega karmistati karistusi ning lisandusid täpsustused sõnastuses ja paragrahvid, mis puudutavad nii spionaaži (§ 235¹) kui ka riigi julgeolekut laiemalt. Taasiseseisvunud Eestis 1992. a kehtestatud KrK spionaažiparagrahvid olid järgmises sõnastuses.²⁵¹

§ 62. Riigireetmine

Tegevuse eest, mis on suunatud Eesti Vabariigi riigikorra vägivaldsele muutmisele või territoriaalse terviklikkuse vägivaldsele rikkumisele, samuti välisriigi või välismaa organisatsiooni abistamise eest Eesti Vabariigi vastases vaenulikus tegevuses – karistatakse vabadusekaotusega kuni kümne aastani.

§ 63. Spionaaž

Riigi- või sõjasaladust sisaldavate andmete kogumise eest nende edasiandmise eesmärgil või nende andmete edasiandmise eest välisriigile või välismaa organisatsioonile, samuti välismaa luure ülesandel muude andmete kogumise või edastamise eest – karistatakse vabadusekaotusega kuni kümne aastani.

²⁴⁸ KrK (algtekst). – RT 1992, 20, 288. KarS. – RT I 2001, 61, 364.

²⁴⁹ Vaata käesoleva töö lisa nr 3.

²⁵⁰ Vaher, K.-M. XI Riigikogu V istungijärk. Stenogramm. 25.03.2009.

²⁵¹ KrK (algtekst). – RT 1992, 20, 288..

Olulise tähisena taastatud Eesti Vabariigi õiguspraktikas oli riigireetmisjuhtum 1996. aastal, mille pani toime endine vabadusvõitleja Tiit Madisson, kes paradoksaalsel kombel oli pöördunud Eesti riigi vastu, ning milles lõppotsuse tegi Riigikohus, avades seejuures teatud määral riigireetmise kuriteokoosseisu sisu.²⁵² Kohus kvalifitseeris T. Madissoni teo riigireetmise ettevalmistamisena KrK § 15 lg 1 ja § 62 järgi. Riigikohus leidis, et KrK § 62 sätestab muu hulgas kriminaalvastutuse tegevuse eest, mis on suunatud Eesti Vabariigi riigikorra vägivaldsele muutmisele. Selle paragrahvi järgi süüdimõistmisel ei karistata isikut mitte veendumuste, vaadete või mõtete, vaid üksnes tegude eest. Nagu nähtub kriminaalasja materjalidest, oli T. Madissoni käitumine jõudnud reaalse tegudeni – ta otsis kaasosalisi oma plaanide ja ideede elluviimiseks. Kohus leidis, et kokkusaamised kaitseväge juhatajaga, talle abipalve esitamine aidata kaasa kehtiva riigikorra vägivaldseks muutmiseks ja sõjaväelise rahvusliku diktatuuri kehtestamiseks, samuti mitmete isikutel ministrikohtade pakkumine on käitumisaktid, mis ei saa olla enam käsitletavad mõtete avaldamisena, vaid kujutavad tegevust, mis on suunatud Eesti Vabariigi riigikorra vägivaldsele muutmisele. KrK §-s 62 ettenähtud kuriteo puhul on tegu kriminaliseeritud ja kuriteokoosseis realiseeritud niipea, kui isiku mõtted ja plaanid muutuvad reaalseks tegutsemiseks. Kuna T. Madissoni tegevus oli reaalne ja oma olemuselt suunatud riigikorra vägivaldsele muutmisele, hindas kohus seda õigesti kvalifitseeritud olevaks KrK § 62 järgi. Riigikohus rõhutas, et KrK § 62 sätestab vastutuse igasuguse tegevuse eest, mis on suunatud riigikorra vägivaldsele muutmisele hoolimata sellest, kas tegutseja valitud vahendid ja võimalused olid sellise muudatuse teostamiseks piisavad, realselt teostatavad, või mitte. Olgu öeldud, et Riigikohus tegi oma otsuse ja see jõustus samal päeval, kui Riigi Teatajas ilmus allpool kirjeldatud KrK muudatus, millega kaotati mõiste „riigireetmine”. T. Madisson oleks jäänud aga esimeseks ja viimaseks riigireetjaks taastatud Eesti Vabariigis, kui vastavat mõistet ei oleks mitte uuesti kasutusele võetud karistusseadustiku kehtestamisega 2002. aastal.

3.3.2. Riigireetmise kaotamine – muudatused KrK-s 1996. aastal

Esimesed sisulised muudatused KrK paragrahvides 62 ja 63 pärast KrK kehtestamist võttis vastu Riigikogu 18. detsembril 1996, Vabariigi President kuulutas välja 6. jaanuaril 1997 ja Riigi

²⁵² RKK 3-1-1-5-97.

Teatajas avaldati 14. jaanuaril 1997.²⁵³ Peamine muudatus seisnes selles, et kuriteona kaotati riigireetmine ja asendati see Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevusega. Muudatusi paragrahvides 62 ja 63 tuleb vaadata üksteisega seoses, kus ühelt poolt tehti vahet spionaažil – § 63 pealkiri muudeti eestipäraseks – „salakuulamine” – ja teiselt poolt Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevusel, kus omakorda sai vahet teha vägivaldjal ja vägivaldsel tegevusel arvestades seejuures riigivälist mõjutamist.

Muudatustega sooviti loobuda erisubjektist, kelleks riigireetmise puhul saaks olla Eesti Vabariigi kodanik, kuid kuivõrd kehtinud KrK § 62 seda riigireetmise puhul ei täpsustanud, siis loobuti lisaks riigireetmise terminile erisubjekti kirjeldusest ka teiste riigivastaste kuritegude puhul.²⁵⁴

Eelnõu koostajad arvestasid järgmiste asjaoludega:

- a) isiku määratlemine kodanikuna on Eestis alles käimas, siin on suurel arvul isikuid, kelle kodakondsus on seni määratlemata (mitte Eesti kodanikud, kes ei ole välisriigi kodanikud, kuid ei ole tunnistatud ka kodakondsuseta isikuteks);
- b) on vaieldav, kas riigi kodanik peaks kandma suuremat vastutust kui teised isikud. Karistuse raskuse otsustab kohus karistuse mõistmisel tulenevalt asjaoludest ja kehtestatud sanktsiooni piirides;
- c) paralleelid teiste riikide õiguses: Saksamaa Liitvabariigi ja Austria kriminaalkoodeks ei määratle riigivastaste kuritegude puhul subjektina riigi kodanikku.

Kuigi seletuskirjast ega muudest allikatest ei selgu, võib eeldada ajalist kokkulangevust arvestades, et nimetatud muudatus oli ajendatud kas T. Madissoni juhtumist ja ühest konkreetsest kriminaalasjast, mis algatati riigireetmissüüdistuses Narva Vene Kodanike Liidu juhi Juri Mišini suhtes ja mis lõpetati kuriteokoosseisu puudumise tõttu. Ajakirjanduse kajastuse põhjal kujunes Riigikogu liikmel Enn Tartol mulje, et J. Mišinit ei saanud vastutusele võtta seoses muudatustega KrK-s.²⁵⁵ Vastates E. Tarto arupärimisele, on tollane justiitsminister Paul Varul selgitanud Riigikogus, et nimetatud paragrahvide muutmiseks tegi ettepaneku Kaitsepolitsei amet ja selle peadirektor kinnitas ministrile, et nimetatud kriminaalasja lõpetamisel ja seaduse muudatustel seost ei ole – kriminaalasi lõpetati kuriteokoosseisu puudumise tõttu.²⁵⁶ Minister aga avab veelgi seadusemuutuse vajaduse tagamaid, öeldes, et muudatustega laiendati kriminaalvastutuse rakendamise võimalust, termini „riigireetmine” puhul tekkis küsimus ühenduses asjaoluga, et

²⁵³ KrK jt muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1997, 5, 30. Vt. käesoleva töö lisa nr 3.

²⁵⁴ Varul (1996), *op.cit.*, lk 8–9.

²⁵⁵ Tarto, E. Arupärimine justiitsministrilt. Stenogramm. VIII Riigikogu V istungijärk. 16.04.1997.

²⁵⁶ Varul, P. Arupärimisele vastamine. Stenogramm. VIII Riigikogu V istungijärk. 05.05.1997.

riiki saab reeta ainult selle kodanik. Ta ütles, et kuna Eestis on väga palju mittekodanikke, siis tekkis omakorda küsimus, kas nende tegevust, mis on suunatud Eesti iseseisvuse ja sõltumatuse vastu, saab käsitada riigireetmisena. KrK § 62 uues sõnastuses võimaldab kriminaalvastutusele võtta isiku, kelle tegevus on suunatud Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu – enam ei ole küsimus selles, kas mittekodanik saab riiki reeta või mitte. Ministri sõnul on sõnade „iseseisvus” ja „sõltumatus” kasutamisel lähtunud põhiseaduse tekstist.

Samas kontekstis esitas Riigikogu liige E. Tarto ministriile täpsustava küsimuse, mis on muutunud ka tänapäeval aktuaalseks ja väärib siinkohal kajastamist. E. Tarto küsis, kas tegevus, mille eesmärk on Nõukogude Liidu taastamine, on Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevus või mitte?²⁵⁷ Minister P. Varul vastas: „Kui me lähtume Nõukogude Liidu mudelist, mis oli, ja räägime Eesti taastamisest tolle riigi osana, siis tuleb vastata jaatavalt. Loomulikult on säärane tegevus Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevus. Kriminaalkoodeksi § 62 selleks mõeldud ongi, et niisuguse tegevuse harrastajaid vastutusele võtta.”

3.3.3. Spionaažikuriteod karistusseadustikus

Vabariigi Valitsuse poolt esitatud karistusseadustiku eelnõu menetlus Riigikogus algas 9. juunil 1999 ja seda menetleti eelnõu number 119SE all.²⁵⁸ Kuna asjaomaste asutuste, nagu siseministeeriumi, justiitsministeeriumi ega Kaitsepolitsei ameti arhiivides ei ole seaduse eelnõuga nr 119SE seotud materjalid (arutelud, koosolekuprotokollid, võrdlustabelid, kooskõlastusdokumentatsioon jt) säilinud ning Riigikogu seaduse toimikust ei nähtu rohkem diskussioone salakuulamise paragrahvi üle kui allpool kirjeldatud, siis ei saa kindlalt tugineda seisukohtadele, miks eelnõu koostajad otsustasid just sellise teksti kasuks, ning millist diskussiooni spionaažisüüteod tegelikult tekitasid, kui üldse.²⁵⁹ Teatud selgitused on toodud eelnõu algtekstile lisatud justiitsministeeriumi seletuskirjas.²⁶⁰ KarS võeti Riigikogu poolt vastu 6. juunil 2001 ja see jõustus 1. septembril 2002. Tuleb märkida, et Riigikogu menetluse käigus justiitsministeerium esitatud esialgsesse teksti riigireetmise ja salakuulamise paragrahvides

²⁵⁷ *Ibid.*

²⁵⁸ KarS eelnõu nr 119SE.

²⁵⁹ Teadmine põhineb autori kirjavahetusel siseministeeriumi, justiitsministeeriumi ja Kaitsepolitsei ametiga, samuti Riigikogu arhiivis olevate seadusetoimikutega tutvumisel.

²⁶⁰ KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999).

muudatusi ei teinud.²⁶¹ Spionaažikuriteod paigutusid KarS-is alles 15. peatüki 1. jaos ehk riigivastaste süütegude Eesti Vabariigi vastu suunatud süütegude jakku. Justiitsministeerium on selgitanud, et riigivastaseid süütegusid võib teoreetiliselt käsitleda kitsamas ja laiemas tähenduses.²⁶² Kitsamas mõttes võib need jagada sisemiseks ja väliseks riigireetmiseks, laiemas mõttes hõlmavad riigi üksikute funktsioonide kahjustamist (täitevõimu vastu suunatud süüteod, õigusemõistmisevastased süüteod, ametialased süüteod jt). Kuriteod Eesti Vabariigi vastu kujutavad selles jaos endast riigi välise julgeoleku vastu suunatud tegusid, mis ohustavad riigi seisundit teiste riikide hulgas ning riigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevust, mis kahjustab riiki seestpoolt. Viimati nimetatud tegusid võib pidada riigi sisemiseks reetmiseks, vastuhakkamiseks kõrgemale riigivõimule, mis seisneb Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vägivaldses muutmises või territoriaalse terviklikkuse vägivaldses rikkumises või vägivaldses võimuhaaramises või kehtiva riigikorra vägivaldses muutmises. Olulisimateks muudatusteks tuleb pidada varem kehtinud KrK redaktsiooniga võrreldes järgmisi momente:²⁶³

a) Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud süüteod sõltuvalt subjektist ja vägivaldsusest (kas vägivaldne või vägivaldne) sätestatakse eraldi paragrahvides, mis enne mahtusid KrK § 62 alla eraldi lõigetena. KarS-i § 231 näeb ette karistust vägivaldse tegevuse eest, kui subjektiks saab olla ükskõik milline süüvõimeline isik ja § 233 näeb ette karistust vägivaldne tegevuse eest, kusjuures subjektiks saab olla välismaalane.

b) Uuesti sätestati mõiste riigireetmine, mis seisneb vaid Eesti kodaniku põhiseadusliku korra vastases vägivaldne tegevuses välismõjutusel või riigisaladuseks tunnistatud teabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil välismaale. Justiitsministeerium leiab, et kuivõrd põhiseaduse § 54 sätestab Eesti Vabariigi kodaniku kohustuse olla ustav oma põhiseaduslikule korrale ja kaitsta Eesti iseseisvust, siis saab riiki reeta vaid kodanik.²⁶⁴ Ministeeriumi hinnangul katab riigireetmise koosseis KrK § 62 lg 1 ja ka § 63 sätestatud teod. Tuleb tõdeda, et see väide ei ole siiski päris täpne – seda analüüstitakse järgnevas punktis.

c) Salakuulamise koosseisu kitsendati oluliselt võrreldes KrK § 63 kehtinuga.²⁶⁵ Nimelt kui viimases nähti ette, et salakuulamisega võib tegelda iga subjekt ja koosseisu moodustab nii riigisaladuse kogumine edastamise eesmärgil välismaa huvides või ükskõik millise muu teabe

²⁶¹ KarS eelnõu nr 119SE menetluskäik Riigikogu õiguskomisjonis.

²⁶² KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999), p 6.8 (Riigivastased kuriteod. Kuriteod Eesti Vabariigi vastu).

²⁶³ KrK. – RT III 2002, 11, 108. KrK. – RT I 1999, 38, 485. Terviktekst muudatustega kuni 22.02.1999.

²⁶⁴ KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999).

²⁶⁵ KrK. – RT I 1999, 38, 485. Terviktekst muudatustega kuni 22.02.1999.

kogumine välisriigi luure ülesandel, siis KarS-i § 234 näeb subjektina üksnes välismaalast ning tegu vaid riigisaladuse kogumises välismaa huvides. Justiitsministeerium oma eelnõu seletuskirjas ütleb, et salakuulamise koosseisu sõnastust on võrreldes KrK-ga (kehtiva õigusega) korrigeeritud, kuid mahult on need võrdsed paragrahvid.²⁶⁶ Tegelikuses aga ei mainita ega anta hinnangut, miks jäeti välja sõnastus „välisriigi luure ülesandel muu teabe kogumise või edastamise.” Vaja oleks olnud hinnata õiguslikke tagajärgi, mida võiks kaasa tuua seni kehtinud koosseisu oluline kitsendamine. Olemasolevatest materjalidest sellist arutelu ei leia, mis aga ei tähenda, et seda ei olnud – eelnõuga seotud arutelumaterjalid on nüüdseks justiitsministeeriumis, siseministeeriumis ja Kaitsepolitseiametis hävitatud.²⁶⁷

Salakuulamise paragrahvi sõnastuse üle peeti Riigikogu õiguskomisjonis aru ja selle käigus tõusetus küsimus, kas mitte ei ole eelnõu tekst liiga rangelt seotud riigisaladusega, selle edastamise ja kogumisega, sest erinevate riikide luureasutused koguvad tänapäeval suure osa nende tööks vajalikku teavet allikatest, mis ei sisalda riigisaladust, ning sellise teabe omamine võib kahjustada Eesti Vabariigi huve (kaudselt iseseisvust ja sõltumatust).²⁶⁸ Näitena toodi olukordi, kus teise riigi luure saab teada läbirääkimiste eel Eesti riigipoolsed positsioonid – sageli tekitabki riigile kahju just see, et teine riik saab talle vajaliku teabe kätte varem, kui see teave on otsustatud avalikustada. Arvati, et sellise teabe kogumine võib õhnestada riigi põhiseadusliku korra püsimist. Kuna sisse toodi piiratud juurdepääsuga teabe mõiste, siis välisluuretele edastatava näiteks igasuguse informatsiooni või välisluurete abistamise teema arutamise ei jätkatud ega selgunud uusi seisukohti. Teistest kirjalikest materjalidest ei nähtu, millistel kaalutlustel loobuti KarS-is süüteost, mis varem nägi ette karistuse salakuulamise eest ka siis, kui subjekt kogus ükskõik millist infot välisriigi luure ülesandel, nagu sätestas KrK § 63. Seega peale riigisaladuse muu info kogumist välisriigi luure ülesandel ei loetud KarS-is enam kuriteoks. Eelmises lõigus kirjeldatud arutelu jäi selgelt pealiskaudseks, kuid näitas, et teatud tühimikku pandi tähele ja see puudutas olulist kohta spionaaži olemuses, st et spioone ei huvita mitte üksnes riigisaladus.

Küsimustena jääb õhku, miks otsustasid nii algatajad kui ka seadusandjad eelnõust välja jätta ja muuta seega mittekaristatavaks isikute koostöö ehk teabe kogumise väliriigi luuretele. Nagu käesoleva töö esimestest osadest selgub, siis võivad luurel olla erinevad eesmärgid ja ülesanded

²⁶⁶ KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999).

²⁶⁷ Autori kirjavahetus justiitsministeeriumi, siseministeeriumi ja Kaitsepolitseiametiga. Teema sisulist külge arutatakse käesoleva töö neljandas osas.

²⁶⁸ KarS eelnõu nr 119SE arutelu. Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 68 (26.09.2000).

ning meetodid, kuidas ja milleks infot koguda. Kogumise kõrval on oluline ka mõjutustegevus, olgu see siis mõne üksiküsimuse „õigele” lahendusele suunamine või laiem strateegiline eesmärk, näiteks teatud huvigrupi huvi taastada Nõukogude Liit.

3.3.4. KarS-i muudatused ja täiendused 2004–2009

Kahel korral muudeti KarS-i spionaažiparagrahve 232 ja 234 seoses riigisaladuse seadusesse viidud täiendustega. Esimesel juhul, 2004. aastal lisati salastatud teabe liik:²⁶⁹ „Eestile välislepingu alusel edastatud välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni salastatud teave.” Teisel juhul aga tulenes muutus riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadusest ning riigisaladuse mõiste koondati ka spionaažiparagrahvides kas riigisaladuseks või salastatud välisteabeks.²⁷⁰

Olulisemad muudatused spionaažiparagrahvides ja riigivastaste kuritegude 2. jaos tervikuna toimusid 2009. aastal, kui põhjaliku menetluse käigus muudeti ja täiendati riigivastaste kuritegude sanktsioone, lisati uusi kuriteokoosseise, täpsustati sõnastust ja ühtlasi arutati riigivastaste kuritegude olemuse üle. Olgu öeldud, et nimetatud muudatused just spionaažikuritegudes olid paljuski ajendatud Herman Simmi juhtumist ja teine raskuspunkt oli suunatud massiliste korratuste sätete tõhustamisele.²⁷¹

Vabariigi Valitsus algatas KarS-i muutmise menetluse 26. jaanuaril 2009 (eelnõu nr 416SE), Riigikogu liikmed tegid sellele mitmeid muudatusettepanekuid ja see võeti vastu. Vabariigi President, nähes vastuolu põhiseadusega, otsustas saata seaduse tagasi Riigikogusse, kus see uuesti menetlusse võeti.²⁷² Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse ja välismaalaste seaduse muutmise seadus võeti lõpuks vastu 15. oktoobril 2009, kuulutati Vabariigi Presidendi poolt välja 27. oktoobril ja jõustus 15. novembril 2009.²⁷³ Valitsuse eesmärk oli korrastada ja ühtlustada karistusseadustiku 15. peatüki 2. jaos sisalduvate sätete struktuuri ning mõistete

²⁶⁹ Infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigisaladuse seaduse ja väärtemenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2004, 54, 387.

²⁷⁰ RSVS. – RT I 2007, 16, 77.

²⁷¹ Lang, R. ja Vaher, K.-M. KarS-i muutmise seaduse eelnõu (416 SE) esimene lugemine. Stenogramm 25.03.2009.

²⁷² Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. Eelnõu nr 416 SE III ja seletuskiri.

²⁷³ Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse ja välismaalaste seaduse muutmise seadus. – RT I 2009, 51, 347.

kasutust, et oleks paremini tagatud õigusselgus.²⁷⁴ Ühtlasi sooviti karmistada KarS §-des 231 (Eesti Vabariigi vastu suunatud vägivaldne tegevus), 232 (riigireetmine), 233 (välismaalase poolt toimepandud Eesti Vabariigi vastu suunatud vägivaldne tegevus) ja 238 (massilise korratuse organiseerimine ja ettevalmistamine ning üleskutse selles osalemisele) ettenähtud karistusi, et viia need kooskõlla mujal maailmas samasuguste kuritegude eest mõistetavate karistustega ning muuta kõnealustes paragrahvides sätestatud sanktsioonid proportsionaalsemaks neis hõlmatud tegude ohtlikkusega. Olulised täiendused ja parandused nimetatud eelnõule esitasid Riigikogu liikmed Ken-Marti Vaher ja Urmas Reinsalu – kokku 14 muudatusettepanekut, millest enamikuga juhtivkomisjon arvestas ja millest neli võtsid algatajad tagasi.²⁷⁵ Kokkuvõtvalt viidi seaduse muudatustega sisse järgmised muutused, mis puudutasid spionaažikuritegusid:²⁷⁶ a) nii riigireetmine kui ka salakuulamine muudeti kahelõikeliseks, milles lisatud teise lõikega anti kohtule õigus kohaldada nende kuritegude eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist; b) riigireetmise puhul tõsteti maksimaalseks sanktsiooniks eluaegne vangistus ning muudeti Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatus vastu suunatud tegevuse kõrval karistatavaks ka riigi territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud tegevus; c) riigireetmise või spionaažiga külgnevate kuritegudena toodi sisse kaks uut paragrahvi.²⁷⁷ § 234¹ Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine ja § 235¹ Eesti Vabariigi vastane vandenõu. Esimese eesmärk on kriminaliseerida Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine Soome karistusseadustiku 12. peatüki § 3 eeskujul. Teine peab silmas Eesti Vabariigi kodaniku enda initsiatiivi reeta riiki § 232 tähenduses.

Esialgu 18. juunil 2009 vastuvõetud muudatused osutusid Vabariigi Presidendi hinnangul vastuolus olevaks põhiseadusega neljas aspektis, mistõttu saatis ta seaduse tagasi Riigikogusse,

²⁷⁴ Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. Eelnõu nr 416 SE III seletuskiri.

²⁷⁵ Õiguskomisjoni istungi protokoll nr 139 (02.06.2009). Riigikogu arhiiv. Nimistu 2. SÜ1219, lk 201–205. Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. Eelnõu 416 SE III menetluskäik. Riigikogu õiguskomisjoni istung 02.06.2009. Eelnõu tekst. Vaher, K.-M. Riigikogu õiguskomisjoni seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõule 416 SE (08.06.2009).

²⁷⁶ Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse ja välismaalaste seaduse muutmise seadus. – RT I 2009, 51, 347.

²⁷⁷ Vaher, K.-M. Riigikogu õiguskomisjoni seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõule 416 SE (08.06.2009). Lisatud 02.06.2009 toimunud istungi juurde. Vabariigi Presidendi otsus nr 513. Kadriorus 01.07.2009.

kus otsustati eelnõu uuesti menetleda.²⁷⁸ Kuna neljast presidendi märgitud juhtumist kolmel võib olla seos spionaažikuritegudega, siis on mõistlik need probleemkohad siinkohal välja tuua, peatumata detailidel, sest vastavasse argumentatsiooni süüvitakse käesoleva töö järgnevates osades. Oma otsuses nr 513, 1. juulist 2009, nägi ta vastuolu põhiseadusega järgmistes aspektides:²⁷⁹

a) Liiga lai tõlgendusruum sättele, mis muudab karistatavaks valeandmete levitamise eesmärgiga kahjustada Eesti Vabariigi iseseisvust ja sõltumatust või territoriaalset terviklikkust, kui sellega kaasnes oht avalikule korrale.

b) Põhiseadusega on vastuolus olukord, kui kodakondsuse äravõtmine leiaks aset ka siis, kui naturalisatsiooni korras kodakondsuse saanud isik on süüdi mõistetud Eesti riigi püsivust mitteohustava teo eest.

c) Kokkuleppemenetluse võimalusega ohtlike ja raskete kuritegude puhul võib kaasneda ühetaoline kohtupraktika, tugev avalikkuse pahameel ja edasikaebamisõiguse piiramine.

Spionaažikuritegude kujunemine taasiseseisvusperioodil on olnud intensiivsem kui varasematel vaadeldud perioodidel Eesti ajaloos, millest annavad tunnistust muudatused karistusõiguses (KrK, KarS). Peamisteks küsimusteks on olnud, kas riiki saab reeta igaüks, tegutsedes Eesti Vabariigi vastu, või saab riiki reeta üksnes kodanik. Kuigi on viidatud põhiseaduse §-s 54 sätestatud lojaalsuskohustusele, ei ole siiski üheselt selge, miks siiski peab olema sees eraldi kategooriana riigi reetmine, mida saab toime panna vaid kodanik, kui tema tegevus kui selline on sarnane salakuulamisega või vägivallatu tegevusega, mis on suunatud Eesti iseseisvuse, sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu. 1996. aastal leiti argumente see vastuolu kaotada, karistusseadustiku menetlemisel aga leiti see jälle õigustatud olevat. Riigikohus on okupatsiooni tingimustes toimepandud riigireetmises süüdimõistetute rehabiliteerimisprotsessides täheldanud, et kuna Nõukogude Liit ei olnud Eesti Vabariigi kodanikule kodumaaks, siis ei saanud Eesti kodanik ka Nõukogude Liitu reeta.²⁸⁰ Riigikohus jätab küll lahti mõiste kodamaa, kuid seisukohast võib teha järelduse, et riiki saab reeta tõesti vaid selle kodanik. Teiseks jääb õhku küsimus, miks KarS-i kehtestamisega kaotati salakuulamise

²⁷⁸ Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse uuesti arutamine. XI Riigikogu. VI istungijärk. Stenogramm. 16.09.2009.

²⁷⁹ VP otsus nr 513.*op.cit.*

²⁸⁰ RKKK III-1/3-104/94. RKKK III-1/3-6/95.

koosseisust seni selgelt kehtinud kuritegu, mis seisnes välisriigi luure ülesandel igasuguse info kogumises või edastamises, mis võiks olla samuti ohtlik Eesti Vabariigile.

3.4. Kohtupraktikast alates aastast 1991

Taasiseseisvusajal on kohtus süüdi mõistetud riigireetmises kokku viis Eesti Vabariigi kodanikku neljas juhtumis. Salakuulamise osas praktika puudub. Esimene juhtum leidis aset 1996. a, kui Tiit Madisson valmistas ette riigireetmist. Seejärel möödus rohkem kui kümme aastat, misjärel tabati juba hoopis teist mõõtu spioone-riigireetjaid – riigiametnikud, kes realselt edastasid nii Eesti kui ka välissaladusi, olles otseses kontaktis välisriigi eriteenistustega ja kasutades oma töös klassikalisi konspiratsioonivõtteid. Kuna osale kohtumaterjalidele puudub avalik ligipääs, saatis Harju maakohus käesolevas töös kasutamiseks Herman Simmi, Aleksei ja Viktoria Dresseni ning Vladimir Veitmani kohtuotsuste resolutiivosad.

3.4.1. Tiit Madissoni kaasus

Tallinna Linnakohtu 25. septembri 1996. a otsusega mõisteti T. Madisson süüdi KrK § 15 lg 1 ja § 62 järgi ja teda karistati 2-aastase vabadusekaotusega.²⁸¹ KrK § 41 lg 1 alusel liideti osaliselt sellele karistusele eelmise kohtuotsusega mõistetud kandmata karistus ja lõplikuks karistuseks mõisteti 2 aastat ja 2 kuud vabadusekaotust kinnises vanglas. T. Madisson tunnistas süüdi selles, et ta 1996. a maikuus, olles rahulolematu kujunenud olukorraga Eestis, hakkas Kaitseliidu liikmena ette valmistama sõjaväelist riigipööret ning asus selleks looma vastavaid tingimusi. T. Madissoni koostatud dokumendi „Eesti Saatus?“ kohaselt oli Eestis illegaalselt moodustatud relvastatud organisatsioon Vabastusarmee, mille eesmärk oli kukutada postkommunistlik režiim ja kehtestada sõjaväeline rahvuslik diktatuur. Süüdistuse kohaselt kallutas T. Madisson kaitseväge juhatajat ja Kaitseliidu peastaabi ohvitseri sõjaväelisele riigipöördele ning tegi turvafirma AS ESS ühele omanikule ettepaneku hakata tööle loodavas valitsuses siseministrina. T. Madisson püüdis oma erakonnakaaslase kaudu kontakteeruda isikuga, keda nägi kui loodava valitsuse võimalikku peaministrit. Kõigil kohtumistel konkreetsete isikutega püüdis T. Madisson jätta

²⁸¹ RKKK 3-1-1-5-97.

muljet, et sõjaväeline riigipööre on reaalne ning kergesti teostatav ning selle ettevalmistamisega tegeleb hulk inimesi. Kohtuotsuse kohaselt katkes eelkirjeldatud tegevus 31. mail 1996 kohtualuse tahtest mitteolenevatel põhjustel seoses tema vahistamisega. T. Madisson koos oma kaitsjaga esitas apellatsioonikaebuse, põhjendades, et tema plaanid olid ebareaalsed ja teostamatud – T. Madissoni tegevus koosnes jutuajamistest ja mõtete avaldamisest, kuid ühtegi tegu, mis oleks olnud suunatud kehtiva riigikorra muutmisele, ta toime ei pannud.²⁸² Nad jäid oma seisukohtade juurde ka Riigikohtus, sest Tallinna Ringkonnakohus ei muutnud esimese astme kohtuotsust. Riigikohus leidis 14. jaanuaril 1997, et varasemad kohtud on jõudnud oma otsustes õigele järeldusele ja otsustas jätta varasema kohtuotsuse muutmata ning kassatsioonikaebuse rahuldamata. Kuna T. Madissoni tegevus oli reaalne ja oma olemuselt suunatud riigikorra vägivaldsele muutmisele, oli see KrK § 62 järgi õigesti kvalifitseeritud.²⁸³

3.4.2. Herman Simmi kaasus

Harju Maakohus tegi otsuse Herman Simmi kriminaalasjas 25. veebruaril 2009.²⁸⁴ Menetlus toimus kinnisel kohtuistungil. Ta oli vahistatud alates 21.09.2008, kuid karistuse alguseks loeti tema kahtlustatavana kinnipidamise päev 19.09.2009. Herman Simm tunnistati süüdi KarS § 232 järgi ja talle mõisteti karistuseks 12 aastat ja 6 kuud vangistust, samuti tunnistati ta süüdi KarS § 243 (asutusesisese teabe edastamine) järgi ja mõisteti karistuseks 2 aastat vangistust. KarS § 64 lg 1 alusel loeti kergem karistus kaetuks raskemaga ja liitkaristuseks mõisteti 12 aastat ja 6 kuud vangistust. Lisaks mõisteti temalt tsiviilhagina kaitseministeeriumi kasuks välja 20 155 000 krooni pluss menetluskulud, millest sundraha I astme kuriteo toimepanemise eest oli 10 875 krooni. Samuti mõisteti välja kuriteo toimepanemisel saadud tulu 1 323 154,01 krooni. H. Simmi suhtes alustati kriminaalmenetlust 26. mail 2008.²⁸⁵ Kuni 31. märtsini 2008 oli ta töötanud kaitseministeeriumi nõuniku kohusetäitjana, enne seda ka NATO volitatud esindajana Eestis, talle oli ka väljastatud juurdepääsuload nii täiesti salajase tasemega Eesti riigisaladustele kui ka salastatud välisteabele. H. Simm kogus Venemaa Välisluureteenistusele (SVR) infot alates 1995. aasta suvest ja edastas seda talle mitte ainult Eestis, vaid ka mitmes Euroopa riigis. Teave, mida

²⁸² *Ibid.*

²⁸³ *Ibid.*

²⁸⁴ HMK 1-09-2625.

²⁸⁵ KAPO (2008), *op.cit.*, lk 12.

Simm edastas: a) Eesti Vabariigi välissuhete, riigikaitse, julgeolekuasutuste ning infrastruktuuri ja teabe kaitse alast riigisaladust – vähemalt 4 piiratud, 1 konfidentsiaalse ja 19 salajase tasemega riigisaladust sisaldavat dokumenti; b) Eesti Vabariigile välislepingute alusel edastatud välisriikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide side- ja infosüsteeme, andmeturvet, luuret, vastuluuret ning kaitsepoliitikat puudutavat salastatud välisteavet – vähemalt 82 piiratud, 247 konfidentsiaalse ja 33 salajase tasemega välisteavet sisaldavat dokumenti; c) Eesti Vabariigis elavate isikute isikuandmeid ja muud teavet, millega välisluure saaks kahjustada Eesti Vabariigi huve ning leida ja kallutada teisi Eesti Vabariigi kodanikke riigireetmisele.

H. Simmi abikaasa suhtes lõpetas Riigiprokuratuur 25. veebruaril 2009 kriminaalmenetluse.²⁸⁶ Nii kahtlustatavana kinnipidamisele eelnenud jälitustegevus kui ka hiljem läbiotsimisel leitud esemed viitasid sellele, et abikaasa võis abistada H. Simmi riigireetmisel, kuid tõendid ei olnud piisavad talle süüdistuse esitamiseks.

3.4.3. Aleksei ja Viktoria Desseni kaasus

Harju Maakohus tegi Aleksei ja Viktoria Dresseni suhtes süüdimõistva kohtuotsuse kokkuleppemenetluses 3. juulil 2012.²⁸⁷ A. Dressen tunnistati süüdi KarS § 232 järgi ja talle mõisteti karistuseks 16 aastat vangistust. Samuti mõisteti ta süüdi KarS § 243 (asutusesisese teabe edastamine) järgi ja mõisteti karistuseks 2 aastat vangistust. KarS § 64 lg 1 alusel loeti kergem karistus kaetuks raskemaga ja talle mõisteti liitkaristuseks 16 aastat vangistust. Aega hakati lugema tema kinnipidamisest 22. veebruaril 2012. V. Dressen tunnistati süüdi KarS § 232 järgi ja talle mõisteti karistuseks 6 aastat vangistust. Kaasaaitajana mõisteti ta süüdi ka § 243 järgi ja talle mõisteti karistuseks 6 kuud vangistust. Liitkaristuseks loeti 6 aastat vangistust, kuid KarS § 73 lg 1 ja 3 alusel ei pöörata seda täitmisele, kui süüdimõistetu ei pane talle kohtu poolt määratud viieaastase katseaja jooksul toime uut tahtlikku kuritegu. V. Dressen viibis eelvangistuses kaks päeva: 22. ja 23. veebruaril 2012. Katseaja alguseks loeti 3. juuli 2012. Seega lõpeb katseaeg 3. juulil 2017. Konfiskeerimisele kuulus kuriteoga saadud vara – raha 142 900 euro väärtuses, mille tagamiseks arestiti kriminaalmenetluse käigus leitud ja kuriteo läbi

²⁸⁶ *Ibid.*, lk 18.

²⁸⁷ HMK 1-12-6585.

saadud vara.²⁸⁸ A. Dresseni kinnipidamisel leitud 2900 USD, V. Dresseni kinnipidamisel leitud 700 USD ja 830 RUB ja nende ühisest kodust leitud sularaha, mis tegi koguväärtuseks 23 658 eurot. Kohus leidis, et kuna süüteoga saadud ülejäänud raha 119 242 euro väärtuses on ära kulutatud ja selle vahetu äravõtmine pole võimalik, tuleb kohaldada konfiskeerimise asendamist ja mõista riigi tuludesse summa, mis vastab konfiskeerimisele kuuluva vara (korter ja pangakontod) väärtusele, s.o 119 242 eurole. Nii Aleksei kui ka Viktoria Dressenilt mõisteti välja ka sundraha, mis oli mõlema puhul 725 eurot.

A. Dressen töötas kaitsepolitseis eri ametikohtadel aastatel 1993–2012.²⁸⁹ Ta arreteeriti koos abikaasa V. Dresseniga 22. veebruaril 2012, hetkel, kui naine üritas Eestist Venemaale toimetada mälu pulgale kogutud salastatud teavet. A. Dresseni värbas Venemaa Föderaalne Julgeolekuteenistus (FSB) pikaajalise operatsiooni käigus ajavahemikul 1998–2001, mil ta külastas puhkuse ajal Venemaal oma abikaasa sugulasi. Esialgu toimusid A. Dresseni ja tema agendijuhtide kohtumised Venemaal, kuid 2002. aastast viidi need üle kolmandatesse riikidesse.²⁹⁰ Kohtumised toimusid Küprosel, Türgis, Tuneesias, Malaisias, Vietnamis, Dominikaanis ja Marokos. Eelistati kohtuda Euroopa Liidu välistes riikides. A. Dressen kasutas Eesti riigilt varastatud informatsiooni edastamiseks abikaasat, kes töökohustuste tõttu külastas aeg-ajalt Venemaad. Kuna tegemist oli väga sensitiivse juhtumiga just info osas, mida A. Dressen oma ligipääsu tõttu kogus ning ühes abikaasaga välisriigi eriteenistusele edastas, ei selgu täpsed suunad, mille vastu täpsemalt FSB huvi tundis ning millist kahju reeturid täpselt põhjustasid. Arusaadavalt on Kaitsepolitsei amet sellekohastes avaldustes olnud napisõnaline, öeldes vaid, et A. Dressen sai teada ja kahjustada oma töövaldkonna teavet ning kaitsepolitsei isikkoosseisu ja töökorraldust üksnes selles mahus, mis oli vältimatult vajalik tema ametikohustuste täitmiseks kaitsepolitseis.²⁹¹ Kaitsepolitsei on siiski korra maininud, et A. Dressen edastas peamiselt infot äärmusliikumiste kohta, millele tal oli tööülesannete tõttu ligipääs, aga jagas ka infot teenistuse personali ja personalipoliitika kohta.²⁹²

²⁸⁸ *Ibid.*

²⁸⁹ KAPO (2012), *op.cit.*, lk 12.

²⁹⁰ *Ibid.*, lk 13.

²⁹¹ *Ibid.*, lk 13.

²⁹² Koppel, K., Kuul, M. (toimetajad). Kohus mõistis Aleksei Dresseni 16 aastaks vangi.

3.4.4. Vladimir Veitmani kaasus

Harju Maakohus tegi Vladimir Veitmani suhtes süüdimõistva kohtuotsuse kokkuleppemenetluses kinnisel kohtuistungil 30. oktoobril 2013.²⁹³ Ta mõisteti süüdi riigireetmise eest KarS § 232 lg 1 järgi ja teda karistati tähtajalise vangistusega 15 aastat, asutusesisese teabe kogumise ja edastamise eest KarS § 243 järgi, mille eest karistati teda kaheaastase vangistusega ning riigisaladusele ebaseadusliku juurdepääsu võimaldamise eest KarS § 41 lg 1 järgi, mille eest karistati teda kaheaastase vangistusega. Liitkaristusena mõisteti talle kokku 15 aastat tähtajalist vangistust. V. Veitman peeti kahtlustatavana kinni 7. augustil 2013. Tema eluruumide ja suvila läbiotsimisel leiti sularaha kokku 88 490 eurot. Kaitsepolitsei kaudu esitati tsiviilhagi 65 520,01 eurot, mis kohtuotsusega täielikult rahuldati. Samuti kohaldas kohus KarS 83¹ lg 1 alusel tahtliku süüteo saadud vara konfiskeerimist sularahana summas 120 000 eurot. Kõige selle tagamiseks konfiskeeriti temalt 9 väärismetallist meenemünti, arestiti vara ja pangakontod neljas pangas, millel oli kogusummana 90 762,50 eurot.

Kunagise ENSV KGB tehnilise osakonna juhi ja hilisema kaitsepolitsei töötaja V. Veitmani süüdimõistmise järel toimunud pressikonverentsil rääkisid riigiprokuratuuri ja kaitsepolitsei juhid koos asja kohtusse viinud riigiprokuröriga asjadest, mis kohtuotsuse resolutiivosas ei kajastu.²⁹⁴ Nende sõnul kogus ja edastas V. Veitman aastatel 2002–2011 Venemaa Välisluureteenistusele (SVR) teavet, mis puudutas erinevate Eestis elavate inimeste isikuandmeid ja muud infot, millega võis saada kahjustada Eesti huve või ka värvata või kallutada teisi Eesti kodanikke võimalikuks riigireetmiseks. NATO ja ELi saladustele ei olnud V. Veitmanil juurdepääsu, neid saladusi ta ei reetnud. Kaitsepolitsei hinnangul ei olnud reetmisele asumisel ühtset motiivi: oli isiklike probleeme teenistuses ja karjääris, mis põhjustasid rahulolematust, ja kindlasti ka materiaalne olukord. Hiljem, kui koostöö algas, oli põhiline motivaator raha – ideoloogia, KGB taust või rahvusküsimus tuleks kõrvale jätta. Koostööfaas, mis viis värbamiseni, algas 1999. aastal, värvatuks osutus ta aastal 2002, kui võttis vastu esimese ümbriku sularahaga. Oma agendijuhiga, kelleks osutus tema endine kolleeg KGB-st, kes omakorda oli SVR-i agent, kohtus V. Veitman Eestis, välja arvatud korra, kui kohtumine

²⁹³ HMK 1-13-9650.

²⁹⁴ Einmann, A., Kangro, K. Kohus mõistis endise kaitsepolitseiniku riigireetmise eest 15 aastaks vangi. Postimees. 30.10.2013. Delfi. Videod ja fotod: Riigireetur Vladimir Veitman mõisteti 15 aastaks vangi, mehelt arestiti ligi 180 000 eurot. (30.10.2013).

toimus Horvaatias, mil sellest võttis osa ka põhiagendijuhi ülemus Moskvast. Viimane oli tuntud ka kui H. Simmi värbaja ning samuti endine ENSV KGB luureohvitser. Uurimise andmetel edastati infot ainult suuliselt, vahetult, mingeid peidikuid nagu H. Simmi puhul ei kasutatud.

3.4.5. Kaasustest kokkuvõtvalt

Alates taasiseseisvumisest on meil olnud kaht tüüpi riigireetmise juhtumeid:

- a) Eesti Vabariigi riigikorra (vägivaldsele) muutmisele suunatud tegevus, kus klassikalise spioneerimisega tegemist ei olnud, st puudus mõjutus väljastpoolt Eestit ja
- b) spionaažikuriteod, kus Eesti kodanik edastas salastatud, ja mitte ainult salastatud teavet, välisriigi luureteenistustele.

Esimene, T. Madissoni juhtum kvalifitseeruks praegu kehtiva KarS-i järgi ilmselt katsena panna toime § 231 lg 1 järgi karistatav tegu, mis seisneb Eesti Vabariigi vastu suunatud vägivaldses tegevuses. Kolm juhtumit olid n-ö klassikalised spionaažikuriteod – Eesti Vabariigi kodanikest ametnikud, kellel oli juurdepääs riigisaladusele, kogusid ja edastasid seda neid värvanud välisriigi luureteenistustele. Riigireetmisega (KarS § 232) kaasnes kõigis juhtumites veel ka teine kuritegu – KarS § 243 toimepanemine ehk asutusesiseseks tunnistatud teabe kogumine selle edastamise eesmärgil või selle edastamine välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule. Moodustus kuritegude reaalkogum, millest omakorda kerkib küsimus, kas spionaaž mitte ei peaks kujutama endast ühte tegu – teoainsuse tähenduses, mistõttu võiks olla mõistlik ideaalkonkurentsi kohaldamist §-ga 243, nii nagu § 241 lg 1.²⁹⁵ Kahjuks ei võimalda mitteavalikud kohtutoimikud pääseda ligi üksikasjadele, kuid siiski tekib küsimus, kas spionaažikuritegu, olgu siis riigireetmine (KarS § 232) või salakuulamine (KarS § 234), ei peaks katma ära spionaažitegevuses ka riigisaladusest justkui vähem sensitiivsema teabe kogumist ja edastamist, mis võib samuti kahjustada riigi julgeolekut. Kirjeldatud spionaaži juhtumitel edastati välisriigi luurele teavet, mis ei olnud otseselt riigisaladus, küll aga võis olla muul viisil sensitiivne, näiteks väljatoodud momendid isikute taustainfost, mida uurijate arvates võidakas kasutada teiste Eesti inimeste värbamisel tulevikus. Samuti kerkib üles küsimus kahju

²⁹⁵ Sootak, J. Seadusainsus. Kui isiku tegu vastab mitmele süüteokoosseisule, siis mitme järgi ja kuidas ta tegelikult vastutab? – Juridica I/2010, lk 11. KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 241 lg 1: Riigisaladuse või salastatud välisteabe saladuses hoidmiseks kohustatud isiku poolt riigisaladuse või salastatud välisteabe avalikustamise, ebaseadusliku edastamise või sellele ebaseadusliku juurdepääsu võimaldamise eest, kui puudub käesoleva seadustiku §-s 232 või 234 sätestatud süüteokoosseis, – karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega.

hindamisest spionaažikuritegudes. Ükski nimetatud kaasustest ei ole seda väga hästi välja toonud. Salastatud dokumentide arv ei saa näidata reaalselt sisulist kahju. Kuna tegu oli aga saladustega, siis peab jääma ka kahju ulatus ja sisu saladuseks. Kõigil kolmel juhul tõendati ära kuritegude eest saadud tulu, mis nõuti ka tagasi. Kahel juhul esitati tsiviilhagi, mille samuti kohus rahuldab. Seega on asju, mida saab võtta reaalselt aluseks kahjude kokkuarvamisel ja ka arvutamisel rahasse, kuid kuidas reaalselt hinnata Eesti välisesse julgeolekusse tehtud kahju? Nimetatud spiooni- või reetmiskaasuste puhul tuleb silmas pidada, et tegu oli kokkuleppemenetlusega, mille üheks osaks oli ka kokkulepe hüvitatavas kahjus – siiski vaid rahas. Kokkuleppemenetlusega seonduvalt on asjakohane pöörduda tagasi Vabariigi Presidendi 1. juuli 2009 otsuse juurde, millega jättis ta välja kuulutamata KarS-i ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu ja mille põhjenduste neljandas punktis nägi ta vastuolu põhiseadusega, kui kokkuleppemenetluse võimalusega ohtlike ja raskete kuritegude puhul võib kaasneda ühetaoline kohtupraktika, tugev avalikkuse pahameel ja edasikaebamisõiguse piiramine.²⁹⁶ Kuigi Vabariigi Valitsus otsustas nõustuda presidendi kriitikaga ja otsustas tollasest muutmissetpanekust loobuda,²⁹⁷ näitab ülalkirjeldatud praktika kokkuleppemenetluse toimimist riigivastaste kuritegude menetlemisel. Peaprokurör on pidanud positiivseks kokkuleppemenetlusega kaasnevat kiirust (efektiivsust) riigireetmisjuhtumi lõpplahenduse saamisel.²⁹⁸ Samuti on pikemalt kirjutanud selle positiivsetest külgedest saladustega seotud juhtumite menetlusel Kaitsepolitseiamet oma aastaraamatus.²⁹⁹ Peamiseks peetakse ka nende poolt just kriminaalmenetluse kiirust, sest selgust ootavad nii riigisisised asutused, aga samuti nii riigi kui ka eriteenistuse välispartnerid, kelle huvisid reetmise kaudu kahjustati ja pikk üldmenetlus kestaks vähemalt aasta, kui mitte kauem. Leitakse, et kokkuleppemenetlus tagab piisava karistuse, tsiviilhagi ja vähendab kohtuistungiga seotud turvariske salastatud teabele. Rahvusvaheline praktika kinnitab, et sarnastes kohtuasjades on riigireetjate protsessid kinnised ja kestnud lühikest aega. Viimase väitega tuleb nõustuda vaid osaliselt, sest siiski on mitmete tuntud spioonijuhtumite kohtuotsused ja menetlused avalikult kättesaadavad.³⁰⁰ Samas ei alahinda see kinnise kohtumenetluse ja mitteavaliku kohtumaterjalide õigustust, mis on omased

²⁹⁶ VP otsus nr 513, *op.cit.*

²⁹⁷ X Riigikogu. VI istungijärk. Stenogramm 16.09.2009.

²⁹⁸ Einmann, A., Kangro, K. *op.cit.*

²⁹⁹ KAPO (2008), *op.cit.*, lk 18.

³⁰⁰ USA vs. Robert Philip Hanssen. The United States District Court for the Eastern District of Virginia Alexandria Division. 16.02.2001. USA vs. Harold James Nicholson. United States District Court, D. Oregon, Portland Division. 20.04.2010.

Eesti oludele. Ajaloolise näitena kiiruse tähtsusest spioonikuritegude menetlemisel olid sõjaväljakohtute süsteem, mis toimis Eestis juba hiljemalt 1921. aastast ja kus otsustati kiiresti ning kohtuotsuski viidi täide kiiresti, et Nõukogude pool ei jõuaks reageerida.³⁰¹ Juba siis oli teemaks erikohtute vajadus, mille näiteks pakkus välja kolonel Nikolai Reek, just spionaažikuritegude erilise iseloomu tõttu, mis vajanuks eri kohtuuriijad, nii nagu ka lääneriikides.³⁰² Ka tänapäeval on arutatud selle üle, näiteks USA-s, kas spionaažikuritegusid peaks menetlema hoopis erikohus, kus oleks vastavad tingimused riigisaladuse käitlemiseks ja kompetents.³⁰³ L. Mitchell on oma uurimuses leidnud, et tsiviilkohtud peaksid olema läbipaistvad ja avatud avalikkusele, mistõttu spionaažiga seotud asju ei peaks tsiviilkohtud menetlema ja mõistlik valik oleks luua erikohtud. Avalikkusel küll puuduks kohene ligipääs asja arutamisele ja salastatud teabele, kuid kohus saab teatud aja jooksul pärast protsessi lõppu kirjutada avalikkusele mõeldud otsuse. See tagaks riigisaladuse kaitse ja samas näitaks kohtupidamist ausana.³⁰⁴

³⁰¹ Juurvee, *op.cit.*, lk 42.

³⁰² *Ibid.*, lk 41.

³⁰³ Mitchell, L. Secret Agent Man: The Need for a Specialized Court-Martial To Try Espionage-Related Crimes. – *Gonzaga Journal of International Law*. 2013, vol 16, lk 1–21.

³⁰⁴ *Ibid.*, lk 21.

4. Spionaažikuriteod kehtivas karistusseadustikus³⁰⁵

Käesoleva tööosa eesmärk on anda hinnang, kas kehtiva Eesti karistusseadustiku alusel on võimalik seista vastu ohtudele, mis on põhjustatud spionaažist, ja pakkuda välja lahendused selle tõhustamiseks. Selleks on vajalik välja tuua spionaažikuritegusid käsitlevad normid, avada nende tähendused ehk koosseisud, kõrvutada neid Eesti julgeolekuolukorraga, mis on välja toodud käesoleva töö esimeses osas, ning anda hinnang, kas ja kuivõrd kehtivad normid võimaldavad võidelda spionaažiga. Kui hinnang ei ole positiivne, siis pakkuda välja konkreetsed lahendused olukorra paremaks muutmiseks.

Spionaažikuritegudele vastavad teod, millel võivad olla järgmised tunnused:³⁰⁶ a) riigivastatus, riigi huvide vastatus, (vaenuliku) välisriigi huvides või ülesandel, b) välisriigi luure heaks tegutsemine, c) ohu või kahju põhjustamine riigi julgeolekule (välisele julgeolekule), d) tegevus, mis on suunatud välisriigi huvides või ülesandel riigi põhiseadusliku korra vastu ehk iseseisvuse sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse vastu või mis põhjustab ohtu sellele või e) tegevus, mis on suunatud riigisaladuse hankimisele ja edastamisele välisriigi huvides. Sellistele tunnustele vastavad karistusseadustikus § 232 riigireetmine, § 234 salakuulamine, § 234¹ Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine ja § 235¹ Eesti Vabariigi vastane vandenõu³⁰⁷. Tegemist on kõige ohtlikumate riigivastaste kuritegudega, mille kaitstav õigushüve on Eesti Vabariigi väline julgeolek, ehk need on kuriteod, mis ohustavad riigi julgeolekut teiste riikide hulgas.³⁰⁸ Riigi iseseisvuse, sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud teod kahjustavad riiki seestpoolt. Riik kui karistusõiguslikult kaitstav õigushüve on määratletav järgmiste tunnustega:

a) sõltumatus, st riigi võime iseseisva subjektina eksisteerida, b) suveräänsus, st riigivõimu ainsus, c) PS-s sätestatud põhikord, d) põhiseaduslikud organid, e) territoriaalne terviklikkus.³⁰⁹

³⁰⁵ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. §232.

³⁰⁶ Käesolev töö 1. osa põhjal.

³⁰⁷ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. §-d 232, 234, 234¹ ja 235¹.

³⁰⁸ Jaggo. O. (komm.) 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 624 p 1.

³⁰⁹ *Ibid.*, lk 622, p 1.

4.1. Riigireetmine

KarS § 232. Riigireetmine

(1) Eesti Vabariigi kodaniku poolt välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivallata tegevuses või riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.

(2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule.

[RT I 2009, 51, 347 – jõust. 15.11.2009]

Objektiivne külg. Riigireetmine võib seisneda kolmes teos:³¹⁰ a) välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku abistamine Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivallata tegevuses; b) riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule või c) riigisaladuse või salastatud välisteabe edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule.

Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivallata tegevus. Põhiseaduse ülimuslikkus on riigi iseseisvuse ja sõltumatuse otsesim juriidiline tagajärg, sest riigi põhiseadus on riigivõimu teostamise aluseks üksnes juhul, kui riik on iseseisev ja sõltumatu.³¹¹ Põhiseaduse § 1 ütleb, et Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas ning Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu.³¹² Põhiseaduse § 2 järgi on Eesti riigi maa-ala, territoriaalveed ja õhuruum lahutamatu ja jagamatu tervik, Eesti on riiklikult korralduselt ühtne

³¹⁰ *Ibid.*, lk 627, p 2.1.

³¹¹ Narits, R. jt (toim). *Sissejuhatus. Madise, et al., op.cit.*, lk 29.

³¹² PS. – RT I, 27.04.2011, 2. § 1.

riik, mille territooriumi haldusjaotuse sätestab seadus.³¹³ Tõuseb küsimus, millist tegevust saab pidada iseseisvuse, sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldsete tegevuseks. Selline täpsustus koosseisus puudub.

Iseseisvus ja sõltumatus. KarS-i kommentaarides on öeldud, et Eesti iseseisvuse ja sõltumatuse vastane tegevus (olgu vägivaldsete või vägivaldsete – vt § 231 lg 1 ja § 233³¹⁴) kujutab endast riigi sisemist reetmist, vastuhakkamist kõrgemale riigivõimule.³¹⁵ Kaitstavad õigushüved on Eesti vabadus võõrale võimule allumisest, riiklik ja territoriaalne terviklikkus ning põhiseaduslik kord. Viimane hõlmab peale idee vabadusele rajanevast õigusriiklikust demokraatiast ka nendel põhiseaduslikel printsiipidel rajanevat konkreetset riigikorda, nii nagu see väljendub põhiseaduslikes võimuorganites. Kaitse all on rahvaesindus, mitmeparteisüsteem, võimude lahusus, põhiseaduslikkuse järelevalve, inimeste võrdõiguslikkus, põhiõigused, kohtute sõltumatus jms. Niisiis paneb sellise teo toime ka isik, kes rikub riigikorda, mis vastab vabadusel rajaneva demokraatia printsiipidele. Õigusteadlase Artur-Tõeleid Kliimannile tuginedes mõtestavad põhiseaduse kommenteerijad lahti, et iseseisvus seisneb Eesti eksisteerimises eraldiseisva riigina, mis tähendab keeldu Eesti muutmiseks mõne riigi osaks, sh liitriigi osariigiks.³¹⁶ Sõltumatus ei tähenda riigi faktiliselt või õiguslikult piiramatut tegevusvabadust, kuna riigipiire ületavate majandus- ja keskkonnaprobleemide näol mõjutab muude riikide käitumine faktiliselt ka Eestit. Sõltumatus tähendab seda, et ükski välisriik ei saa Eestile anda kohustuslikke juhiseid ja nende täitmist kontrollida. Sõltumatus ei seonu mitte Eesti õiguskorra sisuga, vaid Eesti riigi seisundiga rahvusvahelises õiguses, st PS §-st 1 tulenev sõltumatuse nõue reguleerib Eesti riigiorganite tegevust Eesti riigi rahvusvahelis-õigusliku seisundi kujundamisel.

Territoriaalne puutumatus. ÜRO põhikirja artikkel 2 p 4 sätestab, et kõik ÜRO liikmed hoiduvad oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või jõu tarvitamisest nii iga riigi territoriaalse puutumatus, poliitilise sõltumatuse vastu kui ka mõnel muul viisil, mis ei ole

³¹³ *Ibid.*, § 2.

³¹⁴ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. (16.04.2014). Paragrahv 231 lg 1: „Tegevuse eest, mis on suunatud Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vägivaldsele muutmisele, territoriaalse terviklikkuse vägivaldsele rikkumisele, vägivaldsele võimuharamisele või muul viisil Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele, – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.” Paragrahv 233: “Välismaalase poolt Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldsete tegevuse eest, kui puudub käesoleva seadustiku §-s 231 või 234 sätestatud süüteo koosseis, – karistatakse kahe- kuni viieteistaastase vangistusega.”

³¹⁵ Jaggo, O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 624 p 3.

³¹⁶ Merusk, K. *et al.* (toim). I peatükk. Madise, *et al.*, *op.cit.*, lk 46, p 2.3.

kooskõlas ÜRO eesmärkidega.³¹⁷ Rahvusvahelises praktikas väljendub territoriaalse terviklikkuse rikkumine selles, et riik kaotab täielikult või osaliselt kontrolli ja valduse enda territooriumi üle.³¹⁸ Territoriaalse terviklikkuse rikkumine võib seisneda nii riigi territooriumi okupeerimises kui ka tema siseasjadesse sekkumises, kui aidatakse riigivõimu vastu ülestõusnutel mingi maa-ala üle kontrolli saavutada. PS ei välista Eesti riigipiiri muutmist, sealhulgas selle võimalikku vähendamist, kuid seda §-st 122 tulenevalt üksnes Eesti Vabariigi riikidevaheliste lepingute kaudu või mere- ja õhupiiri osas muul viisil rahvusvahelise õigusega kooskõlas. Ka territoriaalsed autonoomsed üksused oleksid Eestis põhiseaduse vastased.

Välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel. Viimases KarS-i kommenteeritud väljaandes nimetatakse sellist välisriiki, välisriigi organisatsiooni, välismaalast või välisriigi ülesandel tegutsevat isikut välisvaenlaseks.³¹⁹ See on pigem tõlgendus kui täpselt tekstile tuginev mõiste, sest sõna „välisvaenlane” tekstis puudub ja pealegi keda ja millistel alustel defineerida vaenlase all näiteks rahuajal? Samas on vaenlase määratlus lihtsam, kui anda keeruline hinnang näiteks olukorrale, kus meile väliselt sõbralik riik tunneb huvi meie riigisaladuste vastu või mõjutab mingeid majanduslikke või poliitilisi protsesse enda huvides. Pigem võiks siin välismõju seostada ikkagi tegevusega, mis on suunatud Eesti huvide vastu, või tegevusega, millega kahjustatakse Eestit. Kehtiva normi sõnastuses on loetelu ammendav ja siin ei ole objektiivselt ruumi tõlgenduseks vaenlasest – tegu võib olla mis tahes välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isikuga. Seega ei pea olema tõendatud eraldi, et tegu oleks näiteks välismaise luureasutuse või luurajaga. Kui iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevuses võime eeldada, et see välismõjur tegutseb Eesti vastu, siis riigisaladuse puhul nii üheselt öelda ei saa. Ühelt poolt võib siin Eesti kodanik ka omal initsiatiivil edastada või koguda sellist teavet eesmärgiga anda see välisriigile, välisriigi organisatsioonile või välismaalasele. Teisel juhul joonistub välja isik, kes võib olla vahendaja välisriigile ja tegutseb otseselt selle ülesandega. **Välismaalane** on välismaalaste seaduse kohaselt isik, kes ei ole Eesti kodanik.³²⁰

Välisriigi ülesandel tegutsev isik on isik, kes tegutseb välisriigi ülesandel sõltumata sellest, milline on tema õiguslik ja faktiline suhte välisriigiga.³²¹ Selline isik on siin loetletud, sest

³¹⁷ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. – RT II 1996, 24, 95. Artikkel 2 p 4.

³¹⁸ Merusk, K. *et al.* (toim). I peatükk. Madise *et al.*, *op.cit.*, lk 49, p 2–3.

³¹⁹ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 627 p 2.1 ja 2.4.

³²⁰ VMS. – RT I, 23.12.2013, 69. § 3 (Välismaalane).

³²¹ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 627, p 2.7.

temale üleandmisega saaks lugeda teo lõpuleviiduks, ilma et salateave pruugiks jõuda välisriigini endani.

Riigisaladus ja salastatud välisteave. Riigisaladus on RSVS § 3 p 1 järgi Eesti Vabariigi julgeoleku või välissuhtlemise tagamise huvides avalikuks tuleku eest kaitset vajav üksnes käesolevas seaduses ja selle alusel antud õigusaktides sätestatud tunnustele vastav teave, välja arvatud salastatud välisteave.³²² Salastatud välisteave on RSVS § 3 p 2 järgi välisriigi, EL-i, NATO või mõne muu rahvusvahelise organisatsiooni või rahvusvahelise kokkuleppega loodud institutsiooni poolt salastatud ja Eestile avaldatud teave ning Eesti Vabariigi poolt välislepingu täitmiseks loodud teave, mis tuleb salastada välislepingu kohaselt. Teave, mis on Eestis riigisaladuseks, on kirjas riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduses ja selle alusel antud Vabariigi Valitsuse määruses „Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord”, mis täpsustab konkreetselt salastatud teabe alaliigid.³²³ Oluline on silmas pidada, et KarS § 230¹ järgi ei vabane süüteo toimepannud isik vastutusest, kui süüteo objektiks oli riigisaladus või salastatud välisteave, kuid mille salastatus kustub pärast sellise süüteo toimepanemist, välja arvatud juhul, kui teabe salastamiseks puudus õiguslik alus.³²⁴ Kehtivad koosseisud ei näe ette spionaažikuritegudena nn muu teabe edastamist välisluuretele, samuti ei vastuta riigireetmise eest isik, kes andis näiteks edasi asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teavet samal viisil ja samal eesmärgil – sel juhul vastutab ta KarS § 243 järgi.³²⁵

Koosseisutüübilt on tegemist formaalse kuriteoga, st kahjuliku tagajärje põhjustamine ei ole nõutav.³²⁶ Riigisaladusega seonduva puhul loetakse kuritegu lõpuleviiduks salateabe üleandmise või üleandmise eesmärgil kogumise hetkest.³²⁷ Iseseisvuse, sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud tegu seisneb riigiväliste jõudude abistamises, ja kuigi seadus ei konkretiseeri abistamise mõistet, piisab koosseisu täitmiseks riigivälise jõu riigivastases abistamises mis tahes viisil.

Teabe edastamine tähendab selle ükskõik millisel viisil edastamist või teatavaks tegemist.³²⁸ See võib toimuda n-ö tavakanaleid pidi ja ka salakanaleid pidi, kasutades seejuures luure

³²² RSVS. – RT I, 22.12.2011, 24. § 3.

³²³ *Ibid.*, § 6 (Välissuhete riigisaladus), § 7 (Riigikaitse riigisaladus), § 8 (Korrakaitse riigisaladus), § 9 (Julgeolekuasutuste riigisaladus), § 10 (Infrastruktuuri ja teabe kaitse riigisaladus). Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord. – RT I 19.03.2012, 5. 2. ptk. Riigisaladuse alaliigid.

³²⁴ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 230¹.

³²⁵ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 627, p 2.8.

³²⁶ *Ibid.*, lk 627, p 2.3.

³²⁷ *Ibid.*

³²⁸ *Ibid.*, lk 628, p 2.9.

moodsaimaid ja salajasemaid sidepidamise viise.³²⁹ Salateave tuleb edastada, pelgast avalikustamisest ei piisa, v.a näiteks juhtudel, kui avalikustatud teabesse on kodeeritud salateavet sisaldav sõnum.³³⁰

Kogumine. Teabe kogumine on tegu, millega salateave satub tegutseja kätte.³³¹ Kogumise allikal ja viisil (küsitlemine, telefoni pealtkuulamine, saladokumentide pildistamine jms) pole tähtsust. Pole oluline, kas isik saab ise aru teabe tähendusest (nt šifreeritud või võõrkeelne sõnum). Koosseisu täitmiseks piisab ka saladust sisaldava asja muretsemisest, näiteks lukustatud karp, ümbrik vms. Seejuures ei ole nõutav, et teabekoguja teaks selle sisu.

Täideviija. Kuriteo täideviija on isik, kes salastatud teabe edastab. Salateabe saaja ei vastuta KarS § 232 järgi, kuid kui ta annab selle salateabe ise edasi, siis võib ta vastutada § 234 järgi salakuulamise eest.³³² Riigireetmise saab toime panna üksnes Eesti Vabariigi kodanik. Välisriigi ülesandel tegutsev isik võib olla nii Eesti kui ka välisriigi kodanik ning viibida nii Eestis kui ka välismaal.³³³ Tegu ei eelda, et isikul oleks riigisaladusele juurdepääsu õigus, mistõttu koosseisu moodustab ka juhuslikult teada saadud riigisaladuse edastamine, kui toimepanijal on koosseisus nõutav tahtlus.³³⁴

Subjektiivne külg. Riigi reetmine eeldab tahtlust ja koosseis on täidetud, kui isik paneb reetmise toime vähemalt kaudse tahtlusega, st kui ta peab võimalikuks süüteokoosseisule vastava asjaolu saabumist ja mõonab seda.³³⁵ Peale selle peab isik variandi „a” korral olema teadlik Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivallata tegevusest. Riigisaladusega seotud variantide puhul aga peab isiku tahtlus hõlmama teabe riigisaladuseks olemist. Salateabe kogumine edastamise eesmärgil tähendab sihikindlat tahet – kavatsust – salastatud teabe välismaale edasiandmise suhtes. Selle teabe edastamine või edastamiseks kogumine täidab koosseisu sõltumata sellest, kas isik tegutses omal algatusel või adressaadi ülesandel, motiiv ei ole tähtis.³³⁶ Kui isik peab teavet ekslikult avalikuks, puudub tema käitumises tahtlus ja vastutus riigireetmise eest on välistatud – KarS § 17 süüteokoosseisule vastava asjaolu mitteteadmise.³³⁷

³²⁹ Vaata käesoleva töö 1 peatükist – sidepidamine.

³³⁰ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 628, p 2.9.

³³¹ *Ibid.*, lk 628, p 2.9.

³³² *Ibid.*, lk 628, p 2.10.

³³³ *Ibid.*, lk 628, p 2.11.

³³⁴ *Ibid.*

³³⁵ *Ibid.*, lk 628, p 3.1. KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 16 lg 4 (kaudne tahtlus).

³³⁶ *Ibid.*, lk 628, p 3.1–3.3.

³³⁷ *Ibid.*, lk 629, p 3.4. KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 17.

KarS-i kommentaaride kohaselt võib kuritegu jääda ka katse staadiumisse, kui näiteks isik läheb kuhugi, kus peaks saama ligipääsu hangitavatele andmetele ja ta kavatseb need hankida.³³⁸ Samuti võib olla katse lähenemine isikule, kellel ta arvab ekslikult olevat riigisaladus või sellele ligipääs. Kui aga see omakorda peab isiku ettekujutuse kohaselt muretsema salateabe alles kolmanda isiku kaudu, siis ei ole ta veel vahetult koosseisu realiseerima asunud.

Kaasaaitajaks võib olla näiteks kuller, kes salateabe edasi toimetab, kui ta teab, et viib välisriiki riigisaladuse.³³⁹ Isik, kes abistab välisvaenlast vägivaldses riigivastases tegevuses, vastutab § 231 järgi. Sama kehtib salastatud teabe edastamisel või edastamiseks kogumisel, kui isik teab adressaadi vägivaldsest riigivastasest tegevusest. Kui salateavet kogutakse välisvaenlasele edastamise eesmärgita või edastatakse kellelegi teisele kui välisvaenlasele, vastutab toimepanija KarS §-de 241 või 242 järgi.³⁴⁰

Paragrahvide 232 ja 234 lõigetes 2 on antud kohtule võimalus kohaldada nende kuritegude eest kurteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavuses KarS §-ga 83² (kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimine).³⁴¹ Vastav täiendus jõustus 15. novembril 2009. Kaitsepolitsei arvamusest siseministeriumile 29. oktoobrist 2008 selgub, et peale nimetatud seadusemuudatuse ettepaneku põhjendatakse seda järgmiselt:³⁴² „Eesti Vabariigi vastaste süütegudega (KarS 15. peatüki 2. jagu) on võimalik riigile või ka eraõiguslikele või juriidilistele isikutele tekitada miljonitesse kroonidesse ulatuvaid kahjusid ning sellistel puhkudel jääb ka süüdlae kogu varast puudu, et kahjusid hüvitada. Näiteks riigireetmise või salakuulamise koosseisude korral on enamus juhtudel vajalik välja vahetada või ümber seadistada kogu riigi turvaline andmeside (nt

³³⁸ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 629, p 4.

³³⁹ *Ibid.*, lk 629, p 5.

³⁴⁰ *Ibid.*, lk 629, p 6. – RT I, 26.02.2014, 6. § 241: „Riigisaladuse ja salastatud välisteabe avalikustamine. (1) Riigisaladuse või salastatud välisteabe saladuses hoidmiseks kohustatud isiku poolt riigisaladuse või salastatud välisteabe avalikustamise, ebaseadusliku edastamise või sellele ebaseadusliku juurdepääsu võimaldamise eest, kui puudub käesoleva seadustiku §-s 232 või 234 sätestatud süüteo koosseis, – karistatakse rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega. (2) Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega.” § 242: „Riigisaladuse ja salastatud välisteabe avalikustamine ettevaatamatusest. (1) Riigisaladuse või salastatud välisteabe saladuses hoidmiseks kohustatud isiku poolt riigisaladuse või salastatud välisteabe avalikustamise, ebaseadusliku edastamise või sellele ebaseadusliku juurdepääsu võimaldamise eest, kui tegu on toime pandud ettevaatamatusest, samuti riigisaladust või salastatud välisteavet sisaldava teabekandja kaotamise eest, kui: 1) sellega on tekitatud oluline kahju Eesti Vabariigi, välisriigi, rahvusvahelise organisatsiooni või rahvusvahelise kokkuleppega loodud institutsiooni julgeolekule või 2) süüteo objektiks oli salajase või täiesti salajase taseme riigisaladus või salastatud välisteave, – karistatakse rahalise karistuse või kuni üheaastase vangistusega. (2) Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahalise karistusega.”

³⁴¹ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 83².

³⁴² Kaitsepolitseiamet. Arvamuse avaldamine siseministeriumile (kiri 29.10.2008 nr 3682). p 2, lk 2.

krüpto). Siinjuures ei peaks olema vaidlemise koht, kas süüdlane sai otseselt süüteost selle vara või mitte.” Seega rõhutatakse just praktilist poolt kahjust ehk varalist kahju, mida riigivastaste süütegudega, sh spionaažikuritegudega on võimalik põhjustada.

Sanktsioonist. Riigireetmise eest nähakse ette maksimumkaristusena eluaegne vangistus, seda alates vastava muudatuse jõustumisest 15. novembrist 2009. Riigireetmine kui raske riigivastane kuritegu muudeti aegumatuks (KarS 81 lg 2).³⁴³ Karistusmäära lai vahemik annab võimaluse hinnata kohtul riigireetmisega põhjustatud kahju ja süü vahekorda ning määrata adekvaatne karistus.³⁴⁴

4.2. Salakuulamine

KarS § 234. Salakuulamine

(1) Välismaalase poolt riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kolme- kuni viieteistaastase vangistusega.

[RT I 2009, 51, 347 – jõust. 15.11.2009]

(2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule.

[RT I 2009, 51, 347 – jõust. 15.11.2009]

Objektiivne külg. Objektiivsest küljest tähendab salakuulamine riigisaladuse või salastatud välisteabe edastamist või kogumist selle edastamise eesmärgil välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule.³⁴⁵ Paragrahvi kommentaarid on analoogsed riigireetmise objektiivse külje „b” ja „c” tunnustega. Sama puudutab ka välismaalast. Kui vastava teo paneb toime Eesti Vabariigi kodanik, siis vastutab ta § 232 järgi riigi reetmise eest.

³⁴³ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6.. § 81 lg 2: „Süütegu inimsuse vastu, sõjasüütegu ja süütegu, mille eest on ette nähtud eluaegne vangistus, ei aegu.”

³⁴⁴ Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. Eelnõu nr 416 SE III ja seletuskiri (26.01.2009).

³⁴⁵ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 630, p 1.1.

Subjektiivne külg. Subjektiivsest küljest eeldab salakuulamine tahtlust. Süüteokoosseis on täidetud, kui isik pani teo toime vähemalt kaudse tahtlusega.³⁴⁶ Kuna teabe kogumine peab olema toime pandud edastamise eesmärgil, siis on selle tunnuse osas nõutav kavatsetus (KarS § 16 lg 2), st kui ta seab eesmärgiks süüteokoosseisule vastava asjaolu teostamise ja teab, et see saabub, või vähemalt peab seda võimalikuks. Isik paneb teo toime kavatsetult ka siis, kui ta kujutab endale ette, et süüteokoosseisule vastav asjaolu on eesmärgi saavutamise hädavajalik tingimus.

4.3. Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine ja Eesti Vabariigi vastane vandenõu

§ 234¹. Eesti Vabariigi vastase sõja või okupatsiooni toetamine

Eesti Vabariigi vastase sõja või Eesti okupeerimise ajal Eesti Vabariigi kodaniku poolt vaenlase relvajõududega liitumise, Eesti Vabariigi vastases sõjategevuses osalemise või selliste sõjaliste või juhtivate tsiviilülesannete täitmise eest, mis toetavad Eesti Vabariigi vastast sõjategevust või Eesti Vabariigi okupeerimist, – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega. [RT I 2009, 51, 347 – jõust. 15.11.2009]

Kirjeldatud tegu seisneb: a) Eesti-vastaste relvajõududega liitumises Eesti-vastase sõja või okupeerimise ajal, b) Eesti Vabariigi vastases sõjategevuses osalemises, c) selliste sõjaliste või juhtivate tsiviilülesannete täitmisel, mis toetavad Eesti-vastast sõjategevust või Eesti okupeerimist. Neid tegusid loetakse kuriteoks vaid juhul, kui toimepanija on Eesti kodanik.³⁴⁷ Subjektiivsest küljest eeldavad kirjeldatud tegevused tahtlust.

§ 235¹. Eesti Vabariigi vastane vandenõu

Eesti Vabariigi kodaniku poolt suhte loomise või pidamise eest välisriigiga, välisriigi organisatsiooni või välisriigi ülesandel tegutseva isikuga eesmärgiga panna toime

³⁴⁶ *Ibid.*, lk 630, p 2. KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 16 lg 2.

³⁴⁷ Kask, O. (komm). PS § 55 p 3. Madise, Ü., *et al.* Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2012.

käesoleva seadustiku §-s 232 sätestatud kuritegu – karistatakse kuni kuueaastase vangistusega.

[RT I 2009, 51, 347 – jõust. 15.11.2009]

Tegu seisneb suhte loomises või pidamises välisriigiga, välisriigi organisatsiooniga või välisriigi ülesandel tegutseva isikuga, kui eesmärk on panna toime riigireetmine. Sisuliselt tähendab see riigireetmise ettevalmistamist.³⁴⁸ Koosseisuga sooviti saavutada karistatavus teole, mille paneb Eesti kodanik toime omal initsiatiivil (näiteks „sisseastuja” tüüpi agent).³⁴⁹ Seda eristab riigireetmise koosseisust vaid asjaolu, et välisjõud ei ole pidanud ise vaeva nägema isiku värbamisega või koostööle kallutamisega. Võimalik on ka olukord, kus Eesti kodanik üritab edastada riigisaladusi meile sõbralikule riigile. Subjektiks, nagu öeldud, saab olla selle teo puhul vaid Eesti kodanik ning subjektiivsest küljest saab tegu olla toime pandud vaid otsese tahtlusega. Kui seadusandja tahteks oli muuta karistatavaks tegu, kui Eesti kodanik omal initsiatiivil kogub riigisaladust, et see edastada välismaale (välisvaenlasele), siis ka KarS-i § 232 ei välista sellisel juhul vastutust.³⁵⁰ Teine küsimus antud koosseisu sissetoomise otstarbekusest on hinnata, millal hakkab riigireetmise puhul katsestaadium ja millal ettevalmistus. KarS § 25 lg 3 kohaselt algab teist isikut kasutava täideviimise korral süüteokatse hetkest, mil isik minetab kontrolli toimuva üle või kui teo vahendaja vastavalt isiku ettekujutusele teost vahetult alustab süüteo toimepanemist.³⁵¹ Esimesel juhul peaks tähendama see olukorda, kus näiteks Eesti kodanik annab juba üle kogutud riigisaladused isikule, keda näeb vahendajana toimetamaks need välisriigile, teisel juhul aga näiteks lubab vahendaja täita tema palve ja see kõik vastabki teo toimepanija ettekujutusele ja soovile panna toime riigireetmine.³⁵² Kuriteo ettevalmistamist võib ette näha konkreetsetes KarS-i eriosa paragrahvis, nagu nimetatud juhul ka tehtud, kuid tuleb silmas pidada, et karistatav ettevalmistus ei hõlmaks esmaseid mõtteid teost ja selle planeerimisest, vaid reaalsest esmastest sammudest.³⁵³ Süüteokatse on alanud, kui vastavalt isiku ettekujutusele teost ei jää tema ja reaalse süüteokoosseisule vastava teo vahele enam ühtegi olulist käitumisakti.³⁵⁴ Kuid kui isikul on süüteokoosseisu elluviimise alustamiseks vaja veel üht

³⁴⁸ Pikamäe, P. KarS § 25 (komm). Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 142–143.

³⁴⁹ Vaher, K.-M. Riigikogu õiguskomisjoni seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõule 416 SE (08.06.2009). Lisatud 02.06.2009 toimunud istungi juurde.

³⁵⁰ Jaggo, O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 628, p 3.2.

³⁵¹ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 25 lg 3.

³⁵² Pikamäe, P. KarS § 25 (komm). Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 147 p 8.2.3.

³⁵³ *Ibid.*, lk 143, p 4.1.

³⁵⁴ *Ibid.*, lk 143, p 4.2.1.

või mitut käitumisakti, on isik oma tegevusega veel üldjuhul ettevalmistusstaadiumis, mis üldjuhul ei ole karistatav. Kui käesoleva paragrahvi sooviti muuta riigireetmise ettevalmistamist karistatavaks ja ettevalmistamine seisneb välismaaga suhte loomises, siis seda tulebki pidada esimeseks sammuks, millele peab järgnema teise sammuna ligipääsu saamine riigisaladusele, kust võiks alata juba katse. Kui aga isikul oleks varem ligipääs riigisaladusele ja alles siis hakkaks ta otsima välisjõudu, kellele see edastada, on tegemist juba kuriteo katsega.

4.4. Probleemid

Peamised küsimused Eesti karistusõigusele, mis kerkivad, kõrvutades spionaažimaailmas toimuvat, Eesti julgeolekuolukorda ja kehtivat seadusandlust, on järgmised:

- a) Kas KarS-i § 232-st tulenev riigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldne tegevus ei ole liiga laialt või hoopis liiga kitsalt tõlgendatav, et selle alusel reaalsuses asetleidvatel tegudele karistusõiguslikku hinnangut anda või kriminaalmenetlust läbi viia?
- b) Miks Eesti kodanik kannab raskemat vastutust sama riigivastase teo toime panemise eest kui välismaalane?
- c) Kas spionaažiparagrahvidega kaitstavat riigi välist julgeolekut võib ohtu seada ka ilma riigisaladust varastamata või riigi iseseisvust, sõltumatust ja territoriaalset terviklikkust ohustamata ning kas sellised teod peavad olema karistatavad?

Kaitsepolitsei on oma kirjas siseministeriumile 29. oktoobrist 2008 põhjendanud praktikast lähtuvalt vajadust täiendada sellel ajal kehtinud KarS-i § 233, liites sinna sõnastuse territoriaalse terviklikkuse ja põhiseadusliku korra vastu suunatud tegevusest ning osundanud seda põhjendades mõningatele praktilistele probleemidele:³⁵⁵ „Riigi iseseisvuse, sõltumatuse, territoriaalse terviklikkuse ning põhiseadusliku korra vastu suunatud kuritegude puhul on väga raske submeerida elulisi asjaolusid koosseisulisteks tunnusteks ning seda eriti, kui kuritegelik tegevus ei ole vägivaldne, vaid seisneb avaldustes ja üleskutsetes. Esimeseks sammuks nende kuritegude täideviimisel on tavaliselt üleskutse nende kuritegude toimepanemisele, teiseks sammuks võib olla iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldne tegevus ning kolmandaks sammuks vägivaldne Eesti Vabariigi vastane tegevus. Riigivastased kuriteod on ohtlikud ning õiguskaitseorganid peavad tõkestama neid õigeaegselt, et ära hoida riigivastase

³⁵⁵ Kaitsepolitseiamet. Arvamuse avaldamine siseministeriumile (kiri 29.10.2008 nr 3682). p 1, lk 1.

tegevuse eskaleerumist, sest mitteõigeaegne karistusõiguslik sekkumine võib pöördumatult kahjustada Eesti Vabariigi püsivust, iseseisvust ja territoriaalset terviklikust.” Riigi põhiseadusliku korra tagamise seisukohast on seega esmatahtsad kõigepealt rikkumine ära tunda KarS-i mõttes ja sellele kiirelt ning kindlalt reageerida. On tähtis, et riigivastaste kuritegude koosseisud oleksid selged ja mõistetavad.

Iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldtegevus. Kuivõrd territoriaalse terviklikkuse määratlemisel on ülalkirjeldatud seisukohad ühtsemad, siis täiendava selguse huvides vajab süvenemist, mida mõeldakse KarS-is iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldtegevuse all. 2009. a seadusemuudatustega soovis Vabariigi Valitsus asendada riigivastaste süütegude jaos mõisteid iseseisvus ja sõltumatus laiemaga „põhiseadusliku korra vastasus” ehk laiendada kaitstavate väärtuste ulatust oluliselt.³⁵⁶ Muudatusettepanekud seaduseks ei saanud, sest Riigikogu õiguskomisjoni hinnangul oleks andud see liiga laia tõlgendusruumi.³⁵⁷ Arutelude käigus Riigikogu õiguskomisjonis tõstatas näiteks riigiprokurör Heili Sepp põhimõttelise küsimuse: kas kaitseme põhiseaduslikku korda tervikuna (laiem mõiste) või kaitseme konkreetseid üksikuid elemente, st iseseisvust ja sõltumatust.³⁵⁸ Konkreetselt riigireetmise paragrahvi arutelu rõhutas ta, et Eesti kodaniku roll iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevus on välismaad abistav tegevus.³⁵⁹ Iseseisvus seisneb Eesti eksisteerimises eraldiseisva riigina, mis tähendab keeldu Eesti muutmiseks mõne riigi osaks, sh liitriigi osariigiks, ja sõltumatus tähendab, et ükski välisriik ei saa Eestile anda kohustuslikke juhiseid ja nende täitmist kontrollida.³⁶⁰ Põhiseadusliku korra mõiste ei ole üheselt mõistetav ja olemuselt liiga üldsõnaline, mistõttu mitmetes riikides hoidutakse selle kasutamisest.³⁶¹ Laialdase tähenduse annab põhiseaduslikule korrale asjaolu, et see tähistab ka olulisemaid põhiseaduslikke väärtusi ehk põhiseaduse üldpõhimõtteid, nagu vabadus, võrdsus, inimväärikus, demokraatia, sotsiaalne õigusriik jt.³⁶² Riigi iseseisvust ja sõltumatust saab nimetada otseselt riigi olemasolu tunnusteks ning põhiseaduse üldpõhimõtteid riigi ja ühiskonnakorralduse

³⁵⁶ Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. Eelnõu nr 416 SE III ja seletuskiri (26.01.2009), lk 2–4.

³⁵⁷ Vaher, K.-M. XI Riigikogu V istungijärk. Stenogramm. 10.06.2009. Eelnõu 416SE II lugemine.

³⁵⁸ Õiguskomisjoni istungi protokoll nr 136 (19.05.2009). Riigikogu arhiiv. Nimistu 2. SÜ1219, lk 174.

³⁵⁹ Õiguskomisjoni istungi protokoll nr 139 (02.06.2009). Riigikogu arhiiv. Nimistu 2. SÜ1219, lk 201.

³⁶⁰ Merusk, K. *et al.* (toim.) I peatükk. Madise, *et al.*, *op.cit.*, lk 46, p 2.3.

³⁶¹ Kask, O. (komm). PS § 54. Madise *et al.*, *op.cit.*, lk 494, p 2.

³⁶² *Ibid.*, § 48, lk 478, p 21.

põhialusteks.³⁶³ Seega ei saa pidada täpseks KarS-i kommentaarides väljatoodud, et iseseisvuse ja sõltumatuse vastasuse all võib mõelda ka vastuhakkamist kõrgemale riigivõimule.³⁶⁴ Põhiseaduse § 48 keelab sellised ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele.³⁶⁵ Keelatud on sellised ühingud ja erakonnad, kelle selline suundumus tuleneb põhikirjalistest eesmärkidest või tegevusest, mistõttu on olulised nii kavatsused kui ka faktiline käitumine.³⁶⁶ Kuna karistusnorm peab vastama piisava selguse nõuetele (PS §23 lg 1 järgi ei tohi kedagi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus), tuleb ka riigireetmise subsumeerimisel hinnata komplekselt isiku tahtlust, kavatsusi, eesmarke ja reaalselt tegevust, et saada vastata, kas see on suunatud Eesti iseseisvuse, sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu nende mõistete kõige otsesemas tähenduses ehk riigi eksisteerimise ja terviklikkuse vastu.³⁶⁷

Kodakondsuse küsimus spionaažikuritegudes ja riigivastastes kuritegudes laiemalt. Välja toodud neljas spionaažiga seonduvas kuriteos on teo toimepanijaks erisubjekt – Eesti kodanik või mitte Eesti kodanik. Paragrahvide 232, 234¹ ja 235¹ puhul on selleks Eesti Vabariigi kodanik, § 234 puhul välismaalane ehk iga isik, kes ei ole Eesti kodanik.³⁶⁸ KarS § 233 puhul kattub kirjeldatud tegevus riigireetmise nn „a” osaga (iseseisvuse, sõltumatuse ja territoriaalse sõltumatuse vastu suunatud vägivaldne tegevus), kus subjektiks saab olla välismaalane ja kõrgeim karistumäär on 15 aastat vangistust.³⁶⁹ Sama karistumäär on ette nähtud välismaalasele ehk spioonile, kes kogub ja edastab riigisaladust välismaale ehk faktiliselt paneb toime riigireetmise „b” ja „c” osaga samaväärse teo.³⁷⁰ Samas saab Eesti Vabariigi vastu suunatud vägivaldse tegevuse (KarS 231 lg 1) subjektiks olla igatüüpi olenemata kodakondsusest ja sel juhul on ette nähtud kuni eluaegne vangistus.³⁷¹ Millistel põhjustel ei peeta vajalikuks

³⁶³ *Ibid.*, § 54, lk 494, p 2.

³⁶⁴ Jaggo. O. (komm). 15. ptk sissejuhatus, § 230¹–254. Sootak, Pikamäe, *op.cit.*, lk 624, p 3.

³⁶⁵ PS. – RT I, 27.04.2011, 2. § 48.

³⁶⁶ Kask, O. (komm). PS § 48. Madise *et al.*, *op.cit.*, lk 478, p 20.

³⁶⁷ *Ibid.*, § 54, lk 495, p 3. PS. – RT I, 27.04.2011, 2. § 23.

³⁶⁸ VMS. – RT I, 23.12.2013, 69. § 3. Välismaalane. KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. §-d 232, 234, 234¹ ja 235¹.

³⁶⁹ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 233: „Välismaalase poolt Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldne tegevus eest, kui puudub käesoleva seadustiku §-s 231 või 234 sätestatud süüteoososseis, – karistatakse kahe- kuni viieteistaastase vangistusega.”

³⁷⁰ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 234.

³⁷¹ *Ibid.*, § 231 lg 1: „Tegevuse eest, mis on suunatud Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vägivaldsele muutmisele, territoriaalse terviklikkuse vägivaldsele rikkumisele, vägivaldsele võimuhaaramisele või muul viisil Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele, – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.”

rakendata nendes kuritegudes võrdset kohtlemist Eesti kodanikule ja välismaalasele? Kas oluline sanktsioonide vahe – välismaalasele kuni 15 aastat ja Eesti kodanikule kuni eluaegne – tuleneb põhiseaduse paragrahvide 54 ja 55 tõlgendustest?³⁷² Siinkohal on ka paslik meelde tuletada, et korra on Riigikogu hinnanud vastavat olukorda ja kaotanud erisubjektid riigivastaste kuritegude puhul – 1997. a muudatused, kui lähtuti Saksa ning Austria õigusest ja kaotati erisubjektina riigi kodanik, lisaks leiti, et on vaieldav, kas riigi kodanik peaks kandma suuremat vastutust kui teised isikud.³⁷³ KarS-i eelnõu seletuskirjast loeme:³⁷⁴ „Riigireetmine ehk riigi äraandmine kui termin tähendab oma rahva ja riigi äraandmist, truudusetust oma maale ja rahvale. Eesti riiki ja rahvast saab aga reeta üksnes Eesti Vabariigi kodanik. Seega eeldavad esimeses jaos sätestatud teatud süüteod erilise isikutunnusega isikut – Eesti Vabariigi kodanikku. Põhiseaduse § 54 sätestab Eesti Vabariigi kodaniku kohustuse olla ustav oma põhiseaduslikule korrale ja kaitsta Eesti iseseisvust. Paragrahv 55 aga sätestab teiste riikide kodanike ja kodakondsuseta isikute kohustuse järgida Eesti põhiseaduslikku korda. Sellest tuleneb, et Eesti Vabariiki saab teisele riigile ära anda, reeta üksnes Eesti kodanik. Samas ei ole aga kuidagi õigustatud riigivastaste süütegude toimepanemise eest karistada üksnes Eesti kodanikke. Esimeses jaos on sellest tulenevalt kolmesugused koosseisud – need, mille alusel kvalifitseeritakse üksnes Eesti Vabariigi kodanike poolt toime pandud teod, teised, mille järgi välismaalaste, s.o välisriigi kodanike või kodakondsuseta isikute poolt toime pandud teod, ning koosseisud, mille realiseerimisel karistatakse nii ühtesid kui teisi ja mis seega erilise isikutunnusega isikut ei eelda.” Eelnõu seletuskirja põhjendused ei argumenteeri 1996. a kerkinud küsimust, miks ikkagi riigi kodanik peab kandma suuremat vastutust võrreldes mittekodanikuga. Milles siis seisneb kvalitatiivne vahe Eesti kodanike ja mitte Eesti kodanike vahel, kelleks võivad olla nii kodakondsuseta isikud, EL kodanikud, muu riigi kodanikud või kuhu asetuvad näiteks topeltkodanikud? PS § 54 esimese lõike puhul on tegemist kohustusega, mille eesmärk on põhiseaduse ja riigi institutsioonide kaitse.³⁷⁵ Erinevalt §-st 55, mille eesmärk on üldiselt sama, on § 54 kohustatud subjekt Eesti kodanik. Erinevus nende paragrahvide vahel seisneb ustavuses. Kui ustavus tähendab tavaliselt toetuse väljendamist ka aktiivselt, siis § 54 lg-s 1 on kodaniku kohustus tegutseda Eesti

³⁷² PS. – RT I, 27.04.2011, 2. § 54: „Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.” § 55: „Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.”

³⁷³ Varul, seletuskiri (1996), *op.cit.*, lk 8.

³⁷⁴ KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999), p 6.8 (Riigivastased kuriteod. Kuriteod Eesti Vabariigi vastu).

³⁷⁵ Kask, O. (komm). PS § 54. Madise *et al.*, *op.cit.*, lk 494, p 1.

iseseisvuse kaitseks juba väljendatud ja põhiseaduslikule korrale ustavuse nõue muud peale selle järgimise ei tähenda, § 55 kohustab aga kõiki Eestis viibivaid isikuid sõltumata nende Eestis viibimise õiguslikust alusest järgima Eesti põhiseaduslikku korda.³⁷⁶ Ustavus aga on hinnanguline kategooria, mis ei tähenda tingimusteta nõustumist riigi eesmärkide, ülesannete ja tegevusmeetoditega ning selle väärtustega. Samas ei ole lubatud teistsuguste väärtuste ja tõekspidamiste eest vägivaldne riigivastane tegevus.³⁷⁷ § 54 lg-s 2 sätestatud õigus ei väljenda niivõrd õiguslike tagajärgedega seotud kohustust kui ajalooliselt ja põhiseaduse tekstilooliselt kujunenud deklaratsiooni, et iseseisva Eesti olemasolu peaks olema kõigi kodanike jaoks tähtis.³⁷⁸ Põhiseaduse kommentaarides juhitakse tähelepanu, et Euroopa Liidu teise õigusega on mitmed klassikaliselt mõistetud kodanikuõigused laiendatud ka Euroopa Liidu kodakondsust mitteomavatele liikmesriigi pikaajalistele elanikele ja üldiselt on Euroopa Liidus märgata trendi kodanike ja pikaajaliste elanike õigusliku seisundi lähendamisele.³⁷⁹ Topeltkodakondsus võib kaasa tuua lojaalsuskonflikte ning tekitada pingeid riikidevahelises suhtes, näiteks kui isik soovib diplomaatilist kaitset ühelt riigilt teise riigi eest, olles mõlema kodanik. Norman Aas on arvanud Riigikogu õiguskomisjonis eelnõu nr 416SE arutelul, et riigivastaste kuritegude põhiideoloogia on välisriigil või välisriigi organisatsioonil, mitte välismaalasel.³⁸⁰

Seega on hinnangu küsimus ja jätkuvalt vaieldav, kas Eesti kodanik, pannes toime samaväärse teo mittekodanikuga, mis seisneb spionaažis (riigisaladuste kogumises ja edastamises välisvaenlasele) või Eesti iseseisvuse, sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse vastases vägivaldne tegevuses, saab olla ustavuskriteeriumi järgi nii erinev, et kodanikule võib määrata eluaegse ja mittekodanikule 15-aastase vangistuse. Lisaks tuleks kaaluda, kas sellist vahet võib pidada õiguslikuks ebavõrdsuseks PS § 12 esimese lause mõttes, mis ütleb, et kõik on seaduse ees võrdsed.³⁸¹ Võrdsuspõhiõiguse rikkumise tuvastamiseks on vaja: a) tuvastada ebavõrdne kohtlemine või eristamine ja b) seda õigustada.³⁸² Seni ei ole seadusandja kumbagi põhjalikult teinud. Kohus saab hinnata tegusid ning kohaldada karistust vastavalt süüle ja kahjule. Samuti tõusetub ikkagi küsimus, kas on ikkagi iseenesest mõistetav, et Eestit saab reeta vaid kodanik, kui ka kõikidel siin riigis viibijatel on kohustus järgida Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda

³⁷⁶ *Ibid.*, lk 497, p 2.3.

³⁷⁷ *Ibid.*, lk 495, p 4.

³⁷⁸ *Ibid.*, lk 496, p 6.

³⁷⁹ Annus, T. (komm). PS § 8. Madise *et al.*, *op.cit.*, lk 122, p 12.

³⁸⁰ Õiguskomisjoni istungi protokoll nr 136 (19.05.2009). Riigikogu arhiiv. Nimistu 2. SÜ1219, lk 177.

³⁸¹ Ernits, M. (komm). PS § 12. Madise *et al.*, *op.cit.*, lk 171, p 1.9.

³⁸² *Ibid.*, lk 172, p 2.

olenemata sellest, kas isik tuli siia ajutiselt viisa alusel või on alaliselt elav (näiteks sündinud Eestis, kasvanud Eestis ja näeb ka tulevikku vaid Eestis) mittekodanik, kes astudes vastu Eesti Vabariigile, on samuti reetnud riigi usaldust. Saksamaa kriminaalõiguses peetakse reeturiks kõiki, kes panevad toime reetliku teo, olenemata kodakondsusest.³⁸³

Välisluure ja muu info. KarS-i eelnõu Riigikogule esitades väitis justiitsministeerium eelnõu seletuskirjas, et riigireetmise koosseis KarS-is katab ära sellel ajal veel kehtinud KrK § 62 lg 1 ja § 63 sätestatud teod, kuid paraku jäi välja üks oluline moment, mille põhjendust ei ole käesoleva töö raames õnnestunud leida.³⁸⁴ Nimelt, kui KrK § 63 kriminaliseeris ka muu teabe kogumise välisriigi luure ülesandel, siis KarS-is selline tegevus enam karistatav ei olnud ega ole praegugi.³⁸⁵ N-õ muud tegevust välismaa huvides võib kehtiva KarS järgi subsumeerida küll näiteks kaasaaitamise kaudu (KarS § 22 lg 3 – kaasaaitaja on isik, kes tahtlikult osutab teise isiku tahtlikule õigusvastasele teole füüsilist, ainelist või vaimset kaasabi).³⁸⁶ Samas ei ole alati välisriikide luureteenistuste huvi pääseda ligi riigisaladusele või ohustada otseselt riigi iseseisvust, sõltumatust või territoriaalset terviklikkust, millisele järeldusele jõuti käesoleva töö spionaaži puudutavas osas. Sellised muud ülesanded võivad olla seotud ka luurele antud taktikaliste ülesannetega ehk näiteks ühekordselt millegi teada saamisega, mis võib teise riigi otsustajatele korda minna lühemas ajaperspektiivis, näiteks diplomaatiliste läbirääkimiste positsioonide eelnev teada saamine vms.³⁸⁷ Luureteenistus aga kasutab info hankimiseks ikkagi omi meetodeid.

4.5. Hinnang põhiküsimusele

Käesoleva osa põhiküsimus on järgmine: kas kehtiva KarS-i alusel on võimalik seista vastu ohtudele, mis võivad olla põhjustatud spionaažist? Vastuseks võiks optimistlikult öelda, et kehtivad normid võimaldavad võidelda nii salakuulamise kui ka riigireetmisega, kuid osaliselt. Kehtiv KarS ei ole spionaažikuritegude puhul piisavalt täpne ja sõnastus pakub kohati liiga kitsast tõlgendusruumi sellise õigushüve nagu riigi välise julgeoleku – mis on just riigireetmise ja salakuulamise laiem rikutav õigushüve – kaitseks, piiritledes nii riigireetmisel kui ka

³⁸³ StGB, *op.cit.*, § 81 (föderatsioonivastane kõrgem reetmine), § 94 (reetmine), § 96 (reetlik spionaaž, riigisaladuse järgi spioneerimine).

³⁸⁴ KarS eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999). Eelnõu paragrahvi 242 seletus.

³⁸⁵ KrK. – RT I 1999, 38, 485. Terviktekst muudatustega kuni 22.02.1999. § 62 lg 1 ja § 63 (salakuulamine).

³⁸⁶ KarS. – RT I, 26.02.2014, 6. § 22 lg 3.

³⁸⁷ KarS eelnõu nr 119SE arutelu. Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 68 (26.09.2000).

salakuulamisel tegu vaid riigisaladuse kogumise ja edasiandmisega. Riigireetmisena nähakse ka veel vägivallatut tegevust iseseisvuse, sõltumatuse ja territoriaalse terviklikkuse vastu. Viimane kaitseb õigushüvena riigi võimet iseseisva subjektina eksisteerida, riigivõimu ainsust ja territoriaalset terviklikkust, mis on aga kitsam osa välisest julgeolekust. Põhjus, miks KarS ei võimalda karistada kõikide tegude eest, mida tavapäraselt võiks mõista spionaaži ehk salakuulamise all (ka siis, kui sellise teo paneb toime ka Eesti kodanik), on asjaolu, et KarS ei näe ette, et spionaaž kui selline võiks toimuda muude, kitsamate, lühemaajaliste, kuid samuti riigi välist julgeolekut ohtu seadvate tegevustena, sh välisluurete laiema tegevuse tulemusena, kus välist julgeolekut ei kahjustata mitte ainult riigisaladuse hankimisega. Siin võiks silmas pidada näiteks mõne välisriigi luure agendina mitte riigisaladuse kogumist või välisriigi luure huvides muu teabe kogumist, mis ei ohusta Eesti iseseisvust, sõltumatust või territoriaalset terviklikkust, vaid on kantud taktikalistest eesmärkidest, nagu läbirääkimiste kohta eelteabe saamine, majandusotsuste mõjutamine jne. Lisaks tuleb kõne alla, kas KarS-is märgitud liiga laia subjektide ringi võiks määratleda spionaaži puhul konkreetsemalt ja tuua välisriigi, välisriigi organisatsiooni või välismaalase kõrval sisse konkreetsemad mõisted, nagu välisriigi luure või välisriigi luure agent või kaastöötaja.

4.6. Lahendused

Uno Lõhmus on öelnud, et mitte ühiskonnaliikmete käitumist ei tule kohandada õigusnormidele, vaid õigusnormid peavad arvestama selle ühiskonna õiguskorda – kriminogeenset olukorda ja õigusteadvust. Eesti vajab kriminaalseadustikku, mis tagaks meie ühiskonna võimalikult suure turvalisuse, kuid vastaks ka õigusriigi arusaamadele.³⁸⁸ Lähtudes eeltoodud kitsaskohtadest ja argumentatsioonist saab teha järgmised ettepanekud muuta KarS-i spionaažiparagrahve eesmärgiga tõhustada õiguskaitset nii riigireetmise kui ka salakuulamise eest:

1) Riigivastaste kuritegude sisulise selguse ja subjektide võrdse kohtlemise tagamiseks on mõistlik kaotada erisubjektid Eesti Vabariigi vastaste kuritegude puhul. KarS-i 15. peatüki 2. jaos kaotada §-d 233 ja 234 ning jätta §-des 232, 234¹ ja 235¹ välja sõnad „Eesti Vabariigi kodaniku poolt”. Sel juhul tuleb asuda seisukohale, et riiki saab reeta igaüks, tuginedes PS §-dele 54 ja 55, karistuse kõrgeim määr võrdsustuks ja konkreetse karistuse saab määrata kohtunik arvestades kõiki teo toimepanemise asjaolusid. Sellisel juhul võib kaaluda ka § 231 (Eesti

³⁸⁸ Lõhmus, U. Mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust. – Juridica IX 1997, lk 445–447.

Vabariigi vastu suunatud vägivaldne tegevus) koosseisu toomist riigireetmise alla eraldi lõikena. Teise võimalusena on loobuda mõistest „riigireetmine” ja kaotada KarS-ist § 232. Seega kaotada KarS-i 15. peatüki 2. jaost lisaks sõnadele „Eesti Vabariigi kodaniku poolt” ka § 232 riigireetmine täies ulatuses ning §-s 233 ja 234 sõnad „välismaalase poolt” ja tõsta neis sanktsioonitaset kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuseni.

2) Spionaažikuritegudes saab üheks rollimängijaks olla välisriigi luure ehk luureteenistus või nende agent, kes mahuvad küll kehtiva KarS-i järgi välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku alla, kuid ei ole selles loetelus väga selgelt esile toodud, mis õigusselguse mõttes oleks vajalik. Konkreetsus ja selgus on karistusõiguses oluline ning seetõttu tuleks sellesse loetellu lisada sõna „välisluure”.

3) On poliitilise hinnangu küsimus, kas Eesti peab kaitsma end laiemalt välisluurete Eesti-vastase tegevuse eest. Kui jah, siis tasub uuesti kaaluda kriminaliseerida tegevus, mis seisneb ebaseaduslikus välisluure aitamises või tema ülesannete täitmisel („välisriigi luure ülesandel muu teabe kogumine”) või selle luure agendiks olemises, nagu näiteks Saksa kriminaalõiguses ja millega kahjustatakse kaitstavat õigushüve ehk Eesti välist julgeolekut.³⁸⁹

Täpsustuseks ülaltoodud ettepanekutele muuta KarS-i 15. peatüki 2. jao kuriteokoosseisude sõnastust on otstarbekas vastavalt välja tuua otseste spionaažiparagrahvide võimalikud sõnastused:

a) variandi puhul muuta ja täiendada KarS-i §-i 232, sõnastades selle järgmiselt:

§ 232. Riigireetmine

(1) Välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse või territoriaalse

³⁸⁹ StGB, *op.cit.*, „Section 99. Working as an agent for an intelligence service. (1) Whosoever 1. engages in intelligence activity for the intelligence service of a foreign power against the Federal Republic of Germany which is directed toward communication or supply of facts, objects or knowledge; or 2. declares to the intelligence service of a foreign power or one of its intermediaries his willingness to engage in such activity, shall be liable to imprisonment not exceeding five years or a fine unless the offence is punishable under section 94, section 96(1), section 97a, or section 97b in conjunction with section 94 or section 96(1). (2) In especially serious cases the penalty shall be imprisonment from one to ten years. An especially serious case typically occurs if the offender communicates or supplies facts, objects or knowledge which have been kept secret by an official agency or at its behest, and he 1. abuses a position of responsibility which especially mandates him to safeguard such secrets; or 2. through the offence creates the danger of serious prejudice to the Federal Republic of Germany.”

terviklikkuse vastu suunatud vägivaldne tegevus - karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.

(2) Riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule või muu fakti, asja või teadmise edastamise eest välisriigi luurele või seda abistavale isikule, kui see kahjustab Eesti Vabariigi julgeolekut – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.

(3) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule.

b) variandi puhul muuta ja täiendada KarS-i § 234, sõnastades selle järgmiselt:

§ 234. Salakuulamine

(1) Riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule või muu fakti, asja või teadmise edastamise eest välisriigi luurele või seda abistavale isikule, kui see kahjustab Eesti Vabariigi julgeolekut – karistatakse kuue- kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistusega.

(2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule.

Kokkuvõte

Uurimus keskendus spionaaži ja riigireetmise teemalisele, et hinnata, kuivõrd on Eestil sellega puutumust, milline on olukord Eestis nii faktiliselt kui ka karistusõiguse tasandil. Selleks oli vaja saada aru riigireetmise, salakuulamise ehk spionaaži olemusest, asetada see kõigepealt rahvusvahelise õiguse konteksti, seejärel ka Eesti õigusesse ja analüüsida hetkeolukorda. Probleemide tuvastamise korral, pakkuda lahendusi olukorra parandamiseks.

Töö eesmärk oli vastata küsimustele:

- a) Kuidas on Eesti õiguses riigireetmist ja salakuulamist käsitletud?
- b) Kas karistusõiguslik kaitse spionaaži ja riigireetmise eest on piisav?
- c) Pakkuda lahendusi, kuidas seda kaitset tõhustada. Riigireetmine ja salakuulamine on karistusõiguse järgi karistatavad teod. Eestis on olemas vastav kohtupraktika. Kehtivad normid võimaldavad võidelda nii spionaaži kui ka riigireetmisega, kuid osaliselt. Kui lähtuda kaitstavast õigushüvest, mis laiemalt on spionaažikuritegude puhul riigi väline julgeolek, siis tegelik sõnastus kitsendab kaitstavat õigushüve, piirates riigireetmise puhul seda riigi eksistentsi, riigivõimu ainsuse või territoriaalse terviklikkusega ning teisel juhul nii riigireetmise kui ka salakuulamise puhul vaid riigisaladuse kaitsega. Muud teod, mis võivad kahjustada Eesti välist julgeolekut (nagu maine, usaldusväärsus, majanduse käekäik jms), kui seotud on välisluured, nende eesmärgid ja meetodid, ei ole KarS-i järgi karistatavad spionaažikuritegudena, kuigi olemuslikult nad seda on. Seega tuleb tõdeda, et spionaažikuritegude puhul on meil vaid osaline kaitse ja seega on vajalik muuta KarS-i, nagu pakutud punktis 4.6. Sisulises mõttes tähendab see, et riigivastaste kuritegude selguse ja subjektide võrdse kohtlemise tagamiseks on mõistlik kaotada erisubjektid Eesti Vabariigi vastaste kuritegude puhul. KarS-i 15. peatüki 2. jaos kaotada §-d 233 ja 234 ning jätta §-des 232, 234¹ ja 235¹ välja sõnad „Eesti Vabariigi kodaniku poolt”. Seega saaks riiki reeta igaüks, tuginedes PS §-dele 54 ja 55. Sellisel juhul karistuse kõrgeim määr võrdsustuks ja konkreetse karistuse saab määrata kohtunik arvestades kõiki teo toimepanemise asjaolusid. Teine võimalus on loobuda mõistest „riigireetmine”, kaotades KarS-ist § 232. Seega kaotada KarS-i 15. peatüki 2. jaost lisaks sõnadele „Eesti Vabariigi kodaniku poolt” ka § 232 riigireetmine täies ulatuses ning §-des 233 ja 234 sõnad „välismaalase poolt” ja tõsta neis sanktsioonitaset kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuseni. Konkretiseerimaks spionaaži osalisi, on vajalik nimetada välistegurite loetelus ka sõna „välisluure” ning kuivõrd välisluurete spionaažitegevus, millega võidakse Eesti Vabariigi välisjulgeolekule kahju tekitada

on laiem kui vaid riigisaladuse hankimisega põhjustatav kahju, on vajalik kriminaliseerida tegevus, mis seisneb igasuguses ebaseaduslikus välisluure aitamises või tema ülesannete täitmises („välisriigi luure ülesandel muu teabe kogumine”).

Esimesest osast selgus, et kuna spionaaž ja riigireetmine on seotud välismõjudega, siis võivad need tihti olla otseses seoses välisluuretega. Ühe riigi luure on enamikul juhtudel teises riigis spionaažiks, välja arvatud nende riikide eriteenistuste ametlik koostöö. Luure on igasuguse info kogumine valitsuse ja organisatsioonide poolt, milles kasutatakse ka oma ohvitsere ja agente tehniliste võimaluste kõrval ja koos, ja mis on vajalik otsuste kujundajatele. Seda võidakse teha avalikest allikatest info otsimisega ja salajastest allikatest info saamisega, kasutades luurele omaseid ja luure oma riigi poolt lubatavaid meetodeid, sh salajasi. Spionaaž on enamasti seotud millegi ebaseaduslikuga, salajase informatsiooniga ja spionaaž võib hõlmata ka püüdu mõjutada otsustajaid ja arvamuste kujundajaid võõrvõimu huvides. Mõnes riigis, näiteks Saksamaal, peetakse ohuks ja karistatakse spiooniks olemist ehk välisluure agendiks olemist, kui kellegi tegevus ei ole riigi huvides ja teeb kahju. Luurega või spionaažiga võidakse täita strateegilisemaid ülesandeid, näiteks teise riigi poliitika jälgimine või taktikalisi ülesandeid, mis seisnevad ühekordsetes aktsioonides – luureoperatsioonides, näiteks teise poole läbirääkimiste taktika teada saamiseks, asukohariigis kellegi pealtkuulamine ja selleks abilise kasutamine, näiteks agent-korteripidaja näol, kes võimaldab kasutada oma valduses olevaid ruume. Sellisel juhul võivad olla luuremeetodid küll varjatud ja salajased, kuid informatsioon, mida soovitakse, ei pruugi seda olla riigisaladuse mõttes. Ka Eesti on väga selgelt luurete sihtmärk, tema saladustele soovivad ligi pääseda väliluurid, kes koguvad infot, mida võib pidada küll delikaatseks, kuid mitte riigisaladuseks, näiteks valimistega seonduv, otsustajate taustainfo jne. Teises osas, kus selgitati rahvusvahelise õiguse ja spionaaži vahekorda, selgus, et rahvusvahelises õiguses ei ole spionaaž üheselt määratletud, eriti rahu aja spionaaž ja see, kas spionaaž on siis lubatav või mitte. Spionaažijuhtumid toovad pigem kaasa probleeme riikidevahelistes rahvusvahelistes suhetes, kuid samas luurekoostöö mõttes võib olla ka sellel positiivne mõõde, näiteks terrorismivastases võitluses või muude ohtude vastu koos tegutsemisel. Kolmandas osas on antud ülevaade spionaaži ja riigireetmist puudutavate normide kujunemisest Eesti karistusõiguses alates Eesti Vabariigi loomisest kuni käesoleva ajani. Olulisimateks tähisteks tuleb taasiseseisvumisaja juures välja tuua kohtupraktika viie inimese süüdimõistmisest riigireetmise eest, kusjuures esines kaht tüüpi riigireetmist, millest esimene oli

seotud sooviga muuta riigivõimu ja teistel juhtudel oli selleks saladuste kogumine ja edastamine väliriigi eriteenistustele. Juhtumeid ei ole küll palju, kuid need on märgilise tähendusega sellise kuriteoliigi reaalsest eksisteerimisest ja Eesti riigi võimekusest neid välja selgitada ning süüdlasi kohtus karistada. Neljas osa võttis vaatluse alla kehtivad spionaažikuritegude ja riigireetmise normid KarS-is, avas nende koosseise ja kõrvutas töö varasematest osadest selgunud teadmistega, mille tulemusel selgus ka hinnang käesolevas uurimistöös püstitatud põhiküsimustele.

The regulation of treason and espionage in Estonian criminal law

Summary

The Constitution of the Republic of Estonia formulates the aims of establishment of the state of Estonia and its aim. This is unwavering faith and a steadfast will to strengthen and develop the state, which is founded on liberty, justice and law, which shall protect internal and external peace, and is a pledge to present and future generations for their social progress and welfare, which shall guarantee the preservation of the Estonian nation, language and culture through the ages. The Constitution (§ 1) also says that the independence and sovereignty of Estonia are timeless and inalienable, and a unitary state wherein administrative division shall be provided by law (§ 2). These together can also be called as the aims of the security policy of Estonia – values to be protected if threatened by dangers. Treason and espionage which directly influence the external security of Estonia or the status of our country among other countries, influence the reputation, sovereignty and independence may be the sources of threat to national security. This work researches how Estonia has protected and protects itself against treason and espionage and this is mainly by the means of judicial resources.

As a state, Estonia is directly connected with intelligence as well as counter-intelligence or acting against espionage cases. Our state has secrets to protect since there are countries, institutions and persons who are interested in bad fortune of our state or businesses, access to the state secrets, political and economic influence over Estonia. Estonia has its own state institutions dealing with prevention, hindering and implicating of espionage. There are mechanisms for protection of state secrets, bringing to justice people who jeopardise the security of the state. Estonia also has its own intelligence services who must bring information to the decision makers of our state that would increase our security, ensure remaining in international competition and protect our other constitutional values.

It is said that what is intelligence for one state is espionage for another state. Intelligence has drawn more attention after the terrorism act to twin towers in New York in 2011 or 9/11 that was considered as a total failure and brought about many global discussions and reforms in special services. Most recent intelligence and treason cases to be recalled may be for example Wiki Leaks, Bradley Manning and Edward Snowden's cases as modern time espionage or catching of

illegals of Russian intelligence in US (Anna Chapman & Co in 2010) and Germany (married couple Anschlag in 2011). Also in Estonia the treasonists have been implicated successfully – four treasonists have been convicted. However, the espionage cases in Estonia have been exceptional. 315 persons were convicted for the espionage during the first independence period from 1920 to 1939, starting from the re-independence, five treasonists have been convicted of who four cooperated with the special services of the foreign country. The last treason case got a solution in the court lately – in autumn of 2013.

The aforementioned gave a cause to investigate more exactly the situation in Estonia and especially from the area of criminal law which norms form one of the means at combat against treason and espionage. This work investigates the theme of espionage and treason, brings out current situation, and problems in Estonian penal power. The aim of the work and its practical value are proposals to change and supplement the Penal Code so that the legal protection for espionage would become stronger than it is currently. This work answers to the following basic questions: How the Estonian laws have handled treason and espionage? B) Is the valid judicial protection against espionage or treason adequate? C) How to strengthen the judicial protection against the treason and espionage and provide relevant solutions.

The first part of the work observes more extensively issues related to espionage, treason, intelligence and counter-intelligence and explains their essence, the daily terms of these areas and the tasks, types of intelligence, different platforms and methods of intelligence. Important part of the work deals with issues related to classified information and estimations whether everything sensitive which may reach the enemy with the help of espionage is always a state secret or it may also be other information worth protection. Regarding this part, we place Estonia as an espionage object to the security image relying on official pronouncements of our security institutions and development plans of or security environment. As a summary, it became evident that since espionage and treason are related to external impacts, they can often be in direct connection with foreign intelligence. Intelligence is collection of any kind of information by the governments and organisations using also own officers and agents beside and together with technical resources, and which is necessary for formers of decisions. This can be performed by seeking information from public sources and obtaining information from secret sources by using the methods peculiar to intelligence, and methods of intelligence permitted by own state,

including secret methods. Espionage is mainly related to something illegal, classified information and it may also cover attempt to influence the decision makers and opinion leaders in the interest of the foreign powers. Hence, it cannot be declared that espionage is just acquiring of secrets in the ordinary meaning, but it can also be performance of other tasks necessary for intelligence or espionage not related to secrets, but which help the foreign intelligence, a spy and which jeopardise the security of the state. Estonia is very clearly a target for intelligences and beside the state secrets the foreign countries are interested in other areas where there is not much to do with state secrets but which still may be sensitive like internal policy, peoples' background information, etc.

The second part explains the relations between an international law and espionage. It came out that in international law the espionage is not unambiguously defined especially what concerns the peace time espionage or admissibility or inadmissibility of espionage in general. Espionage cases rather bring about problems in international relations between the countries but there are also opposite situations. An example of a positive espionage case could be the cooperation of intelligence services in a combat with terrorism or acting against other common threats. The third part gives an overview of formation of norms concerning the espionage and treason in Estonian criminal law from establishment of the Republic of Estonia until now. The most important signposts during the re-independence time to be highlighted include court practice of conviction of five people for treason. There were two different types of treason - the first one was the wish to change the authority of the state and the others involved espionage - Estonian citizens acquired and transmitted state secrets to the special services of the foreign countries. There are not very many cases, but the real existence of that type of crime and capability of Estonia to find these out and punish them in court is symbolic. The fourth part deals with valid espionage crime and treason norms in Penal Code, their exact elements compared with knowledge gained from previous parts of the work. This resulted in an evaluation to the basic questions set in this research work: The valid norms enable to combat with espionage as well as treason but only partially.

When to take the protected legal rights as the basis, which in case of espionage is an external security of the state, the formulation of the norms is too narrow to protect the legal rights which is an external security of the state. According to the current formulation, this is limited to the existence of the state, singularity of authority of the state or territorial integrity in case of treason (§ 232 of the Penal Code), and when to speak about the cooperation with a foreign country, the

activity is limited only to protection of a state secret in respect of espionage cases (incl elements of treason). This means that other actions that may jeopardise external security of Estonia (like reputation, reliability, welfare of economy, and other), and which should fit into the protected area of sections of treason and espionage of the Penal Code, are currently not criminalised and although it is espionage without theft of state secret, such action is not punishable according to those sections. Practical value of the work is in the following proposals that can make the protection against treason and espionage more efficient:

a) It is reasonable to consider abolition of special subjects in case of crime against the state to ensure substantive clarity and equal treatment of subjects so that the citizen as well as the non-citizen can be punished on equal basis for the similar actions. Currently only the Estonian citizen can perform treason and although it is the same as espionage (§ 234 of the Penal Code), the life imprisonment can be imposed on the citizen but only a 15 year imprisonment for the non-citizen of Estonia.

b) As one of the key players in espionage cases can be intelligence of another state (special service, intelligence service) or their agent, the relevant terms or “intelligence of a foreign country” and “agent or co-worker of intelligence of a foreign country” should be added to the Penal Code as subjects in the interest of who the treasonist or spy can act.

c) It is the matter of political evaluation, whether Estonia should protect itself more extensively against the actions of foreign intelligence against Estonia, and if yes, criminalisation of the actions including illegal assistance of foreign intelligence or performance of its tasks should be considered also in cases when only not the state secrets but for example completely different information, which jeopardises security of Estonia, is targeted. Hence the text about changing of collection of other information on behalf of intelligence of a foreign country jeopardising interests of Estonia should be added to the sections of the treason as well as espionage. On example of German criminal law, being an agent in the Estonian territory that damages or jeopardises the security of Estonia should be changed punishable.

The main sources used in this work are Estonian literature on legislative matters, literature related to the legislative processes (comments on legislative texts) and documentation (protocols, correspondence, shorthand notes), materials concerning history of espionage and theoretical approaches and legislative literature of foreign countries (authors of US, UK, Germany, Russia and other countries). An essential part include court materials, which due to small number and

confidentiality are insufficient in Estonia but, for example, the public judicial decisions of US and UK help to interpret the essence of espionage cases. Public materials of US, UK, Estonian, Swedish and German special services are used for bringing out of the espionage world, intelligence theme and dangers. These materials are primarily available in Internet. This work uses comparative analysis of legal texts as the basic method.

Kasutatud kirjandus

Kirjandus ja monograafiad

1. Andrew, C., Mitrohhin, V. Mitrohhini arhiiv. KGB Euroopas ja mujal läänemaailmas. Sinisukk 2002.
2. Ilmjärv, M. Hääletu alistumine. Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus. 1920. Aastate keskepaigast anneksioonini. Tallinn 2004.
3. Juurvee, I. Rääkimine hõbe, vaikimine kuld. Riigisaladuse kaitse Eesti Vabariigis 1918–1940. Tallinn 2013.
4. Keegan, J. Luure ja sõda. Mida teati vastasest alates Napoleonist kuni al-Qaidani. Tallinn 2006.
5. Kessler, R. FBI saladused. Tallinn: Tänapäev 2012.
6. Lowenthal, M.-M. Intelligence. From Secrets to Policy. 4., täiend tr. Washington 2009.
7. Lucas, E. Pettus. Spioonid, valed ja kuidas Venemaa Läänt tüssab. Tallinn 2012.
8. Никитченко, В. ид. (et al.) Контрразведывательный словарь. Москва 1972.
9. Polmar, N., Allen, T. B. Spy Book: The Encyclopedia of Espionage. 2nd ed. New York: Random House Reference 2004.
10. Rosenthal, R., Tamming, M. Sõda pärast rahu. Tallinn 2010.
11. Rosenthal, R., Tamming, M. Sõda enne sõda. Tallinn 2013.
12. Thomas, G. Salasõjad. 100 aastat Briti luuret MI5 ja MI6. Tallinn: Olion 2009.

Teaduslik kirjandus

13. Ambach, G. Eesti kriminaalõiguse arenguteed. – Juridica. III/2004.
14. Aule, K. Riigisaladus – kas „salajane õigus”? Informatsioonivabaduse loomulikkust piirist. – Juridica V/2002.
15. Baker, Ch.-D. Tolerance of International Espionage: A Functional Approach. American University International Law Review. Vol 19 (2004).
16. Barrie, G.-N. Spying – An International Law Perspective. Journal of South-African Law. TSAR (2008-2).
17. Bitton, R. The Legitimacy of Spying Among Nations. Tel Aviv University 2013. Kättesaadav: – Kättesaadav: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2323021
18. Chesterman, S. Spy Who Came in from the Cold War: Intelligence and International Law. Michigan Journal of International Law. Vol. 27 (2006).
19. Creegan, E. National Security Crime. Harvard National Security Journal vol 3 (2012).
20. Davidson, S. Leaks, Leakers, and Journalists: Adding Historical Context to the Age of WikiLeaks. 34 Hastings Comm. & Ent. L. J. 27 (2011). – Kättesaadav: https://portal.ttu.ee/http/heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/hascom34&div=5&collection=journals&set_as_cursor=48&men_tab=srchresults&terms=russia|espionage|method&type=matchall#31
21. Demarest, G.-B. Espionage in International Law. – Denver Journal of International Law and Policy. Vol. 24: 2,3 (1996), lk 322–323.
22. Donohue, L.-K. The Shadow of State Secrets. – University of Pennsylvania Law Review. Vol 159 (2010).
23. Fischer, J.-M. Analysis of the Economic Espionage Act of 1996. – Seton Hall Legislative Journal. Vol 25 (2001).

24. Forcese, C. Spies without Borders: International Law and Intelligence Collection. – International Law and Intelligence Collection. Vol 5: 179. (2011).
25. Horn, E. The Secret War: Treason, Espionage, and Modern Fiction. Northwestern University Press 2013, lk 9–13.
26. Jennings, K. Espionage: Anything Goes? – Pepperdine Law Review. Vol 14 (1987).
27. Kaber, J. Riikliku süüteo mõiste. Diplomitöö. Tartu 1939.
28. Kapp, M. Spying for Peace: Explaining the Absence of the Formal Regulation of Peacetime Espionage. Magistratöö. The University of Chicago 2007. – Kättesaadav: <http://research.policyarchive.org/8193.pdf>
29. Koort, Erkki. Riigisaladus ja tööstusjulgeolek. Magistratöö. Tallinn, 2004.
30. Krõlov, A. Otvetsvennost za ismenu rodine v forme spionaža i spionaž po sovetскому pravu. Diplomitöö. Tartu 1974.
31. Lõhmus, U. Mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust. – Juridica IX/1997.
32. Madison, E. News Narratives, Classified Secrets, Privacy, and Edward Snowden. Sage Journal. Electronic News (2014, 8: 72). – Kättesaadav: <http://enx.sagepub.com/content/8/1/72.full.pdf+html>.
33. Mitchell, L. Secret Agent Man: The Need for a Specialized Court-Martial To Try Espionage-Related Crimes. – Gonzaga Journal of International Law. Vol 16 (2013).
34. Märtnens, J. Kodumaa reetmise subjektiivne külg. Võistlustöö. Tartu 1967.
35. Nottea, D.-L. State Secrets Privilege: Distinguishing State Secrets in the Age of Information. – Southwestern Law Review. Vol 42 (2013).
36. Radsan, A.-J. Second-Guessing the Spymasters with a Judicial Role in Espionage Deals. – Iowa Law Review. Vol 91 (2006).
37. Radsan, A.-J. Unresolved Equation of Espionage and International Law. – Michigan Journal of International Law. Vol. 28 (2007).
38. Saluste, C. Spionaaž rahvusvahelises õiguses. Lõputöö. Eesti Riigikaitseakadeemia politseikolledž. Tallinn 1998.
39. Schmitt, M.-N. (toim) *et al.* Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. Cambridge University Press 2013. – Kättesaadav: <http://www.ccdcoe.org/249.html>.
40. Scott, R.-D. Territorially Intrusive Intelligence Collection and International Law. – The Air Force Law Review (1999), lk 220.
41. Sedman, M. Karistusseaduste paljususe: Eesti Vabariigi ajalooline kogemus aastatel 1918–1940. – Juridica III/ 2012.
42. Simon, S. The Economic Espionage Act of 1996. – Berkeley Technology Law Journal. Vol 13 (1998), lk 305.
43. Sootak, J. Seadusainsus. Kui isiku tegu vastab mitmele süüteo koosseisule, siis mitme järgi ja kuidas ta tegelikult vastutab? – Juridica I/2010, lk 11.
44. Tammemäe, A. Riigi sõjaline reetmine. Diplomitöö. Tartu 1940.
45. Tross, U. Riigivastased kuriteod Saksa kriminaalõiguses. Diplomitöö. Tartu 1991.
46. Ward, N.-P. Espionage and the Forfeiture of Diplomatic Immunity. – International Lawyer, Vol. 11, No. 4 (1977).
47. Williams, R.-D. (Spy) Game Change: Cyber Networks, Intelligence Collection, and Covert Action. – The George Washington Law Review. Vol 79. (2011).
48. Yoo, J.-C. ja Sulmasy, G. Counterintuitive: Intelligence Operations and International Law. – Michigan Journal of International Law 28 (2007): 625, lk 2.

Õigusaktid ja normatiivsed materjalid

49. International Committee of the Red Cross. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. Artikkel 29. – Kättesaadav: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/195> (17.04.2014).
50. Jõeäär, A. Kriminaalseadustik. Lisadega ja sisukirjaga varustanud A. Jõeäär. Tallinn: A. Jõeääre kirjastus 1929.
51. Karistusseadustik. – RT 1929, 56, 396 (20.06.1929).
52. Kaitseväe kriminaalseadustik. – RT 1934, 82, 688 (03.10.1934).
53. Karistusseadustiku maksmapanemise seadus. – RT 1934, 85, 704 (10.10.1934)
54. Kaitseväe kriminaalseadustik ühes seletuskirjaga. Tallinn: Riigi trükikoda 1934.
55. Kaitseväe kriminaalseadustiku maksmapanemise seadus. – RT 1935, 8, 66 (29.01.1935).
56. Saarmann, K., Matto, K. Kriminaalseadustik. Komm vlj. Tallinn 1937.
57. Rebane, I. *et al.* ENSV Kriminaalkoodeks. Komm vlj. Tallinn 1980.
58. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsus Eesti riiklikust iseseisvusest. – RT 119, 25, 312.
59. Seadus „Eesti NSV kriminaalkoodeksi” uue redaktsiooni – Kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta. – RT 1992, 20, 287.
60. Kriminaalkoodeksi (algtekst). – RT 1992, 20, 288.
61. Eesti Vabariigi ühinemisest Rahvusvahelise Punase Risti ja Punase Poolkuu Seltside Liiga konventsioonide ja lisaprotokollidega. – RT 1992, 34, 447.
62. Vene Föderatsiooni Kriminaalkoodeks. Уголовный кодекс Российской Федерации. (13.06.1996 N 63-F3; seisuga 14.04.2014). – Kättesaadav: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>
63. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34.
64. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri. – RT II 1996, 24, 95. Artikkel 2 p 4.
65. Varul, P. KrK jt seaduste muutmise ja täiendamise seadus. Eelnõu 339SE seletuskiri. (1996). Riigikogu arhiiv. Toimik 7-9. SÜ 341-XI.
66. Kriminaalkoodeksi, haldusõiguserikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1997, 5, 30.
67. Tarto, E. Arupärimine justiitsministrilt. Stenogramm. VIII Riigikogu V istungijärk. 16.04.1997. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=861188400>
68. Varul, P. Arupärimisele vastamine. Stenogramm. VIII Riigikogu V istungijärk. 05.05.1997. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/index.php?op=steno&stcommand=stenogramm&date=862833600&op2=print#pk1900003917>
69. Kriminaalkoodeks. – RT I 1999, 38, 485. Terviktekst muudatustega kuni 22.02.1999.
70. KarS eelnõu nr 119SE. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou2&op=ems2&eid=119&assembly=9&u=201303191>
71. Karistusseadustiku eelnõu nr 119SE algteksti seletuskiri (26.05.1999). – Kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?op=emspain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=991610003
72. Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.
73. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. – RT II 1999, 21, 121.

74. Pikamäe, P. Koosoleku protokoll. KarS eelnõu ekspertkomisjoni ja Riigikogu õiguskomisjoni koosolekust Palmses 10.–11. septembril 1999. – Kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=992930013
75. Karistusseadustiku eelnõu (119 SE) esimene lugemine Riigikogus. M.Raski sõnavõtt. Stenogramm. 28.10.1999. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&date=941094000#pk2000006099>
76. Karistusseadustiku eelnõu nr 119SE menetluskäik Riigikogu õiguskomisjonis. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou2&op=ems2&eid=119&assembly=9&u=201303191>
77. Karistusseadustiku eelnõu nr 119SE arutelu. Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr. 68 (26.09.2000). – Kättesaadav: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003673471
78. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364.
79. Kriminaalkoodeks. – RT III 2002, 11, 108.
80. Infoühiskonna teenuse seaduse, karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigisaladuse seaduse ja vääртеomenetluse seadustiku muutmise seadus. – RT I 2004, 54, 387.
81. Diplomaatiliste suhete Viini konventsioon. – RT II 2006, 16.
82. Riigisaladuse ja salastatud välisteabeseadus. – RT I 2007, 16, 77.
83. Riigisaladuse ja salastatu välisteabe seadus. Seaduseelnõu 1054 SE I seletuskiri.
84. Kaitsepolitseiameti arvamuse avaldamine siseministeeriumile (kiri 29.10.2008 nr 3682). Punkt 2, lk 2. Kiri töö autori valduses.
85. Sootak, J., Pikamäe, P. (toim.) Karistusseadustik. Komm, 3. täiend ja ümbert vlj. Tallinn 2009.
86. Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus. Eelnõu nr 416 SE III ja seletuskiri (26.01.2009). – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=520594&u=20121109114206>
87. Lang, R. ja Vaher, K.-M. KarS-i muutmise seaduse eelnõu (416 SE) esimene lugemine. Stenogramm 25.03.2009. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&pkpkaupa=1&toimetatud=1&toimetamata=0&date=1238001992&paevakord=3963#pk3963>
88. Vaher, K.-M. XI Riigikogu V istungijärk. Stenogramm. 25.03.2009. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&pkpkaupa=1&toimetatud=1&toimetamata=0&date=1238001992&paevakord=3963#pk3963>
89. Õiguskomisjoni istungi protokoll nr 136 (19.05.2009). Riigikogu arhiiv. Nimistu 2. SÜ1219.
90. Õiguskomisjoni istungi protokoll nr 139 (02.06.2009). Riigikogu arhiiv. Nimistu 2. SÜ1219.
91. Vaher, K.-M. Riigikogu õiguskomisjoni seletuskiri karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõule 416SE (08.06.2009). – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=520594&u=20121109114206>
92. Vaher, K.-M. XI Riigikogu V istungijärk. Stenogramm. 10.06.2009. Eelõu 416SE II lugemine. – Kättesaadav:

- [http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&pkpkaupa=1&toimetatud=1&toi
metamata=0&date=1244687311&paevakord=4549#pk4549](http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&pkpkaupa=1&toimetatud=1&toi
metamata=0&date=1244687311&paevakord=4549#pk4549)
93. Vabariigi Presidendi otsus nr 513. Kadriorus 01.07.2009. – Kättesaadav:
[http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=520594&u=2012110911
4206](http://www.riigikogu.ee/?page=eelnou&op=ems2&emshelp=true&eid=520594&u=2012110911
4206)
94. Karistusseadustiku, avaliku teenistuse seaduse ja välismaalaste seaduse muutmise seadus.
– RT I 2009, 51, 347.
95. XI Riigikogu. VI istungjärk. Stenogramm. 16.09.2009. Karistusseadustiku, avaliku
teenistuse seaduse, välismaalaste seaduse, kodakondsuse seaduse, kohaliku omavalitsuse
volikogu valimise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse uuesti arutamine.
– Kättesaadav:
[http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&pkpkaupa=1&toimetatud=1&toi
metamata=0&date=1253103151&paevakord=4755#pk4755](http://www.riigikogu.ee/?op=steno&stcommand=stenogramm&pkpkaupa=1&toimetatud=1&toi
metamata=0&date=1253103151&paevakord=4755#pk4755)
96. Saksamaa kriminaalkoodeks (Strafgesetzbuch, StGB, inglise keelne tõlge seisuga
02.10.2009). – Kättesaadav: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
97. Eesti julgeolekupoliitika alused. – RT I 2010, 22, 110.
98. Isikuandmete kaitse seadus. – RT I, 30.12.2010, 11.
99. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.
100. Patendiseadus. – RT I, 28.12.2011, 13.
101. Madise, Ü. *et al.* Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 3. täiend vlj. Tallinn: Juura 2012
102. Madise, Ü., *et al.* Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2012. (18.04.2014). –
Kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-55/>
103. Riigisaladuse ja salastatud välisteabe kaitse kord. – RT I, 19.03.2012, 5.
104. Avaliku teabe seadus. – RT I, 19.12.2012, 5.
105. Kaitsepolitsei ameti poolt teabe varjatud kogumisel kasutatavad meetodid ja vahendid
ning teabetoimiku pidamise ja säilitamise kord. – RT I, 07.02.2013, 9. § 3.
106. Julgeolekuasutuste seadus. – RT I, 26.03.2013, 15.
107. Council Decision (2013/488/EU) of 23 September 2013 on the security rules for
protecting EU classified information. Official Journal of the European Union 15.10.2013. L 274.
– Kättesaadav:
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:274:0001:0050:EN:PDF>
108. Välismaalaste seadus. – RT I, 23.12.2013, 69.
109. Karistusseadustik. – RT I, 26.02.2014, 6.
110. Riigikaitse arengukava 2013–2022. Vabariigi Valitsus. – Kättesaadav:
[http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/nodes/13204_Riigikaitse_arengukava_2013-
2022.pdf](http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/nodes/13204_Riigikaitse_arengukava_2013-
2022.pdf).

Kohtulahendid

111. Kohtuotsus 05.11.1938 Tartus Aleksei Nikolai p Vassiljevi süüdistuse kohta 1938. a.
juulis Petseri maakonnas Nõukogude Liidule luureandmete kogumises. Sõjaväe kõrgeim kohus,
eesistuja kindralmajor N. Helk. – ERA.927.1.768.
112. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus. – RKKKo III-1/3-104/94.
113. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi otsus. – RKKKo III-1/3-6/95.
114. Riigikohtulahend Tiit Madissoni asjas. – RKKK 3-1-1-5-97.
115. USA vs. Robert Philip Hanssen. The United States District Court for the Eastern District
of Virginia Alexandria Division. (16.02.2001). – Kättesaadav:

https://www.fas.org/irp/ops/ci/hanssen_affidavit.html.

116. Kohtuotsus Herman Simmi kohtuasjas nr 1-09-2625(09700000878), 25.02.2009. – HMK 1-09-2625

117. USA vs. Harold James Nicholson. United States District Court, D. Oregon, Portland Division. 20.04.2010. – Kättesaadav:

http://scholar.google.com/scholar_case?case=8455778953833376645&hl=en&as_sdt=2006

118. USA vs. Anna Chapman, Mikhail Semenko. Sealed complaint. United States Magistrate Judge, Southern District of New York. 25.06.2010. – Kättesaadav:

<http://documents.nytimes.com/criminal-complaints-from-the-justice-department>

119. USA vs. Christofer R. Metsos, Richard Murphy, Cynthia Murphy, Donald Howard Heathfield, Tracey Lee Ann Foley, Michael Zottoli, Patricia Mills, Juan Lazaro and Vicky Pelaez. Sealed complaint. United States Magistrate Judge, Southern District of New York. 25.06.2010. – Kättesaadav: <http://documents.nytimes.com/criminal-complaints-from-the-justice-department> või <http://www.justice.gov/opa/documents/062810complaint2.pdf>

120. UK vs. Ekaterina Zatuliveter. Special Immigration Appeal Commission. The honourable Mr Justice Mitting (Chairman), senior immigration judge Ockelton, Sir Stephen Lander. Appeal No: SC/103/2010. Open judgement, 29.11.2011. – Kättesaadav:

http://www.siac.tribunals.gov.uk/Documents/zatuliveter_substantive_29Nov11.pdf

121. Kohtuotsus Aleksei Dresseni ja Viktoria Dresseni kohtuasjas nr 1-12-6585, 03.07.2012. – HMK 1-12-6585.

122. Kohtuotsus Vladimir Veitmani kohtuasjas 30.10.2013. – HMK 1-13-9650.

Muud materjalid

123. Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV). How do foreign intelligence services operate? – Kättesaadav:

<http://www.verfassungsschutz.de/en/fields-of-work/counter-espionage-and-counter-proliferation/how-do-foreign-intelligence-services-operate> (14.04.2014)

124. Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV). What objectives do foreign intelligence services pursue? – Kättesaadav: <http://www.verfassungsschutz.de/en/fields-of-work/counter-espionage-and-counter-proliferation/what-objectives-do-foreign-intelligence-services-pursue> (14.04.2014)

125. Central Intelligence Agency. Intelligence: Human intelligence. – Kättesaadav: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/intelligence-human-intelligence.html> (14.04.2014).

126. Central Intelligence Agency. Intelligence: Open Source Intelligence. – Kättesaadav: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/open-source-intelligence.html> (14.04.2014).

127. Central Intelligence Agency. Intelligence: Signal Intelligence. – Kättesaadav: <https://www.cia.gov/news-information/featured-story-archive/2010-featured-story-archive/intelligence-signals-intelligence-1.html> (14.04.2014).

128. Delfi. Videod ja fotod: Riigireetur Vladimir Veitman mõisteti 15 aastaks vangi, mehelt arestiti ligi 180 000 eurot. (30.10.2013). – Kättesaadav:

http://www.delfi.ee/news/paevauudised/110_112/delfi-video-ja-fotod-riigireetur-vladimir-veitman-moisteti-15-aastaks-vangi-mehelt-arestiti-ligi-180-000-eurot.d?id=67006434.

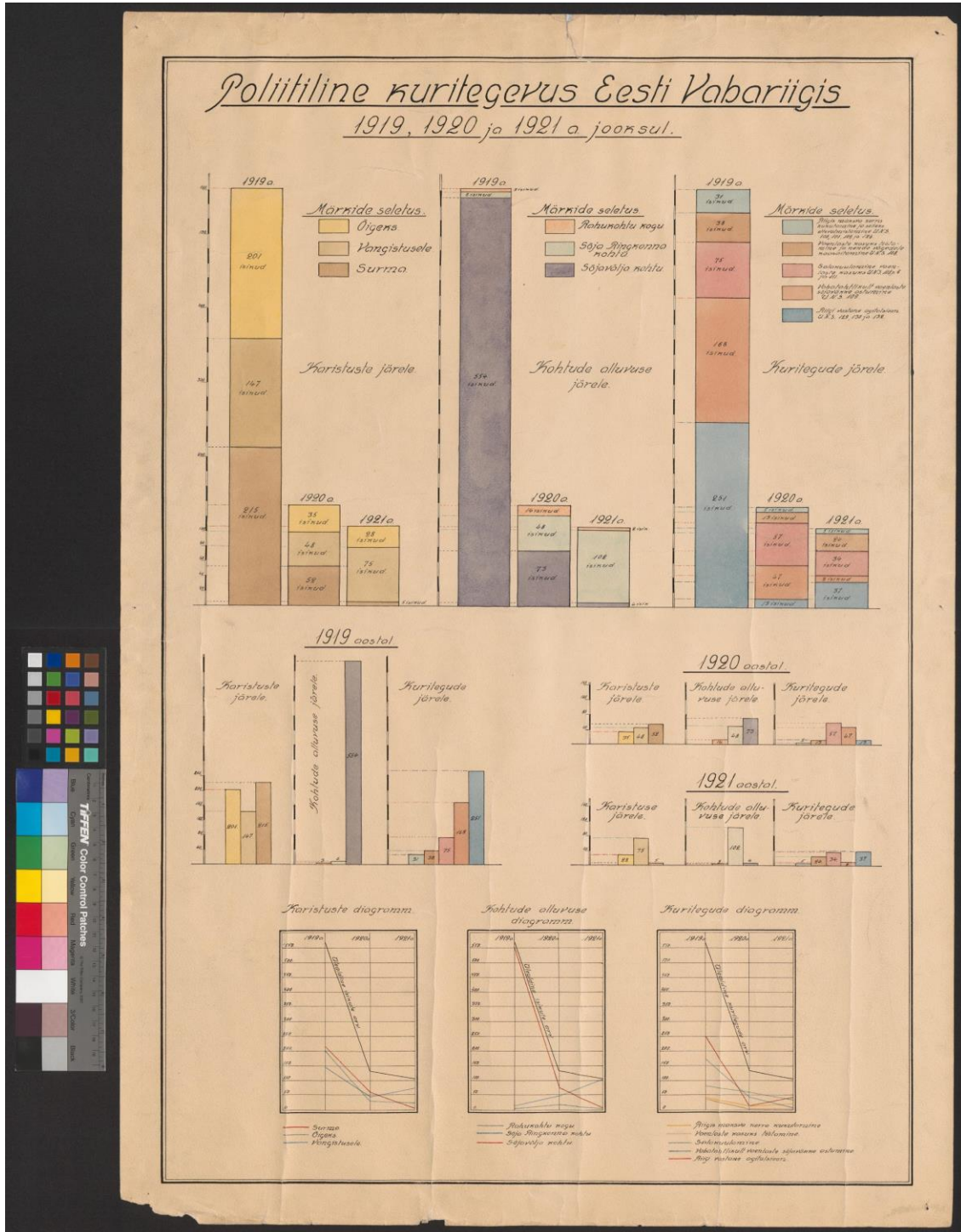
129. Einmann, A., Kangro, K. Kohus mõistis endise kaitsepolitseiniku riigireetmise eest 15 aastaks vangi. Postimees. 30.10.2013.

130. Энциклопедия Кругосвет. Военная разведка. – Kättesaadav:

- http://www.krugosvet.ru/enc/nauka_i_tehnika/voennaya_tehnika/VOENNAYA_RAZVEDKA.html (15.04.2014).
131. Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2008. – Kättesaadav: https://www.kapo.ee/cms-data/_text/38/44/files/kapo-aastaraamat-est-v.pdf (15.04.2014).
 132. Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2010. – Kättesaadav: https://www.kapo.ee/cms-data/_text/38/44/files/kapo-aastaraamat-2010-est.pdf (15.04.2014).
 133. Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2011. – Kättesaadav: https://www.kapo.ee/cms-data/_text/38/44/files/kapo-aastaraamat-2011-est.pdf (15.04.2014).
 134. Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2012. – Kättesaadav: https://www.kapo.ee/cms-data/_text/38/44/files/kapo-aastaraamat-2012-ee.pdf.
 135. Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2013. – Kättesaadav: https://www.kapo.ee/cms-data/_text/38/44/files/kaitsepolitsei-aastaraamat-2013.pdf (15.04.2014).
 136. Koppel, K. Kuul, M. (toim-d). Kohus mõistis Aleksei Dresseni 16 aastaks vangi. – Kättesaadav: <http://uudised.err.ee/v/eesti/f0a5e122-b126-41fb-b919-a999b59824f6>
 137. Mazzetti, M., Schmidt, M.S. Officials Say U.S. May Never Know Extent of Snowden's Leaks. 14.12.2013. – Kättesaadav: http://www.nytimes.com/2013/12/15/us/officials-say-us-may-never-know-extent-of-snowdens-leaks.html?pagewanted=1&_r=2 (18.02.2014).
 138. Poliitilise kuritegevuse diagramm Eesti Vabariigis aastail 1919-1921. Andmed kommunistlikust liikumisest osavõtu ja nõukogude võimu toetamise eest karistatud isikute arvu kohta. – ERA.4420.1.7.
 139. Riigikogu pressitalitus. Riigikogu kiitis heaks Eesti julgeolekupoliitika alused. 12.05.2010. – Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/index.php?id=57025>
 140. Rudi, A. Venemaa kasuks väidetavalt spioneerinud professor õpetas Eestis. Postimees (13.04.2012). – Kättesaadav: <http://www.postimees.ee/807476/venemaa-kasuks-vaidetavalt-spioneerinud-professor-opetas-eestis>
 141. Schmid, F., Stark, H. In the „Land of the Enemy”: Spies Strain German-Russian Ties. Spiegel Online International. (02.07.2013). – Kättesaadav: <http://www.spiegel.de/international/world/trial-of-russian-spies-in-germany-strains-diplomatic-relations-a-908975.html>
 142. Security Service. MI5. What is Espionage? – Kättesaadav: <https://www.mi5.gov.uk/home/the-threats/espionage/what-is-espionage.html>
 143. Smith-Spark, L. Norwegian lawmakers nominate Edward Snowden for Nobel Peace Prize. CNN – Kättesaadav: <http://edition.cnn.com/2014/01/29/world/europe/norway-snowden-nobel-nomination/> (29.01.2014).
 144. Säkerhetspolisen. Companies and organisations used as covers platforms for espionage. Säkerhetspolisen. (15.04.2014). – Kättesaadav: <http://www.sakerhetspolisen.se/en/swedishsecurityservice/counterespionage/foreignintelligenceservicesmodusoperandi/platforms.4.4f0385ee143058a61a88ab.html> (15.04.2014).
 145. Säkerhetspolisen (SÄPO). Spying on refugees. – Kättesaadav: <http://www.sakerhetspolisen.se/en/swedishsecurityservice/counterespionage/refugeespionage.4.635d23c2141933256ea585.html> (14.04.2014).
 146. Young, M. Kivimäki offers more details on Russia connection. University Post. 15/6-12 (2012). – Kättesaadav: <http://universitypost.dk/article/kivimaeki-offers-more-details-russia-connection>. (15.04.2014).

LISAD

Lisa 1³⁹⁰. Poliitilise kuritegevuse diagramm Eesti Vabariigis aastail 1919–1921

³⁹⁰ Poliitilise kuritegevuse diagramm Eesti Vabariigis aastail 1919–1921. Andmed kommunistlikust liikumisest osavõtu ja nõukogude võimu toetamise eest karistatud isikute arvu kohta. ERA.4420.1.7.

Lisa 2³⁹¹. Poliitiline kuritegevus Eesti Vabariigis 1919–1921

Karistatav tegu UNS alusel	1919	1920	1921
Riigi maksva korra kukutamine ja selleks ettevalmistamine: UNS §§ 100, 101, 102, 126	31	5	5
Vaenlaste kasuks töötamine ja nende vägedele kaasaaitamine. UNS § 108	38	13	24
Salakuulamine vaenlase kasuks. UNS § 108 p 6 ja 111	75	57	34
Vabatahtlikult vaenlase sõjaväkke astumine. UNS § 109	168	47	8
Riigivastane agitatsioon. UNS §§ 129, 130, 132	251	13	37

³⁹¹ Poliitilise kuritegevuse diagramm Eesti Vabariigis aastail 1919–1921. Andmed kommunistlikust liikumisest osavõtu ja nõukogude võimu toetamise eest karistatud isikute arvu kohta. ERA.4420.1.7.

Lisa 3. KrK ja KarS spionaažikuritegude (riigi reetmine ja salakuulamine) muudatused 1992–2014

1992	1997	2002	2004	2007	2009	2014 Terviktekst
<p>Kriminaal-koodeks (algtekst) RT 1992, 20, 288</p> <p>https://www.riigiteataja.ee/akt/13062607</p>	<p>Kriminaal-koodeksi, haldus-õiguse-rikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus RT I 1997, 5, 30 Vastu võetud 18.12.1996</p> <p>https://www.riigiteataja.ee/akt/31459</p>	<p>Karistus-seadustik RT I 2001, 61, 364 Jõustus: 01.09.2002 https://www.riigiteataja.ee/akt/73045</p>	<p>Infoühiskonna teenuse seaduse, karistus-seadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seaduse, riigisaladuse seaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus RT I 2004, 54, 387 Vastu võetud: 28.06.2004 Jõustus: 01.07.2004 https://www.riigiteataja.ee/akt/778846</p>	<p>Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus. RT I 2007, 16, 77 Vastu võetud: 25.01.2007 Jõustus: 01.01.2008 https://www.riigiteataja.ee/akt/12791615</p>	<p>Karistus-seadustiku, avaliku teenistuse seaduse ja välismaalaste seaduse muutmise seadus RT I 2009, 51, 347 Vastu võetud: 15.10.2009 Jõustus: 15.11.2009 https://www.riigiteataja.ee/akt/13230387</p>	<p>Karistus-seadustik RT I, 26.02.2014, 5 https://www.riigiteataja.ee/akt/126022014005</p>
<p>§ 62. Riigireetmine</p> <p>Tegevuse eest, mis on suunatud Eesti Vabariigi riigikorra vägivaldsele muutmisele või territoriaalse terviklikkuse vägivaldsele</p>	<p>«§ 62. Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud tegevus</p> <p>(1) Välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase</p>	<p>§ 232. Riigireetmine</p> <p>Eesti Vabariigi kodaniku poolt välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel</p>	<p>Seaduse § 2 p 2: KarS paragrahve 232, 234, 241 ja 242 täiendatakse pärast sõnu «riigisaladuseks tunnistatud teabe» sõnadega «või Eestile välislepingu alusel edastatud</p>	<p>Seaduse § 73 p 6: paragrahvides 232 ja 234 asendatakse sõnad «riigisaladuseks tunnistatud teabe või Eestile välislepingu alusel edastatud välisriigi või rahvusvahe-</p>	<p>§ 1 p 2) paragrahv 232 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:</p> <p>« § 232. Riigireetmine</p> <p>(1) Eesti Vabariigi kodaniku poolt välisriigi, välisriigi</p>	<p>§ 232. Riigireetmine</p> <p>(1) Eesti Vabariigi kodaniku poolt välisriigi, välisriigi organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi</p>

<p>rikkumisele, samuti välisriigi või välismaa organisatsiooni abistamise eest Eesti Vabariigi vastases vaenulikus tegevuses – karistatakse vabadusekaotusega kuni kümne aastani.</p>	<p>või välisriigi ülesandel tegutseva isiku või nende grupi või nende ülesandel tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatu vastu suunatud tegevuses, kui see ei ole seotud vägivaldse ning puuduvad käesoleva koodeksi paragrahvis 63 ettenähtud kuriteo tunnused – karistatakse vabadusekaotusega kuni seitsme aastani.</p> <p>(2) Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatu vägi-valdsele muutmisele või territori-aalse terviklikkuse vägi-valdsele rikkumisele, vägi-valdsele võimuhaaramisele või kehtiva riigikorra vägi-valdsele muutmisele suunatud tegevuse eest – karis-</p>	<p>tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatu vastu suunatud vägivaldse tegevuses või riigisaladuseks tunnistatud teabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kolme- kuni viieteist-aastase vangistusega.</p>	<p>välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni salastatud teabe».</p>	<p>lise organisatsiooni salastatud teabe» sõnadega «riigisaladuse või salastatud välisteabe».</p>	<p>organisatsiooni, välismaalase või välisriigi ülesandel tegutseva isiku abistamise eest Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatu või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldse tegevuses või riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kuue- kuni kahekümne-aastase või eluaegse vangistusega.</p> <p>(2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule. [RT I 2009, 51, 347 - jõust. 15.11.2009]</p>	<p>iseseisvuse ja sõltumatu või territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldse tegevuses või riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kuue- kuni kahekümne-aastase või eluaegse vangistusega.</p> <p>(2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule. [RT I 2009, 51, 347 - jõust. 15.11.2009]</p>
---	---	---	---	---	---	--

	tatakse vabadusekaotusega kuni kümne aastani.».				sätetstatule.»;	
<p>§ 63. Spionaaž</p> <p>Riigi- või sõjasaladuste sisaldavate andmete kogumise eest nende edasiandmise eesmärgil või nende andmete edasiandmise eest välisriigile või välismaa organisatsioonile, samuti välismaa luure ülesandel muude andmete kogumise või edastamise eest – karistatakse vabadusekaotusega kuni kümne aastani.</p>	<p>§ 63. Salakuulamine</p> <p>Riigisaladuste sisaldava teabe kogumise eest selle edasiandmise eesmärgil või selle teabe edasiandmise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule, samuti välisriigi luure ülesandel muu teabe kogumise või edastamise eest – karistatakse vabadusekaotusega kuni kümne aastani.».</p>	<p>§ 234. Salakuulamine</p> <p>Välismaalase poolt riigisaladuseks tunnistatud teabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kolme- kuni viieteist-aastase vangistusega.</p>	<p>Seaduse § 2 p 2: KarS paragrahve 232, 234, 241 ja 242 täiendatakse pärast sõnu «riigisaladuseks tunnistatud teabe» sõnadega «või Eestile välislepingu alusel edastatud välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni salastatud teabe».</p>	<p>Paragrahvides 232 ja 234 asendatakse sõnad „riigisaladuseks tunnistatud teabe või Eestile välislepingu alusel edastatud välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni salastatud teabe” sõnadega „riigisaladuse või salastatud välisteabe”.</p>	<p>§ 1 p 4) paragrahvi 234 senine tekst loetakse lõikeks 1 ja paragrahvi täiendatakse lõikega 2 järgmises sõnastuses:</p> <p>« (2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule.»;</p>	<p>§ 234. Salakuulamine</p> <p>(1) Välismaalase poolt riigisaladuse või salastatud välisteabe kogumise eest selle edastamise eesmärgil või selle edastamise eest välisriigile, välisriigi organisatsioonile, välismaalasele või välisriigi ülesandel tegutsevale isikule – karistatakse kolme- kuni viieteist-aastase vangistusega. [RT I 2009, 51, 347 - jõust. 15.11.2009]</p> <p>(2) Kohus kohaldab käesolevas paragrahvis sätestatud kuriteo eest kuriteoga saadud vara laiendatud konfiskeerimist vastavalt käesoleva seadustiku §-s 83² sätestatule. [RT I 2009, 51, 347 - jõust. 15.11.2009]</p>

Lisa 4. Raivo Aegi arvamusavaldus

Siseministeerium

Teie: 21.10.2008 nr 2-1-9/9042

Meie: 29.10.2008 nr 3682

Arvamuse avaldamine

Kaitsepolitseiametil on arvamuse avaldamiseks esitatud „Karistusseadustiku muutmise seaduse eelnõu”, mille kohta esitame alljärgnevad ettepanekud.

1) Teeme ettepaneku kaaluda KarS § 233 sõnastamist järgmiselt:

„§ 233. Välismaalase poolt toimepandud Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldne tegevus

Välismaalase poolt Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldne tegevuse eest, territoriaalse terviklikkuse vastu suunatud vägivaldne tegevuse eest või Eesti põhiseadusliku korra vastu suunatud vägivaldne tegevuse eest, kui puudub käesoleva seadustiku §-s 231 või 234 sätestatud süüteokoosseis, - karistatakse kahe- kuni viieteistaastase vangistusega.”;

Põhjendus:

Üks riigi jaoks olulisi väärtusi on peale Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse on riigi territoriaalne terviklikkus ja põhiseaduslik kord. Näiteks Eesti Vabariigi julgeolekupoliitika alustes on sõnastatud, et Eesti julgeolekupoliitika eesmärk on säilitada Eesti iseseisvus ja sõltumatus, territoriaalne terviklikkus, põhiseaduslik kord ning rahva turvalisus.

Riigi iseseisvuse, sõltumatuse, territoriaalse terviklikkuse ning põhiseadusliku korra vastu suunatud kuritegude puhul on väga raske subsumeerida elulisi asjaolusid koosseisulisteks tunnusteks ning seda eriti, kui kuritegelik tegevus ei ole vägivaldne, vaid seisneb avaldustes ja üleskutsetes. Esimeseks sammuks nende kuritegude täideviimisel on tavaliselt üleskutse nende kuritegude toimepanemisele, teiseks sammuks võib olla iseseisvuse ja sõltumatuse vastu suunatud vägivaldne tegevus ning kolmandaks sammuks vägivaldne Eesti Vabariigi vastane tegevus. Riigivastased kuriteod on ohtlikud ning õiguskaitseorganid peavad tõkestama neid õigeaegselt, et ära hoida riigivastase tegevuse eskaleerumist, sest mitteõigeaegne karistusõiguslik sekkumine võib pöördumatult kahjustada Eesti Vabariigi püsivust, iseseisvust ja territoriaalset terviklikust. Samas on vajalik arvestada mitmete põhiõiguste tagamisega, näiteks ideede, arvamuste ja veendumuste levitamise õigus jmt.

Riigi kui terviku kaitse hõlmab seega peale iseseisvuse ja sõltumatuse tagamise ka ühiskondlikult oluliste põhiseaduslike tervikfunktsioonide (nt õigusemõistmine), riigi

põhiseadusliku korra (sh põhiseaduslike institutsioonide olemasolu ja tegevuse) ka Eesti Vabariigi territoriaalse terviklikkuse tagamise. Neid eelnimetatud väärtuseid aitavad tagada vastavad riigi institutsioonid.

Seega, esitatud ettepaneku eesmärgiks on eelkõige suurem õigusselgus, mis tagatakse kaitstavate põhiväärtuste otsesõnu seaduse tekstis väljatoomisega (KarS § 233), nagu seda on tehtud KarS § 231 sisustamisel. KarS § 233 struktuuri korrastamine võimaldab suurema selguse ja süsteemsuse saavutamist, muutes vajamineva regulatsiooni leidmise nii õiguse adressaadile kui ka õiguse rakendajale lihtsamaks.

2) Teeme ettepaneku KarS §-de 231, 232 ja 234 korral rakendada vara laiendatud konfiskeerimist, lähtudes KarS § -s 83² sisalduvast regulatsioonist.

Eesti Vabariigi vastaste süütegudega (KarS 15. peatüki 2. jagu) on võimalik riigile või ka eraõiguslikele või juriidilistele isikutele tekitada miljonitesse kroonidesse ulatuvaid kahjusid ning sellistel puhkudel jääb ka süüdlase kogu varast puudu, et kahjusid hüvitada. Näiteks riigireetmise või salakuulamise koosseisude korral on enamus juhtudel vajalik välja vahetada või ümber seadistada kogu riigi turvaline andmeside (nt krüpto). Siinjuures ei peaks olema vaidlemise koht kas süüdlane sai otseselt süüteost selle vara või mitte.

Lugupidamisega

Raivo Aeg

kaitsepolitsei peadirektor